

ISSN 1561-1264 (PRINT)

ISSN 2664-5998 (ONLINE)

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ

Філософія

ВИПУСК 2(43) 2019

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Засновник: Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ № 2 (43) 2019

ISSN 1561-1264 (Print)

ISSN 2664-5998 (Online)

Key title: Naukove пізнання. Metodologiâ ta tehnologiâ

Abbreviated key title: Nauk. пізнання, Metodol. tehnol.

Variant title: Naukove пізнання: metodologiâ ta tehnologiâ

*Журнал зареєстрований
26 червня 2010 р.
Міністерством юстиції
України № 17195-5965 Р.*

*Журнал виходить
2 рази на рік і є фаховим
з філософії згідно переліку
наукових видань України.
Затверджено рішенням
МОН України № 241
від 09.03.2016
(додаток № 9).*

*Рекомендовано
до друку вченою радою
Університету Ушинського,
протокол № 2
від 26.09.2019 р.*

*Друковані матеріали
виражають позицію
автора, яка не завжди
поділяється редакційною
колегією.*

*Передрук матеріалів
здійснюється за умови
обов'язкового посилання
на «Наукове пізнання:
методологія
та технологія».*

Рукописи не повертаються.

Редакційна колегія

Борінштейн Євген Русланович, головний редактор, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Петінова Оксана Борисівна, заступник головного редактора, доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Балашенко Інна Валеріївна, відповідальний секретар, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Атаманюк Зоя Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Бліхар В'ячеслав Степанович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та політології (Львівський державний університет внутрішніх справ).

Добролюбська Юлія Андріївна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методології науки (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Єршова-Бабенко Ірина Вікторівна, доктор філософських наук, професор кафедри мистецтвознавства та загально-гуманітарних дисциплін (Міжнародний гуманітарний університет).

Златица Плашієнкова, PhD, доктор філософії, філософський факультет (Університет Каменського в Братиславі, Словаччина).

Окорокова Віра Вікторівна, доктор філософських наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методології науки (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Орленко Ірина Миколаївна, завідувач Одеського обласного ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти (КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»).

Романенко Сергій Степанович, кандидат філософських наук, в. о. доцента кафедри спортивних ігор (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Халапсіс Олексій Владиславович, доктор філософських наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ).

Цибра Микола Федорович, доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Юшкевич Юлія Сергіївна, кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії, історії та політології (Одеський національний економічний університет).

**Вимоги до статей, які подаються до наукового журналу
«НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ»**

ПОРЯДОК ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Для опублікування статті у науковому журналі «Наукове пізнання: методологія та технологія» необхідно надіслати на електронну пошту editor@np.pdpu.od.ua такі матеріали:

1. статтю;
2. довідку про автора (прізвище, ім'я, по батькові автора, місце роботи (навчання), адреса місця роботи, контактний телефон, адреса електронної пошти, поштова адреса для відправки друкованого примірника);
3. рецензію-відгук на статтю від доктора наук у відповідній галузі науки (за винятком докторів та кандидатів наук).

Редакція журналу здійснює внутрішнє рецензування статті – розгляд статті одним із членів редакційної колегії (single-blind review – рецензент знає автора, але автор не знає рецензента). На підставі проведеного рецензування автор може отримати одну з таких відповідей: – статтю прийнято до друку, – доопрацювати статтю, – автору відмовлено в публікації.

Оплата статті здійснюється тільки після офіційного підтвердження та надання реквізитів від редакції журналу (офіційний e-mail: editor@np.pdpu.od.ua).

Матеріали, подані з порушенням вимог стандартів, не приймаються до редагування і публікації. Редакція зберігає право на редагування матеріалів, їхнє скорочення й уточнення найменування. Опубліковані матеріали виражають позицію автора, що може не збігатися з думкою редакції. За вірогідність фактів, статистичних даних і інших матеріалів відповідальність несе автор.

ТЕМАТИЧНІ РОЗДІЛИ ЖУРНАЛУ

1. Філософія природи, світу і космосу;
2. Філософія суспільства та суспільної історії;
3. Філософія людини з її особливостями, здібностями і властивостями;
4. Філософія духовної сфери або інтелектуальних процесів.

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

Формат А 4; поля – 2 см (нижнє) x 2 см (верхнє), 3 см (ліве) x 1,5 см (праве); абзац – 1,25 см; міжрядковий інтервал – 1,5 см; шрифт – Times New Roman; кегль – 14.

Обсяг статті – від 10 до 20 сторінок.

У тексті слід використовувати символи за зразком: лапки «...», дефіс (–), тире (–), апостроф (').

СТРУКТУРА СТАТТІ

1. Ліворуч вказується **УДК** та **тематичний розділ** журналу.
2. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) **мовою статті**. Максимальна кількість авторів у статті – три особи.
3. Назва статті. Має містити не більше 10 слів, розкривати сутність проблеми та бути цікавою широкому загалу науковців.
4. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова мовою статті (5-10 слів). Резюме має містити такі **обов'язкові** елементи: *актуальність проблеми, мета, методи та результати дослідження*.
5. Наукова стаття обов'язково має містити такі структурні елементи:

Вступ.

Мета та завдання.

Методи дослідження.

Результати.

Висновки. Висновки не повинні містити дані, яких немає в основному тексті статті.

Література завершує статтю і публікується під заголовком «**Список використаних джерел**». Бібліографічний опис списку оформлюється у порядку згадування з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України *ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»*. У статті мають бути посилання на іншомовні джерела (не менше 25% від загальної кількості посилань).

References. Оформлюється відповідно до стандарту **APA (APA Style Reference Citations)**. Автор (трансліт), назва статті (трансліт), назва статті (в квадратних дужках переклад на англійську мову), назва джерела (трансліт), вихідні дані з позначеннями на англійській мові. Наприклад:

Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). *Slovnuk ukrainskoї movy: v 11 tt.* [The Ukrainian language dictionary]. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].

6. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) українською чи англійською мовою (**відмінною від мови статті**).

7. Назва статті українською чи англійською мовою (**відмінною від мови статті**).

8. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова українською чи англійською мовою (**відмінною від мови статті**) (5-10 слів).

Важливо: якщо стаття російською мовою, пункти 6–8 подаються і українською, і англійською мовою.

Транслітерація імен та прізвищ здійснюється відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 р. № 55. Переклад засобами онлайн-сервісів є неприпустимим.

Богаченко Валентина Викторовна

кандидат философских наук,
старший преподаватель кафедры философии, психологии и педагогики
Одесской национальной академии связи имени А.С. Попова

«ЧЕЛОВЕКОРАЗМЕРНОСТЬ» КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ КРИТЕРИЙ СОЦИОСИНЕРГЕТИКИ В АСПЕКТЕ ПОСТНЕКЛАССИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ

***Анотація.** У статті розглядаються можливості застосування синергетичної методології в соціальних процесах самоорганізації в аспекті постнекласичної наукової картини світу. «Людинорозмірність» представлена як атрибутивна властивість синергетики при дослідженні самоорганізаційних соціальних систем. Синергетичний підхід представляє одну з найактуальніших і найбільш затребуваних досягнень сучасного наукового знання. Він містить в собі основні критерії постнекласичної парадигми знання – міждисциплінарність і трансдисциплінарність. Синергетика бере свої витоки з хімії, фізики, математики, тобто наділена апаратом природознавства. І в той же час вона є новим способом наукового мислення та широко застосовується для дослідження складних об'єктів, що відображається в нових постнекласичних напрямках – психосинергетиці, соціосинергетиці, парадигмальному моделюванні, когнітивістиці тощо. Сучасна філософська рефлексія тілесності заснована на образі цілісності та визначає діалектичне третє між «суб'єктом» та «об'єктом» соціокультурного середовища. Тілесність як категорія відображає модули тіла, його проєкції почуттів, переживань, потреб, які вибудовують наше самовідношення, естетичний континуум свідомої діяльності людини. Відображення свідомості людини в різних тілесних практиках, в тому числі соціальних, дає можливість піднести матеріальне до категорії духовного та навпаки – духовні людські переконання можуть сходити до так званої інстинктивної аліментарної тілесності. У зв'язку з цим можна простежити один з ланцюжків самоорганізації соціокультурних цінностей і мотивів діяльності людини. Це в перспективі подальших досліджень є матеріалом для відкриттів в соціосинергетиці та пошуку нових шляхів розуміння інноваційного суспільства. Таким чином, соціосинергетичний підхід дає можливість досліджувати принцип «антропологічного повороту» в соціально-філософському пізнанні. Аналізувати «людинорозмірні» систем складно в силу їх постійного перетворення, але синергетичний інструментарій відкриває нові горизонти не тільки в пізнанні соціальних процесів, що самоорганізуються, але і в новому розумінні образу сучасної людини. Соціосинергетична методологія дозволяє вивчити алгоритми соціальних форм, що самоорганізуються – цінностей і цілей діяльності. Цінності є певним орієнтиром в динамічному світі, вони включають процес самоорганізації соціального та природного середовища, тим самим дозволяючи людині розкривати себе в ряді процесів, що самоорганізуються та створювати еталон порядку та стабільності – людську культуру. Таким чином, постнекласична парадигма дозволяє впроваджувати соціосинергетичні принципи та застосовувати їх як практичні стратегії в пошуках нового цілісного розуміння світу та людини в ньому.*

***Ключові слова:** соціосинергетика, самоорганізація, постнекласична раціональність, «людинорозмірність», тілесність.*

Постановка проблеми. Исследование самоорганизующихся систем является актуальной задачей в эпоху киберкультуры, информационных и инновационных технологий. Новые элементы социального бытия воплощаются в необычных структурах, креативных проявлениях, нестандартных путях эволюции и бифуркациях. Для понимания и структурирования антропо-бытия человеку необходимы новые критерии и способы понимания реальности. Современная наука пришла к открытию новой парадигмы движения знания – постнеклассической рациональности, которая раскрывает множество инновационных методов и подходов репрезентации уже известных открытий и будущих прозрений человечества, но с новой, точнее сказать – иной точки зрения.

Синергетический подход представляет одну из актуальнейших и самых востребованных наработок научного знания. Он включает в себе основные критерии постнеклассической парадигмы знания – междисциплинарность и трансдисциплинарность. Синергетика берет свои истоки из химии, физики, математики, т.е. наделена аппаратом естествознания, и в то же время как новый способ научного мышления, она широко применяется для исследования сложных объектов, что отражается в новых постнеклассических направлениях – психосинергетике, социосинергетике, парадигмальном моделировании, когнитивистике и т.п. Синергетика включает в себе методы точных наук: математическое моделирование, нелинейный анализ (М. Ейген, Ф. Варела и др.). Первые попытки применения нового междисциплинарного направления отражаются и в синергетике Ч. Шеррингтона, применяемой в области физиологии, и в синергетике С. Улама и И. Забуского – ставшей альтернативой в кибернетике. Таким образом, современная школа синергетики, родоначальники, которой – Г. Хакен, И. Пригожин, не только функционирует в русле постнеклассических наук, но и является одной из основных парадигм современного научного поиска. Показателями многоаспектности ее применения этого является количество направлений научных поисков с применением синергетических принципов: теория детерминированного хаоса (Г.Хакен); диссипативные системы (И. Пригожин); эргодическая теория, фракталы (А. Ю. Лоскутов); вычислительная гидродинамика, технологии, медицина (А. В. Гусев); наноструктуры (Ю. Д. Третьяков); динамический хаос, защита информации, телекоммуникации (А. С. Дмитриев); глобальный эволюционизм (Н. Н. Моисеев); теория динамического хаоса (М. Фейгенбаум); теория нестационарных структур, режимы с обострением (С. Курдюмов), теория катастроф (Р.Том); синергетическая антропология (В.Г. Буданов) и многие другие. В данном исследовании нас будет интересовать методологический инструментарий синергетики в срезе социального измерения. И критерием применимости данного метода выступает «человекоразмерность» как основа формирования мотивов и продуктов деятельности человека, а главное прогнозирование ее целесообразности в будущем. Мы рассмотрим работы ученых, которые развивали, и развивают социосинергетическую школу: В. И. Аршинов, Л. Д. Бевзенко, Ю. В. Богоявленская, В. Г. Буданов, И.А. Донникова, М. С. Дмитриева, И. В. Ершовой-Бабенко, Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов, Н. Н. Моисеев, А. П. Назаретян, В. С. Степин, В. П. Шалаев и многие другие. Что позволит достигнуть поставленной **цели нашего исследования** – репрезентировать социосинергетику как новую рациональность в сфере постижения сложности самоорганизации социальных и «человекоразмерных» систем. Где «человекоразмерность» является ключевым способом понимания социальных систем. Человек, включающий свои ценностные ориентации, формирует процессы социальных преобразований, что доводя нелинейную систему до точки бифуркации, приводит к новому витку ее развития – прогрессу или регрессу, к деструктивному поведению или социальнополезному творчеству. Три ключевые идеи социосинергетики как научной парадигмы позволяют раскрыть изучаемый вопрос с точки зрения: «...идеи самоорганизации, открытых систем, нелинейности», причем «нелинейность» – фундаментальный концептуальный узел новой парадигмы, – как утверждают Е.Н.Князева, С.П.Курдюмов. «Можно даже, пожалуй, сказать, что новая парадигма есть парадигма нелинейности» [1, с. 21]. Парадигма нелинейности отражает динамичность и изменчивость социальных процессов всех уровней и позволяет рассмотреть их самоорганизацию в срезе постнеклассической науки. «Постнеклассический тип рациональности, – отмечает В.С. Степин, – расширяет поле рефлексии над деятельностью. Он учитывает соотношенность получаемых знаний об объекте не только с особенностью средств и операций деятельности, но и с ценностно-целевыми структурами. Причем эксплицируется связь внутринаучных целей с вненаучными, социальными ценностями и целями» [2]. Что свидетельствует о том, что внутринаучные цели в корреляции с общесоциальными и являются катализаторами научной деятельности. При этом, как отмечает автор исторических типов научной рациональности – В.С. Степин, возникновение нового вектора научного развития отнюдь не означает отрицание или уничтожение предыдущих – неклассического и классического. Последние продолжают действовать и определять движение научной мысли, но спектр их действия ограничен. То есть

чем дальше развивается наука, инновационные технологии, глобальное общество, тем больше смысловых наслоений происходит в понимании происходящего. Это становится убедительной причиной популярности синергетики как науки о нелинейности и самоорганизации.

«Наука действительно создает философию. И философия также, следовательно, должна суметь приспособить свой язык для передачи современной мысли в ее динамике и своеобразии» [3, с. 29]. И этот язык интенсивно разрабатывается на протяжении 30 лет в поле синергетических исследований. Несмотря на огромное количество работ ученых мирового масштаба в различных научных областях, методологический инструментарий синергетики не конкретизирован и не имеет четких ограничений использования в научной практике.

Синергетический тезариус имеет широкий диапазон применения, показывает динамичность и становление явлений, процессов, систем, но, в то же время, один термин может означать разные смысловые нагрузки. С этой позиции синергетика является на первый взгляд «уязвимой». Ведь «бифуркацией» можно назвать и точку накопления социальных несогласий, ведущую к революционным или эволюционным общественным изменениям, и, в то же время «бифуркацией» мы можем обозначить точку кипения воды как перехождения субстанции на другой качественный уровень. В чем же состоят критерии отличия?

Действительно, артикуляция синергетической терминологии часто спорна, поскольку одним и тем же термином может обозначаться разные явления, события, элементы, что уступает реальному числу смыслов, явлений вещей в «нелинейном» хаотичном мире. Здесь мы наблюдаем феномен широты термина, а не его определенности. Основным преимуществом синергетических терминов заключаться в передаче динамики самоорганизации, что в свою очередь отражает целостность мира и ведет к объективному его пониманию.

Раскрывая ретроспективу синергетики как новой научной методологии Л.Д.Бевзенко отмечает: «Появление синергетики в рамках западной мыслительной традиции можно считать некоторым шагом современной западной культуры в сторону Востока, а современности – в сторону архаики, вернее – неоархаики, что выглядит как анахронизм только в случае склонности мыслить социокультурные процессы все в тех же прогрессистских схемах» [4, с. 30]. То есть синергетика не раскрывает радикально новых приемов и способов постижения мира, она обращает свои методы на постижение мира как целостного и живого организма.

Синергетический подход не направлен на конкретику и метафизическое исследование частей целого и позволяет рассмотреть процессы в аспекте становления, отражает сложность становления элемента в системе и наоборот формирование самой системы и пути ее развития и изменения. И.А. Донникова пишет, что: «Синергетическое представление о сложности, в которой часть и целое взаимодетерминируются, дают основания переосмыслить одну из базовых проблем социального познания – взаимодействие индивида и общества, соотношение микро- и макросоциальных изменений» [5, с. 21]. Динамика и хаотичность событий мира требует его нового постижения с иной позиции. И синергетический инструментарий как нельзя лучше может раскрыть стратегии развития цивилизации инноваций.

По словам В.С. Капустина: «Результатом борьбы механизмов стабилизации и инновации является дискретный характер мировой цивилизации, исторический переход от одного паттерна развития к другому. Если под паттерном понимать пространственно-временную определенность развития, то инновации есть бифуркационные точки мировой истории, моменты ее дискретных разрывов» [6]. То есть сами инновации являются направлением будущего развития социальных систем, которые ведут к ее развитию и изменения – это «мутант социальности с положительным знаком» (термин В.С. Капустина). Современная инновационная реальность требует соответствующих методов исследования, дающих возможность пронаблюдать и управлять рядом мутаций и преобразований социальных ценностей и целей.

Постнеклассическая рациональность является воплощением синергетических порядков и закономерностей. Синергетика раскрывает качественно иное понимание уже знакомых вещей, раскрывая их во взаимосвязи. Например, И.В.Ершова-Бабенко разработав концептуальную модель «целое в целом» репрезентирует иной холистический взгляд на целое, которое не есть

суммой частей – оно качественно иное. И. В. Ершова-Бабенко представляет и психику личности как гиперсистему синергетического порядка, в которой адаптация и саморазвитие являются видами самоорганизации. Она отмечает: «Психика как гиперсистема синергетического порядка выражает одновременно и такое явление как нелинейный синтез составляющих ее сред, которые по определению также принадлежат к подклассу открытых нелинейных самоорганизующих сред» [7, с. 9]. Психика личности как совокупность душевных процессов и явлений, которые являются основой и платформой взаимодействия индивида с социальной средой, правомерно уже отнесена к открытым нелинейным самоорганизующимся системам. Это позволяет рассматривать личность как цепочку превращений «человекообразных» систем. «Человекообразность», – отмечает И.А. Донникова, – приводит к пониманию относительности границ между разными направлениями науки, то есть выявляет ее междисциплинарный и трансдисциплинарный характер, позволяет включать науку в ценностный контекст, выводит на мировоззренческие аспекты самоорганизационной теории» [5, с. 14]. То есть «человекообразность» и есть ключевым фактором пересмотра самоорганизации социальных систем в парадигме постнеклассического знания и представляет собой интеграционный принцип социосинергетики наряду с такими как – междисциплинарность и трансдисциплинарность.

Говоря о становящейся цивилизации инноваций многие авторы рассматривают «инновационную личность» (например, О.В. Старовойт) как смыслообразующее начало самоорганизации и саморазвития социальной системы. «В контексте инновационного развития субъектом культурологического подхода к инновационной деятельности является инновационная личность как креатор действительности, интеллектуального личностного развития, как развития сложных человекотворческих систем, базирующихся на интеллектуальном ресурсе для получения дополнительной ценности – положительного инновационного образования в культуре, достижения новой степени развития системы в ее устремлении к саморазвитию» [8, с. 150]. Так как инновационный субъект наделен множеством средств деятельности, его способы влияния и исследования становятся поливариантным. Просчитать все сценарии становится невозможным, поскольку вероятность – она не предсказуема. Эта множественность и создает замешательство. Но задача социосинергетики не в точном прогнозе преобразование при самоорганизации социальных систем, ее основное призвание – стратегичней. Она способна указать нам на процесс формирования аттракторов системы в постбифуркационный период, что намного важнее. Это расширяет границы гуманного действия личности на механизмы самоорганизации. Исследование внутриличностных ценностей инновационного человека в симбиозе с общесоциальными ценностями формируют внутринаучные цели, которые в итоге и движут инновационным познанием и воплощением полученных знаний в информационном обществе.

Общесоциальные ценности представляют собой «целое» для формирования личностных. Применяя принцип социосинергетики можно определить, что именно и в течении какого времени формирует сферу общественных ценностей через личностные экзистенции. Изучая любую культуру или страну, мы ассоциируем ее с определенными личностями, о которых мы что-то знаем, у любого народа есть его идеологический символ в виде персоналий и деятелей (будь то исторические деятели, популярные люди, преступники или социальные события). Это и указывает на обратную связь проявления «человекообразности» в социокультурной системе.

Эксплицируя возможности синергетической парадигмы как методологического основания социальных исследований Л.Д. Бевзенко применяет синергетический инструментарий при построении концептуальной модели самоорганизации социодинамических процессов. С помощью метода реконструкции искомая модель раскрывается путем распознавания ее составляющих в уже известных социальных и культурных феноменах. Например, «свойства аттрактивности, когерентности, способности аттрактора к самодостраиванию, холистичности аттрактивной структуры не могут быть представлены без таких понятий, как архетип, бессознательное, коллективное сознание, гиперличность, идентичность. Свойство локальности аттрактивной структуры требует обращения к понятиям и представлениям культурного порядка: нормы, ценности, символы, инициация, сакрализация» [4, с. 163].

Исследую роль личности в процессе конструирования социальной системы и исторической ретроспективы, Л.Д. Бевзенко выдвигает тезис, что существует ряд бифуркаций, приводящих к изменениям социальной системы, носящие личностный характер. Это утверждение правомерно в том случае, если индивидуальная деятельность представляет собой «аттракторную структуру», то есть накладываются на сложившиеся социокультурные предпосылки и социальную ситуацию, представляя своего рода девиантное, отклоняющееся от нормы поведение. В моменты стабильности общества, эти проявления, как правило, подавляются системой общественного порядка и пониманием нормальности на данном этапе развития социума. «Но в моменты кризисов, социальных бифуркаций те же флуктуации становятся значимыми и могут повернуть колесо социальной истории. Личность, индивидуальное действие, выступая в качестве случайной судьбоносной для системы флуктуации, становятся определяющими для выбора путей дальнейшего системного движения. Правда, результат тоже часто не совпадает с замыслом автора (в данном случае – конкретного социального актора), но всегда помечен его индивидуальностью» [4, с. 89]. Если речь вести о глобальной инновационной культуре и о возможности внедрения необходимых личностных ценностей, то раскрывается механизм формирования ценностного базиса общества и становится возможным прогнозирование их формирования. Это и определяет «человекообразную» сущность самоорганизации социальной системы.

Несмотря на то, что термины «человекомерность», «человекообразность», «человекомерные системы», «человекомерная наука» в постнеклассической рациональности используются довольно часто и их применение отражает включенность человека в научное познание и антропоморфные коррективы реальности, однозначные определения данных терминов сложно найти, они по своей сущности больше интуитивны. Существует онтологическое различие между терминами «человекомерность» и «человекообразность», поскольку эти термины часто переплетаются в философском антропо-поиске. «Человекомерность» отражается в статике, она является результатом деятельности человека, отражая его внутренние духовные и материальные ценности в момент сотворения указанного артефакта. В то время как «человекообразность» выражает включенность человека в процесс создания и преобразования природной и социальной реальности, раскрывает динамику преобразовательных процессов, их направленность и потенциал применения на практике. Определяя смысл рассматриваемых терминов И. В. Ершова-Бабенко, делает акцент на использовании термина «человекообразности» исключительно в научных целях, для подчеркивания роли и места человека в процессе научного познания. Она отмечает: «Если человекообразность (в понимании, предложенном В. С. Степиным) выражает включенность человека в познаваемые и преобразуемые им природные и технические объекты (которые изначально не включают в себя человека), то человекомерность выходит за рамки сугубо познавательного отношения (хотя и включает его), поскольку выражает специфику «встраивания» человека в мир всем способом его бытия. Нужно подчеркнуть в этом случае особую роль вопроса о том, «какого человека». Поскольку это может быть уже и «человек второй природы» [9, с. 8]. Для подчеркивания включенности и антропоморфности социальных систем и их самоорганизации в данной статье применяется термин «человекообразности» не с целью ограничения смыслового поля исследуемого вопроса только в области научного познания, а с целью раскрыть социосинергетическую парадигму понимания мира не только как научную, а и как антропообразующую и целостно отражающую и за пределами научного понимания.

Социосинергетический подход не направлен на конкретику и метафизическое исследование частей целого и позволяет рассмотреть процессы в аспекте становления, отражает сложность становления элемента в системе и наоборот формирование самой системы и пути ее развития и изменения. Например, В.Г.Буданов раскрывает синергетическую антропологию через постижение объектно-телесных онтологий. По его мнению, внутренняя телесность реализуется во внешнюю взаимодействием множества тел: 1) тело соматическое – материальное; 2) тело энергетическое – подвижность, скорость; 3) тело рефлекторно-эмоциональное – чувства и желания; 4) логическое тело – эмоционально волевые мотивы поведения; 5) тело креативное или интуитивное – сфера творчества; тело когерентности – отвечает за состояние сверхоткрытости

и единение с другими телам; 7) тело воли – стремится к поставленной цели, подчиняя другие тела. «Тела интуиции, когерентности и воли в большей степени надличные и надсознательные, еще их часто называют духовным телом человека» [10, с. 66], Телесность становится одним из ключевых понятий самоорганизации социокультурной среды и способом проявления «человекообразности» в проектировании общественного бытия.

При раскрытии понятия духовности, все чаще современные исследователи предлагают постичь основу ее самоорганизации на стыке границ между духовным и телесным (А. А. Осипов), утверждая, что трансформация телесности – единственный способ развития духовных потенций человека. Исследователи вопроса телесности в психологии, ведут речь о деформациях «образа телесности», что большей степенью отражает детские и подростковые травмы и конфликты различного характера, психосоматические расстройства. То есть работая с естественной реализацией внутренней телесности можно преодолеть множество идентификационных кризисов личности и трансформировать внутреннее ментальное тела через внешнее биологическое. В.А. Подорога в своем исследовании, посвященном феноменологии тела пишет: «Парадоксальность образа тела в том, что он законченно целостен в акте переживания, но частичен в акте воплощения, актуализации появление образа тела говорит о том, что границы реального присутствия нашего тела в мире начинают смещаться. Образ тела трансгрессивен по отношению тому телу, которым мы реально наделены» [10, с. 25]. Указанная трансгрессивность и воплощается в понятии телесности. Телесность – это феномен, который позволяет преодолевать физические границы и стремиться к целостности своего «Я». Телесность рассматривается как «дифференцированное единство», что дает целостное восприятие человеку в процессе взаимодействия с окружающей средой. М. Мерло-Понти следующим образом определяет функцию тела в своей экзистенциальной концепции: «Видит не глаз и не душа, а тело как открытая целостность [10, с. 78]. Телесность представляет не только физическую оболочку, но и социально-психологический образ личности, который формируется в процессе множественных актов взаимодействий с социокультурной средой и своих внутренних ощущений, переживаний и как результат оценочных представлений своего «Я».

Примерами «человекообразного» принципа самоорганизации социокультурных систем в сфере инновационно-информационных технологий выступают сложные информационные комплексы «человек–информационно-интеллектуальная система», системы искусственного интеллекта и т.п. Все эти открытия современной науки по своей природе – человекоподобные, они являются проекциями человеческой телесности. Человек становится неотъемлемым фактором развития инновационной цивилизации, технологии копируя его основные антропологические характеристики самоорганизуют современную реальность, более того так или иначе все новейшие открытия современной киберкультуры являются проекцией телесности человека. Проецируя свои внутренние черты телесности человек, открывает для себя мир, делая его «человекообразным» и таким образом понятным для себя. Говоря об органопроекции, П. А. Флоренский отмечает, что «... орудия расширяют область нашей деятельности и нашего чувства тем, что они продолжают наше тело» [13, с. 161], то есть дух организует и моделирует, находящийся вне человека материальный мир. По мнению религиозного философа техника это телесная проекция человеческого тела и его возможностей, это часть культуры, онтологически обуславливающая существования реальности. «Человекообразность» в данном случае может раскрывать и феномен несовершенства человека и это несовершенство и является мощной флуктуацией в системе «человек-общество-природа».

Информационно-технические открытия представляет собой способ организации реальности, открытие неизвестных черт органического и человеческого через определение его в мире техники. П. А. Флоренский высказывает оригинальную идею: «Если изучение организмов есть ключ к техническому изобретению, то и обратно техническое изобретение можно рассматривать как реактив к нашему самопознанию. Техника может и должна провоцировать биологию, как биология – технику. В себе и вообще в жизни открывает мы еще не осуществленную технику; в технике – еще не изученные стороны жизни» [13, с. 161]. Это как способ компенсации несовершенства

человеческой природы. Указанная позиция преподносит вопрос взаимодействия человека и киберкультуры по-новому, человек с помощью исследования достижений компьютерно-информационных технологий может решить множество вопросов путем улучшения составляющих телесности и более глубокого и целостно исследовать ее как антропологического феномена, что в последствии может привести к ее естественному развитию и сохранению.

Феномен телесность может послужить примером человекоразмерности культурных ценностей. Современная философская рефлексия телесности основана на образе целостности и обозначает диалектически третья между «субъектом» и «объектом» социокультурной среды. Телесность как категория отражает модусы тела, его проекции чувств, переживаний, потребностей, которые выстраивают наше самоотношение, эстетический континуум сознательной деятельности человека. Выражение сознания человека в различных телесных практиках, в том числе социальных, дает возможность возвышать материальное к категории духовного и наоборот – духовные человеческие убеждения могут нисходить до так называемой инстинктивной алиментарной телесности. В этой связи можно проследить одну из цепочек самоорганизации социокультурных ценностей и мотивов деятельности человека, что в **перспективе дальнейших исследований** является материалом для новых открытий в социосинергетике и новых путей понимания инновационного общества.

Выводы. Таким образом, социосинергетический подход дает возможность исследовать принцип «антропологического поворота» в социально-философском познании. Анализировать «человекоразмерные» систем сложно в силу их постоянного преобразования, но синергетический инструментарий открывает новые горизонты не только в познании саморегуляционных социальных процессов, но и в новом понимании образа современного человека. «События настоящего, – утверждает Л.Д. Бевзенко, – нередко мало определяются прошлым, а во многом даже больше зависят от будущего, от предзаданности будущих порядков» [4, с. 30]. Социосинергетическая методология позволяет изучить «следы» самоорганизационных социальных форм – ценностей и целей деятельности. Ценности являются определенным ориентиром в динамичном мире, они самоорганизуют социальную и природную среду, тем самым позволяя человеку раскрывать себя в ряде самоорганизационных процессов и создавать некий эталон порядка и стабильности – человеческую культуру. Таким образом, постнеклассическая парадигма позволяет внедрять социосинергетические принципы и применять их как практические стратегии в поисках нового целостного понимания мира, который создается «инновационным» человеком в срезе не только информационно-технических достижений, но в образовании инновационных человекоразмерных ценностей.

Список использованных источников

1. Князева Е. Н. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – М., 1994. – 238 с.
2. Степин В.С., Горохов В.Г. Философия науки и техники. Исторические типы научной рациональности [Электронный ресурс]: [Режим доступа]: http://society.polbu.ru/stepin_sciencphil/ch69_i.html
3. Башляр Г. Новый рационализма / Г. Башляр. – М., «Прогресс», 1987, 376 с.
4. Бевзенко Л.Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л.Д. Бевзенко. – Киев, Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437 с.
5. Донникова И. А. Культурогенная сущность социальной самоорганизации / И. А. Донникова. – Одесса, Печатный дом, 2011. – 280 с.
6. Капустин В.С. Синергетика социальных инновационных процессов [Электронный ресурс]: [Режим доступа]: <http://spkurdyumov.ru/forecasting/sinergetika-socialnyx-innovacionnyx-processov/>
7. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетические стратегии человеческой деятельности. (Концептуальная модель) / И. В. Ершова-Бабенко. – Винница: NOVA KNYHA, 2005. – 360 с.
8. Старовойт О.В. «Концепція інноваційної особистості як соціокультурний феномен» // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових робіт / О.В. Старовойт. – Запоріжжя: ЗДІА, 2017. – вип. № 69. – С. 147-152.

9. Ершова-Бабенко И. В. Проблема взаимоотношений нанотехнологий и человекомерности. Осмысление происходящего / И. В. Ершова-Бабенко // Интегративна антропология. – 2013. – № 1. – С. 7-16.

10. Буданов В. Квантово-синергетическая онтология и постнеклассические практики// Постнеклассические практики: определение предметных областей / М.: Макс-Пресс, 2008 С. 63-75.

11. Подорога В. Феноменология тела: введение в философскую антропологию : материалы лекционных курсов 1992-1994 годов. – Москва : Ad Marginem, 1995. – 340 с.

12. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия. М.: СПб.: Ювента; Наука, 1999. – 603 с.

13. Флоренский П. А. Органопроекция // Русский космизм: Антология философской мысли. – М.: Педагогика-Пресс, 1993. – С. 149-162.

Bogachenko Valentina

Candidate of Philosophy,

Senior Lecturer in the Department of Philosophy, Psychology and Pedagogy
of the Odessa National O.S. Popov Academy of Telecommunications

“HUMAN-DIMENSION” AS A METHODOLOGICAL CRITERION OF SOCIOSYNERGETICS IN THE POST-NONCLASSICAL PARADIGM'S ASPECT

Abstract. *The article researches the possibilities of applying synergistic methodology in social self-organization's processes of in the aspect of post-non-classical scientific picture of the world. "Human-dimension" is presented as an attribute property of synergetics in the study of self-organizing social systems. The synergistic approach is one of the most relevant and sought-after achievements of modern scientific knowledge. It contains the basic criteria of the post-nonclassical paradigm of knowledge - interdisciplinarity and transdisciplinarity. Synergetics has origins in chemistry, physics, mathematics, i.e. is endowed with the apparatus of science. At the same time, it is a new way of scientific thinking and is widely used for the study of complex objects, that are reflected in new post-nonclassical directions – psycho-synergetics, socio-synergetics, paradigmatic modeling, cognitivescience and so on. The contemporary philosophical reflection of corporeality is based on the image of integrity and means the dialectical third between the «subject» and «object» of the socio-cultural environment. Corporeality as a category reflects the body's modus, its projections of feelings, experiences, needs, that build our self-esteem, the aesthetic continuum of human conscious activity. The socio-synergistic methodology reveals the principle of nonlinearity of society and personality. Its basic principles help to interpret socio-cultural processes in a new way and to study their dynamics. The expression of human consciousness in various bodily practices, including social ones, makes it possible to elevate the material to the category of the spiritual, and vice versa - spiritual human beliefs can go down to the corporeal, the so-called instinctual alimentary corporeality. In this connection one can trace one of the chains of self-organization of socio-cultural values and motives of human activity, which in the future is the material for new discoveries in socio-synergetics and new ways of understanding of innovative society. Thus, the socio-synergistic approach makes it possible to explore the principle of "anthropological turn" in social and philosophical knowledge. It is difficult to analyze human-sized systems because of their constant transformation, but the synergistic toolkit opens new horizons not only in the knowledge of self-organizing socio-dynamic processes, but also in the new understanding of the image of the modern human. The socio-synergetic methodology makes it possible to study the algorithms of self-organizing social forms – values and goals of activity. Values are a benchmark in a rapidly changing world, they self-organize social and natural environments, thereby allowing a person to reveal himself in a number of self-organizing processes and create a standard of order and stability – human culture. Consequently, the post-non-classical paradigm makes it possible to introduce socio-synergetic principles and apply them as practical strategies in search of a new holistic understanding of the world, which is created by an “innovative” person in the context of not only information and technical achievements, but also in the formation of innovative «human- dimension» values.*

Key words: *socio-synergetics, self-organization, post-non-classical rationality, «human-dimension», corporeality.*

УДК 168.52

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-2-2>**Виноградова Наталья Михайловна**

кандидат философских наук,
доцент кафедры философии, социологии, менеджмента социокультурной деятельности
Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К.Д. Ушинского»

Начев Андрей Петрович

кандидат философских наук,
доцент кафедры философии, социологии, менеджмента социокультурной деятельности
Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К.Д. Ушинского»

Дин Юйцзин

аспирантка кафедры образовательного менеджмента и публичного управления
Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К.Д. Ушинского»

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ КОНФУЦИАНСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ И ВОСПИТАНИИ ЛИЧНОСТИ В КИТАЕ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

***Анотація.** Європейські і американські цінності демократії, прав і свобод особистості, розглядаються в сучасному світі як незабутні і непорушні. Що стосується Китаю, то його позиції в даних питаннях заслуговують іншого, більш щільного і глибокого історичного аналізу. Довгий час на заході існувала думка про відсталість і архаїчність Китаю, яка навряд чи переборна в найближчий період. Однак, успіхи країни ясно демонструють помилки цієї точки зору. Прихильність до традицій, історичному досвіду являються незмінною константою китайської цивілізації. Не випадково в китайських навчальних закладах конфуціанський афоризм «навчатись і повторювати вивчене – чи не найкраща радість» продовжує тисячорічну практику не тільки навчання, але й самого процесу управління. Складові конфуціанського тексту «Чжун-юна стверджували, що найкраще управління напряму залежить від особистих якостей керівництва і вибраних ними кандидатів на державну службу. Ця особистість повинна удосконалюватися за допомогою Дао-путі, самоудосконалення за допомогою Дао-путі повинно здійснюватися через гуманність.*

В сучасній китайській сім'ї, заснованій на традиціях і обов'язках синівського благочестя та виявлення поваги до батьків не виникає конфлікт поколіннями. Діти рідко наважуються «бунтувати». Також молоді люди, які прагнуть до повної самостійності, рано прирікають себе не тільки на виснажливу в умовах великої конкуренції праці, зв'язаної з накопиченням грошей, але і на багаторічні кредити для придбання окремого житла. При цьому, для них обов'язки змісту і турботи про своїх пристарілих батьків, для них не знімаються. Як визначає журнал «Китай» в серії книги «Перед вами Китай» (китайська молодь в епоху Інтернету) «Багато з тих, кого називають рабами житла, признаються, що між їх життям і до існування після покупки житла в кредит, признаються, що між їх життям і після здійснення покупки житла в кредит, пролягла велика прірва». Підсумки проведені китайським ЗМІ опитування показали, що 98% загального обсягу людей, які взяли іпотеку, переживають глибокий психологічний стрес. В успішно розвинутій країні ціни на нерухомість дуже високі; і немало зовнішньо забезпечених людей, насправді проживає на рівні прожиткового мінімуму із-за боргів по житловому кредитуванню. Так як більшість із них досвідчена молодь у віці 30 років, готова повністю віддати себе роботі і кар'єрі, втягнена заробляти гроші, то керівництво жорсткіше орієнтує їх на те, щоб «стати оплотом китайського суспільства», і т. д. на світову економічну і політичну експансію країни у майбутньому.

Ключові слова: освіта, традиційні цінності, традиція, сучасне суспільство, поетична спадщина.

Без преувеличения, Китай заслуживает названия «Вечной цивилизации» не только потому, что его история насчитывает тысячелетия, но и демонстрирует современному миру сохранение древних традиций, сочетающихся с ростом промышленного и научно-технического развития. Уникальность китайского «чуда» основывается на феноменальной трудолюбивости населения, преемственности традиций, почитании истории страны и ее прославленных деятелей.

Письменность, возникшая на данной территории очень давно, скрупулёзно фиксировала в летописях не только множество событий, но и повествовала о легендарных правителях, мудрецах и чиновниках. Эпоха политической, экономической и военной конкуренций между Царствами, отраженная в древних хрониках «весны и осени», «планы сражающихся царств» заставляли мыслящих людей задумываться над вопросами о цели жизни, неизбежности смерти, о сущности самой власти и другими мировоззренческими вопросами.

«Сто цветов мысли», запечатлённые в письменных источниках стали основой философских и нравственно-этических представлений. Хотя сами китайцы до XIX века не задумывались над понятием «философия» ввиду того, что у них вообще оно отсутствовало. Скорее всего, оно было включено в древнее понятие «вень», которое обозначало все, что выражено с помощью знака, т.е. письменно переводилось словом «литература». Глубокие философские размышления отображались в литературных ритмах и поэтических образах. Подтверждая сказанное, приведем несколько фрагментов из поэтического наследия видного китайского мыслителя и учителя:

«Но согретая надеждой, слива зацветет зимою,
И истерзанное сердце обретет былую жизнь,
И раскрыв окно, увидишь, белых лепестков круженье,
И услышишь, как упали лепестки на белый снег»

Эти изысканные, наполненные глубоким смыслом и символом строчки, свидетельствуют не только о поэтическом мастерстве и высокой образованности автора, но они также отражают философскую культуру поэта. Семантическая наполненность текста, обилие загадочности и смысловая завуалированность представляют собой небольшой трактат, в котором отразились онтологические, антропологические, эстетические и другие аспекты жизни человека и Природы. Однако, истинное наслаждение содержанием текста доступно не многим. К их числу относят тех, кто знаком с тонкостями эстетических символов и образов. Именно к высокообразованным ценителям обращена рафинированность китайского высокохудожественного стиля, которому присуща недосказанность, иносказание, отсутствие четких посылок. Читатель непроизвольно погружается поэтом в фундаментальные духовные категории конфуцианского учения «жень» (гуманность) и «чен» (искренность). Причем, поэт делает это с легкой настойчивостью, как бы реализуя рекомендацию Учителя в трактате Лунь юй «Неприлежному – не разьясняй, не трудившемуся при выражении своих мыслей – не выражай их, не возвращайся к тому, кто по одному углу не смог узнать оставшиеся три» [6, с. 247].

Умение самостоятельно анализировать, прогнозировать и брать на себя ответственность за принятое решение, является необходимым условием продуктивной подготовки менеджеров образования и промышленного производства в современном Китае.

Приведенные высказывания подчеркивают важную особенность конфуцианского образования, в котором большое место отводилось самостоятельной работе учащегося. Следуя такому подходу, роль наставника сводилась к выбору индивидуального подхода и периодической корректировке процесса обучения.

Для образованного человека, сведущего не только в поэтических образах и символах, возникает многоцветная гамма чувств и настроений. Образ сливы в китайской культуре разнообразен, что нашло отражение в классической и современной литературе и живописи. Когда земля еще покрыта снегом, дерево сливы сорта мейхуа начинает расцветать. Эта особенность раннего цветения интеллектуалы признали символом возрождения и непрерывности самой жизни. По мнению даосов, это дерево отражало общие закономерности Природы, долголетия, негибнущую силу духа, ценность жизни «чей аромат происходит от горечи и холода».

Конфуцианский ученый Чжу Си указывал на четыре добродетели этого дерева: большой потенциал в зародыше, процветание в цветке, гармонию в плодах и справедливость в ее зрелости. Через поэтические образы автор раскрыл сложный акмеологический подход системы образования и весь механизм развития и зрелости человека.

Китайский язык не зависит от слова и отражает чувства и мысли через графические символы. Разделение на лирическое и рациональное устанавливалось только тем, что заслуживает фиксации, т. е. записи, а что нет. Тоновно изолирующий китайский язык создает разное семантическое наполнение: в нем значение слова зависит от тона, которым оно произносится. Одно и то же сочетание звуков в разных тонах влияет на смысл сказанного слова. Иероглиф способен передать только самый общий признак фиксируемого понятия или предмета.

В современном виде китайская письменность возникла к концу первого тысячелетия до нашей эры и насчитывает около восьмидесяти тысяч иероглифов. Их большое количество объясняется тем, что авторы некоторых произведений придумывали новые иероглифы, которые использовались только в их трудах. Поэтому изучение классических произведений обязывает знать не менее семи тысяч иероглифов, что вынуждает даже высокообразованных читателей пользоваться словарем. Уважение к письменному слову, его пониманию, формирует человека не только образованного, но и мудрого человека.

Разностороннее осмысление проблем бытия, место человека в природе и социуме стало предметом исследования конфуцианства, которое разработало концепции этико-политического и мировоззренческого порядка. Конфуций считал важным, чтобы используемые им термины выражали реальность, понимаемую и признанную всеми (чжен мин). Заметим, что введение изменений имен, являлось прерогативой только императорской власти и рассматривалось одним из инструментов менеджмента и продуктивного социального порядка.

Китайское общество и по сей день строго упорядочено. В этом проявляется влияние конфуцианских идей, согласно которым человек занимает в соответствии со своим образованием и моральными качествами соответствующее место в государственной структуре. Стабильность китайской цивилизации обусловлена ее самодостаточностью, традиционностью и строгой организацией, основанной на поддержании традиций, ритуалов и норм поведения, которые отчасти заменили, по сути, монотеистическую религию в западных странах. Обращаясь к ученикам, Конфуций утверждал: «Уничтожьте брачные обряды – не будет супругов, разовьется разврат со всеми его преступлениями, уничтожьте обряды погребения – дети не будут заботиться об усопших родителях, да и живым служить перестанут. Все перемешается, возникнут настроения [8, с. 195]». Правильное воспитание – это воспитание в духе исторических традиций и норм этикета. Образовательная конфуцианская модель стабильно развивающегося государства базировалась на воспитании людей с высоким чувством долга и ответственности перед обществом.

Однако, чувство долга в конфуцианской модели воспитания личности тесно переплетено с другим, не менее важным качеством – гуманностью. На основе этих добродетелей Мудрец сформировал тип менеджера (благородного мужа Цзюнь – цзы), который мог успешно руководить подчиненными. По убеждению последователей учителя, общество, в фундаменте которого заложены гуманистические принципы, профессионализм и этические нормы, способно продуктивно развиваться и воспитывать поколение людей, относящихся друг к другу уважительно и доброжелательно. Конфуцианские учителя рассматривали чувство долга как обусловленное знанием и моральными ценностями. «Благородный человек думает о долге, низкий человек, заботится о выгоде» - так звучит афоризм Конфуция уже многие века в китайских учебных заведениях. Приоритет государственных ценностей привел к тому, что ведущим лицом духовной культуры стал не рафинированный интеллигент, а высокообразованный профессионал-чиновник, сведущий в тонкостях поэтического слога, каллиграфии и музыкального искусства. Так, каллиграфия считалась в Китае, наряду с поэзией, изысканным средством самовыражения и самосовершенствования. По утверждению конфуцианских источников без владения виртуозным стилем каллиграфического искусства не возможно стать чиновником или военачальником. Ярким подтверждением сказанному являются слова китайского полко-

водца Ван Сичжи, жившего в IV веке. «Лист бумаги – это поле битвы; кисть – копыя и мечи; чернила – разум главнокомандующего; композиция – стратегия. Берясь за кисть, мы решаем исход сражения: штрихи и линии – это приказы командира; изгибы и отражения – смертельные удары». В приведенном высказывании автор проводит прямую параллель между боевыми действиями и каллиграфией. Описание Ван Сичжи каллиграфических тонкостей и эмоциональных переживаний напоминает игру в шахматы, где каждый шаг должен быть обдуман и взвешен, а ход (то есть изгиб и защита) – эффективным. Заметим, что эта игра пришла в Китай только в V – VI веке из Индии. На наш взгляд, изложенное автором искусство каллиграфии, вполне могло стать предтечей данной интеллектуальной игры, которая развивает способности и умения мыслить прогностически.

В середине XX века некоторые ведущие корпорации Европы предприняли попытку реализовать в работе своих предприятий «человеческие отношения, использовав при этом этические фундаментальные положения конфуцианских философских школ VI – III веков до нашей эры. В блестящую плеяду конфуцианских наставников входят имена педагогов, ученых и поэтов древнего и средневекового Китая: Янь Чжитуй, Хань Юй, Ху Эй, Джу Си и др. Даже краткий перечень их педагогических идей и достижений вызывает глубокое чувство признательности и благодарности не только у китайских работников образования, но и у европейских ученых практиков.

Широко известный педагог, автор сборника «Домашние поучения рода Янь» Янь Чжитуй, изложил свою концепцию семейного воспитания, основанную на конфуцианских традициях и ценностях. Исходя из потребности государства, писатель выделил шесть необходимых профессий: дальновидный политик, ученый-интеллектуал, отважный, стратегически мыслящий военный, с безупречной репутацией чиновник на местах, искусный дипломат, а также менеджер-эксперт в строительстве и управлении. Педагог считал, что процесс образования ребенка должен начаться как можно раньше, то есть с периода его эмбрионального развития. Дородовое обучение начинается с благопристойных мыслей и поступков будущей матери, ее нравственного поведения. Янь Чжитуй предостерегал родителей от безрассудной любви к своим чадам, которая может привести к плачевным результатам для всех. Дидактическое содержание рассказов писателя прививало юным китайцам правила хорошего поведения и выполнение ритуалов. Обширное педагогическое наследие ученого включает в себя не только философские идеи и размышления, но и практические советы молодым людям.

Великий учитель создал такой тип чиновника, который обеспечил продуктивный менеджмент многомиллионной страны в течение многих веков и до настоящего времени. Украине следует проанализировать этот «политический проект». Бурная жизнь в нашей стране, противостояние между ее регионами показывает, что разумным средством стабилизации государства является привлечение к политическому руководству, в первую очередь специалистов с твердыми моральными принципами, которые способны противостоять деструктивным процессам и коррупции.

Европейские и американские ценности демократии, прав и свобод личности, рассматриваются в современном мире как незыблемые и непреложные. Что касается Китая, то его позиции в данных вопросах заслуживают иного, более тщательного и глубокого исторического анализа. Долгое время на Западе существовало мнение об отсталости и архаичности Китая, которая навряд преодолима в ближайший период. Однако, успехи страны ясно демонстрирует ошибочность этой точки зрения. Приверженность к традициям, историческому опыту являются неизменной константой китайской цивилизации. Не зря в китайских учебных заведениях конфуцианский афоризм «учиться и повторять изученное – не лучшая ли это радость» продолжает тысячелетнюю практику не только обучения, но и самого процесса управления. Составители конфуцианского текста «Чжун юна» утверждали, что наилучшее управление напрямую зависит от личных качеств руководителя и выбранных им кандидатов на государственную службу. Эта личность должна совершенствоваться посредством Дао-пути, а самосовершенствование посредством Дао-пути должно осуществляться через гуманность.

В современной китайской семье, основанной на традициях и обязанности сыновнего благочестия, выражения уважения к родителям не возникает конфликт поколений. Дети редко отваживаются «бунтовать». Те же молодые люди, которые стремятся к полной самостоятельности, заранее обрекают себя не только на изнурительный в условиях большой конкурентной борьбы труд, связанный с накоплением денег, но и на многолетние кредиты для приобретения отдельного жилья. При этом, для них обязанности содержания и заботы о своих престарелых родителях, для них не снимаются. Как отмечает журнал «Китай» в серии книг «Перед вами Китай» (китайская молодежь в эпоху Интернета) «Многие из тех, кого называют рабами жилья, признаются, что между их жизнью до и существованием после покупки жилья в кредит, пролегла большая пропасть». Итоги проверенного китайскими СМИ опроса показали, что 98% общего числа людей, взявших ипотеку, переживают глубокий психологический стресс. В успешно развивающейся стране цены на недвижимость очень высокие; и немало внешне обеспеченных людей, на самом деле живет на уровне прожиточного минимума из-за долгов по жилищному кредитованию. Так как большинство из них образованная молодежь в возрасте 30 лет, готовая полностью отдать себя работе и карьере, поглощенная зарабатыванием денег, то руководство жестче ориентирует их на то, чтобы «стать оплотом китайского общества», т. е. на мировую экономическую и политическую экспансию страны в будущем.

Идеи Конфуция, озвученные века тому назад, прочно вошли в сознание людей и продолжают оставаться актуальными для страны XXI века. Они не только дисциплинируют, но и формируют гармоничные взаимоотношения между различными слоями общества. Это не удивительно, если сравнить жизнь простых людей в отдаленных уездах Китая с жизнью в мегаполисах. Проходя педагогическую практику, выпускник ВУЗа был потрясен бедностью и тяжелой жизнью населения уезда Дафен. В своих воспоминаниях он писал, что «крестьяне круглый год усердно трудятся на полях, но их ежегодного дохода хватает лишь на полгода, и только на еду. Поэтому им не по карману обучать детей в школе». Уточним, что послевузовскую практику учитель Сюй Бень Юй проходил не столь давно, в 2002 году.

Вполне логично, что власти Китая, продвигая учения Конфуция, который пытался смоделировать общество без конфликтов, приветствуют его идеи на государственном уровне, а сам образ Конфуция стал брендом страны. Важной, заслуживающей заимствования, конфуцианской традицией является система государственных экзаменов, которую называли «переправой огромного войска (под войском понимают большое число экзаменуемых) через реку по бревну». Это не удивительно, так как на штатную должность в госструктурах претендует две тысячи человек на одно место. Заметим, что знания не являются единственным критерием отбора кадров. Как было подчеркнуто во время проведения круглого стола в Пекине в 2010 году по вопросам всекитайской подготовки и отбора кадров: моральные качества претендента должны сочетаться с деловыми, «но моральные следует ставить во главу». Сказанное подтверждает, что конфуцианский образ высокоморального менеджера культивируем и уважаем в современном Китае.

Список использованных источников

1. Бамбуковые страницы: Антология древнекитайской литературы/ Сост. И. С. Лисевич. М., 1994. – 220 с.
2. Васильев Л. С. История религии востока. М.: «Книжный дом «Университет»», 1998. – 432 с.
3. Даниэль Елисеев. История Китая. Корни настоящего. Изд. Евразия. С-Петербург. – 2008. – 311 с.
4. Макс Вебер. Хозяйственная этика мировых религий. Конфуцианство и Даосизм. С.-Петербург. – «Владимир Даль» - 2017. – 446 с.
5. Е. Г. Мещерина. Эстетика древнего Востока. Москва. Изд-во Канен-Плюс. 2017. – 351 с.
6. Мартынов А. С. Конфуцианство: этапы развития. Конфуций. «Лунь юи» С.-Петербург. Изд-во «Азбука классика». Петербургское востоковедение. 2006. – 344 с.
7. Журнал «Китай». Серия «Перед вами Китай. Китайская молодежь в эпоху Интернета». – Пекин. – 2012. – 189 с.
8. <论语>, 春秋时期, 孔子的弟子及其再传弟子

Vinogradova Nataliya

Candidate of Philosophy,

Associate at the Department of philosophy, sociology and management of socio-cultural activity
State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»

Nachev Andriy Petrovich

Candidate of Philosophy,

Associate at the Department of philosophy, sociology and management of socio-cultural activity
State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»

Ding Yujing

a graduate student at the Department of Educational Management and Public Administration
State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF CONFUCIAN VALUES IN THE FORMATION AND UPBRINGING OF THE INDIVIDUAL IN CHINA: HISTORY AND MODERNITY

***Summary.** European and American values of democracy, human rights and freedoms are considered in the modern world as unshakable and immutable. As for China, its positions on these issues deserve a different, more thorough and deep historical analysis. For a long time in the West there was an opinion about the backwardness and archaism of China, which is unlikely to be overcome in the near future. However, the success of the country clearly demonstrates the fallacy of this point of view. Adherence to traditions, historical experience is an invariable constant of Chinese civilization. Because of that in Chinese schools, Confucian aphorism "to learn and repeat what was learned is not the best joy" continues the thousand-year practice of not only learning, but also the management process itself. The drafters of the Confucian text "Zhong Yuna" claimed that the best governance directly depends on the personal qualities of the leader and his chosen candidates for public service. This person should be improved the Tao path, and self-improvement through the Tao path should be carried out through humanity.*

*In a modern Chinese family, based on the traditions and duties of filial piety, showing respect for parents, there is no generational conflict. Children rarely dare to "rebel." Those young people who are striving for complete independence condemn themselves not only to the labor of associated with the accumulation of money, exhausting in conditions of great competition, but also to long-term loans for the purchase of separate housing. At the same time, the responsibilities of maintaining and caring for their elderly parents are not removed for them. As noted by China magazine in a series of books *Before You China (Chinese youth in the era of the Internet)* "Many of those who are called slaves of housing admit that there has been a great gap between their life before and their existence after buying a loan on credit" The results of a survey verified by the Chinese media showed that 98% of the total number of people who took a mortgage experience deep psychological stress. In a successfully developing country, property prices are very high; and a lot of externally wealthy people, in fact, live at a living wage because of housing loans. Since most of them are educated youth at the age of 30, ready to give themselves completely to work and career, absorbed in making money, the leadership toughens them more strictly to "become a stronghold of Chinese society", that is, to world economic and political expansion countries in the future.*

Key words: education, tradition values, modern society, traditional values, poetical heritage.

УДК 1:123:005.573

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-2-3>

Гедікова Наталія Пилипівна

доктор політичних наук,

професор кафедри політичних наук і права

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

ПОНЯТТЯ СВОБОДИ У СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Анотація. Проблема свободи є предметом розгляду в надзвичайно широкому спектрі робіт вітчизняних і зарубіжних філософів минулого і сучасності. Відповідно, для кожного історичного періоду характерним є своє її розуміння.

Зазначено, що в спектрі наукових пошуків, ґрунтуючись на тріаді – особистість, суспільство і держава, спочатку античні філософи, філософи християнської ідеології, епохи Відродження і Реформації, в подальшому епохи Нового часу, епохи європейського просвітництва і епохи новітнього часу намагалися розв'язати зазначену проблему. При цьому констатуємо, що лише у Новий час домінують філософських теорій стало визнання особистої свободи, яка є джерелом інших свобод, при цьому перша розглядалася як формальна підстава для других та як здатність людини до самодетермінації, напрямку пов'язаної з вольовим аспектом людської природи. На даному етапі розвитку в поле зору наукових розвідок потрапляють усі різновиди свободи, кожний з яких відповідає певній сфері діяльності.

З'ясовано, що у дослідженні феномену особистої свободи науковці відзначають два її аспекти: негативний і позитивний. Узагальнюючі дослідження, присвячені проблемі розрізнення «негативної» і «позитивної» свободи, можна констатувати, що у першому значенні вона виступає за заперечення приватної правової залежності у будь-якій формі і дозволяє самостійно вибирати варіанти дій. Друга виступає як гарантія безперешкодного прояву і реалізації внутрішнього потенціалу і сутності людини на рівні суспільства і держави, має на увазі повну автономію, при цьому передбачає відповідальну поведінку.

Зроблено висновок, що людина наділена свободою як такою, свободою волі і свободою вибору, свободою дій тощо, які дають їй право на гідну форму існування. Утвердження свободи відбувається через реалізацію певних невід'ємних прав, згідно з якими людина може діяти вільно і самостійно визначати напрям своєї реалізації.

Ключові слова: свобода, свобода людини, особиста свобода, різновиди свободи, відповідальність.

Постановка проблеми. Наукова думка не одне століття цікавиться питаннями сутності категорії «свобода», її дослідженням займаються представники різних наук: філософії, політології, соціології, історії, правознавства та інших галузей знань. Виходячи з того, що кожна з цих наук має свою мету і розглядає дану категорію виходячи зі своєї предметної галузі, можна констатувати, що самі терміни є багатозначними.

З огляду на те, що у гуманітарному аспекті категорія, що розглядаються невід'ємно пов'язані, з одного боку, з людською особистістю, з іншого, – з соціальним середовищем, тому особливо важливо дослідити її в контексті соціально-філософського дискурсу.

У філософській літературі проблема свободи людини завжди займали чільне місце. Вагомий внесок у розробку цієї проблеми зробили такі зарубіжні вчені, як Г. Гегель, Л. Гоббс, Т. Грін, І. Бентам, Д. Дьюї, Б. Констан, Дж. Локк, Д. Мілль, Ш.-Л. Монтеск'є, Г. Спенсер, А. Токвіль, К. Ясперс та багатьох інших.

Значний науковий доробок з проблеми свободи становлять наукові праці відомих зарубіжних філософів сучасності: Д. Белла, І. Берліна, Ю. Габермаса, Ф. Гаєка, Д. Грея, М. Гайдегера, А. Гелнера, Б. Рассела, Дж. Ролса, Ч. Тейлора, З. Френка, У. Фромма, М. Фуко та інших.

Мета статті – комплексний аналіз теоретичних засад свободи у контексті соціально-філософського дискурсу з позиції історії та сучасності.

Виклад основного матеріалу. Проблема свободи є предметом розгляду в надзвичайно широкому спектрі робіт вітчизняних і зарубіжних філософів минулого і сучасності. Відповідно, для кожного історичного періоду характерним є своє її розуміння.

В спектрі наукових пошуків, ґрунтуючись на тріаді – особистість, суспільство і держава, спочатку античні філософи, філософи християнської ідеології, епохи Відродження і Реформації, в подальшому епохи Нового часу, епохи європейського просвітництва і епохи новітнього часу намагалися розв’язати зазначену проблему.

При цьому констатуємо, що розвиток теорії свободи відбувся переважно у Новий час, а якщо бути ще точнішим – у XVIII ст. Лише у цей час домінантою філософських теорій стало визнання особистої свободи, яка є джерелом інших свобод, при цьому перша розглядалася як формальна підстава для других та як здатність людини до самодетермінації, напяму пов’язаної з вольовим аспектом людської природи.

Серед значеної кількості наукових доробків цього часу заслуговують на увагу філософські ідеї Г. Гегеля. Важливо відзначити як істотне його досягнення те, що він провів глибокий аналіз взаємовідносин громадянина і держави. Г. Гегель переносить акцент з індивіда на державу, в рамках якої інтереси людини не можуть мати самостійної цінності. Але тільки в ній, «створеній народом, який об’єднався на правовій основі» [1, с. 152], філософ бачив можливість досягнення людиною справжньої свободи. В дійсності ним дана рекомендація про нові форми державного устрою, основним критерієм формування яких було визначено перехід від насильства до свободи, від сили до права, від свавілля до розумних засад. Істотне значення для поняття свободи має, за Г. Гегелем, розподіл між державою і громадянським суспільством, як різних феноменів, що мають свою специфіку.

Продовжуючи традиції своїх попередників, представники англійської філософської думки висловлюють низку ідей відносно проблеми свободи людини. Так, І. Бентам, один з найбільших теоретиків утилітаризму і прихильник «користі», розглядає свободу, перш за все, як несправедливість і свавілля, що проявляється практично завжди. У першу чергу це відносилось до уряду, отож, І. Бентам наполягав на тому, що свобода повинна бути обмежена законами і розумів під такою можливістю робити все те, що не шкодить іншому [2, с. 3–4]. З іншого боку, він відстоював переконання про те, що «свобода не має фундаментального значення, вона є засобом для досягнення мети» [3, с. 109].

Д. Мілль, на відміну від І. Бентама, будучи індивідуалістом і розглядаючи розвиток індивідуальності як найвищу мету, відстоював точку зору, що необхідною умовою встановлення гармонії інтересів суспільства і інтересів людини є затвердження принципу свободи, яка не виступає як самоціль. Тому він виправдовував підкорення особистості зовнішньому контролю, коли її дія торкається інших людей або суспільства в цілому. Завдяки цим судженням він перевищив своїх попередників.

Особлива увага розумінню свободи надається у роботах французьких публіцистів. Так, Б. Констан пріоритетним в ідеї свободи людини вважав свободу особистого самовизначення, яка носить політичний, публічний і громадянський характер. Вчений, відрізняючи політичну свободу і свободу особисту, сутність останньої вивів з ідеї певної незалежності індивідів від державної влади. «Особиста свобода, – констатує Констан, – це ... істинно сучасна свобода. Її гарантією є свобода політична, отже політична свобода є необхідною» [4, с. 420], однак, заради неї люди не повинні жертвувати своєю особистою свободою, як це робили древні.

Б. Констан, виходячи з концепції про свободу, під якою розумів триумф індивідуальності, виводить уявлення про індивідуальні права, які є несумісними із свавіллям і не залежать «від будь-якої соціальної або політичної влади. Правами громадян є індивідуальна свобода, релігійна свобода, свобода думки, до якої включено гласність, користування власністю, гарантії проти будь-якого свавілля» [5, с. 33]. Таким чином, проводячи відмінність між громадянською свободою і політичними правами, для їх рівноваги цитований теоретик підключав сформовані звички і установки, існуючі у суспільстві.

В свою чергу, А. Токвіль закликав захистити індивідуальну свободу від апології суспільної свободи. Разом з тим, як зазначає М. Фріден, «свобода для Токвіля не була винятковою цінністю, проте становила, як і для решти лібералів, фундаментальне добро, що не підлягало обговоренню» [6, с. 98].

На рубіжі XIX – XX століть Д. Гобсон, Л. Гобхаус, М. Вебер, Т. Грін, Д. Дьюї та багато інших запропонували світу нові раціоналістські ідеї. Так, англійський мислитель Т. Грін у своїй теорії, ґрунтуючись на принципі позитивного бачення свободи, відстоював ідею про те, що сама структура життєдіяльності суспільства, що тяжіє над особистістю, незалежно від форм правління формує почуття пригнічення, що неодмінно підводить людину до осмислення думки про нереалізовані можливості і практично завжди надає значення боротьби за «свободу» будь-яким зусиллям, направленим на самовдосконалення [7, с. 452]. Виходячи з цього, Т. Грін вважав, що суспільство повинне створити кожному своєму члену гідні і рівні умови для існування, реалізації своїх можливостей і удосконалення, оскільки тільки через дії індивідів можна досягнути найбільш досконалої організації життя. В свою чергу реалізацію даного положення вчений вважав можливою тільки завдяки гнучкості і пристосованості до обставин, завдяки незалежному місцевому застосуванню загальних законів, щоб закони більшою, а не меншою мірою обмежували ті свободи людини, які несуть шкоду суспільству [8, с. 665–666].

Розвиваючи теорію свободи Т. Гріна, його співвітчизник Л. Гобхаус дійшов висновку, що «перша умова загальної свободи – це ... міра всезагального обмеження [9, с. 90]», закріплена законодавчо, виходячи з того, що без такого обмеження вільними можуть стати окремі індивіди, а більша частина населення залишиться невільною.

Спираючись на погляди своїх попередників, Д. Гобсон надає великого значення індивідуальній свободі. Так, він вважає, що для того щоб надати необхідного імпульсу соціального розвитку, необхідна конструктивна і більш еволюційна ідея свободи. Економічні свободи, на його думку, будуть позбавлені сенсу, якщо не будуть підкріплені реалізацією духовних та інтелектуальних можливостей та інших складових особистої свободи.

Свобода людини в залежності від сфери її реалізації, має низку змістових значень. Аналіз наукових розвідок свідчить, що вона є реальною можливістю індивідуального вибору, що передбачає розвинуте і диференційоване уявлення про неї.

Сучасне уявлення про свободу включає в себе свободу вибору, самовизначення, дій, поведінки, самоволодіння, ефективну владу. При цьому, сучасні наукові підходи у соціально-філософському дискурсі щодо значення слова «свобода» ґрунтуються на вже створеному його розумінні у попередні часи. Так, зокрема, Ф. Гаєк наголошує на тому, що «свобода» позначає стан, до якого індивід, що живе серед своїх співбратів, сподівається максимально наблизитись, але повної реалізації якого навряд чи може очікувати. Вчений акцентує увагу на тому, що прийняте нами значення свободи відповідає первинному значенні цього слова. Люди входять в історію, на думку цитованого автора, поділеними на вільних або невільних; і ця відмінність має дуже чітке значення. Свобода вільних може сильно відрізнитися, але лише щодо ступеня незалежності, якої раб не мав взагалі. Свобода завжди означала можливість для індивіда діяти у відповідності зі своїми власними рішеннями чи планами, на противагу становищу того, хто був підвладний волі іншого. Тому освячений часом вираз, яким часто окреслювалась така свобода – це «незалежність від свавілля іншого» [10, с. 492–493].

Безумовно, серед сучасних дослідників таке розуміння значення «свободи» отримало не одностороннє відношення до нього. На користь найстарішого значення «свободи» надає обґрунтовану точку зору вище цитований Ф. Гаєк. На його думку, якщо ми врахуємо ту плутанину, яку спричинили філософи своїми спробами покращити чи вдосконалити його, то буде розумним прийняти саме це визначення. Однак, окрім того, зауважує Ф. Гаєк, що це є первинним значенням, ще важливішим є те, що це – чітке значення і що воно визначає одну і тільки одну річ, а саме: стан, який є бажаним з причин, відмінних від тих, котрі примушують нас бажати інших речей, що також зветься «свобода» [10, с. 493].

На даному етапі розвитку в поле зору наукових розвідок потрапляють усі різновиди свободи, кожний з яких відповідає певній сфері діяльності. Цей спектр досить широкий: світоглядна, політична, соціальна, економічна, творча, духовна тощо.

Низка наукових теорій за всю історію свого існування, включаючи сучасність, перш за все, перевагу віддає особистій свободі чи індивідуальній свободі, визначають її значимість і, відповідно, необхідність визволення людини від усіляких форм гноблення з боку суспільних інститутів. У підґрунті особистої свободи лежить свобода думки. «Свобода думки» і «свобода висловлювати думки» – це дві різні константи. Особливість свободи думки полягає в тому, що вона представляє собою внутрішній духовний ареал людини і не потребує свого обов'язкового оголошення, нікого не можна примусити до цього або відмовитися від своїх думок і переконань. Особиста свобода на рівні розуму і думки є найвищим проявом свободи як такої, оскільки ніщо і ніхто (крім самого її автора) не в силах її обмежити, вона не підлягає зовнішньому контролю і регулюванню, що здійснюються проти волі самої людини. Свобода думки залежить лише від самої людини, яка володіє нею, від її світогляду, здатності сприймати, оцінювати світ і порівнювати себе з ним, вмінням нею розпоряджатися.

У дослідженні феномену особистої свободи науковці відзначають два її аспекти: негативний і позитивний.

Слід підкреслити, що найбільш поширені і стандартні ознаки цих двох змінних визначено І. Берліном. Так, суть поняття «негативної» свободи вчений розкриває керуючись наступним судженням: « Я вважаюся вільним настільки, наскільки жодна людина чи група людей не втручається в мою діяльність. ... Якщо люди не дають мені робити те, що я робив би за інших обставин, то саме цією мірою я невільний; а якби внаслідок дій інших людей сфера моєї свободи скоротилася нижче певного мінімуму, мене можна було б характеризувати як присилуваного, а то і як поневоленого» [11, с. 533]. «Позитивне» значення слова «свобода», зазначає І. Берлі, виростає з бажання особи бути володарем самої себе. Я хочу, щоб моє життя та мої рішення залежали від мене, а не від різноманітних зовнішніх сил; бути знаряддям своєї волі, а не волі будь-якої іншої людини; бути суб'єктом, а не об'єктом і діяти, керуючись власними міркуваннями, досягаючи усвідомлених мною цілей, а не під впливом якихось зовнішніх чинників; бути кимось, а не ніким і самостійно вирішувати, а не щоб вирішували за мене, керувати сам собою, а не бути керованим чимось зовнішнім або іншими людьми; складати собі власні мету та лінію поведінки і дотримуватися їх [11, с. 540].

Ч. Тейлор розвиваючи започатковану І. Берліном теорію, пов'язану з розрізнення «негативної» і «позитивної» свободи, зазначає, що свобода не може полягати лиш у бракові зовнішніх перешкод, бо можуть існувати і внутрішні перешкоди, які у свою чергу, не можуть зводитися тільки до тих, що їх вважає за такі сам суб'єкт, неначе він тут виступає в ролі останньої інстанції: він-бо може глибоко помилятися при виборі своїх цілей і визначенні того, що він хоче відкинути. А якщо так, то він менше здатний тішитися свободою в найістотнішому значенні цього слова. Відтак ми не можемо, зауважує цитований автор, обстоювати непомильність суджень суб'єкта про свою свободу, або відкинути можливість, що комусь доведеться вирішувати за нього. Водночас ми змушені відмовитися від концепту свободи як можливості в її чистому вигляді. За таких обставин, наголошує Ч. Тейлор, свобода вимагає від суб'єкта, щоб він спромігся адекватно визначити свої важливіші цілі і звільнитися від своїх мотиваційних пут або принаймні нейтралізувати їх, а також позбутися зовнішніх перешкод. Проте перша умова вимагає від суб'єкта, щоб він сформувався, досяг певного ступеня внутрішньої прозорливості й саморозуміння. Досягнення суб'єктом останнього допоможе йому бути справді вільним чи зовсім вільним [12, с. 617].

Узагальнюючі ці та інші дослідження, присвячені проблемі розрізнення «негативної» і «позитивної» свободи, можна констатувати, що у першому значенні вона виступає за заперечення приватної правової залежності у будь-якій формі і дозволяє самостійно вибирати варіанти дій. Друга виступає як гарантія безперешкодного прояву і реалізації внутрішнього потенціалу і сутності людини на рівні суспільства і держави, має на увазі повну автономію, при цьому

передбачає відповідальну поведінку. Вона спрямована на задоволення потреб, інтересів, духовних домагань у соціальному середовищі.

Особиста свобода має на увазі громадянські свободи – основні права, у підґрунті яких лежить природне право. Громадянська свобода – це гарантована законом можливість користуватися основними правами людини і громадянина, на визнанні і забезпеченні яких повинна бути побудована правова держава.

Політична свобода, перш за все, означає вільне політичне волевиявлення при дотриманні законів, а також право кожного громадянина на участь в управлінні державою і суспільними структурами через демократичні процедури, виступати за радикальні реформи, вільно висловлювати свої погляди і намагатися переконати у них інших людей. При цьому політична свобода розглядається як доповнення свободи громадянської, як її гарантія.

Матеріальна свобода – це удосконалення відносин, які виникають у процесі виробництва і розподілу благ. Це можливість задовольнити свою потребу у товарах і послугах, це свобода праці, підприємництва і конкуренції. Це гарантія незалежності індивіда від колективного і суспільного життя, що вкрай важливо для ліберального вчення, і умова, необхідна для нормального, природного існування. Саме вона формує у людини відчуття деякої економічної свободи. Відчуття свободи значною мірою визначається відповідними економічними і матеріальними можливостями кожного (у цьому посиленні слід виходити з того, що у реальному житті матеріальні цінності превалюють над усіма іншими). У цьому, власне, полягає сутність матеріальної свободи. Підґрунтям економічної свободи є власність і право розпоряджатися нею на власний розсуд кожного.

Особливе місце в цій типологізації займає духовна свобода. Ключовим моментом у духовній свободі є свобода слова, совісті, право на вільний вибір переконань і віросповідання, вільну наукову творчість, дослідження, філософську свободу, свободу любові, сексуальну свободу тощо. Духовна свобода направлена на внутрішнє самоуправління людини, незалежний, самостійний її розвиток і духовне удосконалення. Вона виявляється у тому, що людина як особистість, у злагоді зі своїм внутрішнім світоглядом, світосприйняттям і світовідчуттям, може рухатися обраним саме ним шляхом, і на підставі цього людину можна розглядати як творчий центр моральної самодіяльності.

Закони духовного життя формувалися людством протягом тисячоліть, і у всі часи вибір духовного розвитку кожною людиною був і залишається справою особистою і її ніхто не вправі їй його нав'язувати. Отже, духовна свобода виявляється у тому, що людина, у злагоді зі своїм внутрішнім світоглядом, світосприйняттям і світовідчуттям, може рухатися обраним саме нею шляхом, і на підставі цього людину можна розглядати як творчий центр моральної самодіяльності. Але суспільство повинне погодитися з якоюсь єдиною моральною системою цінностей, у якій основним принципом реалізації духовної свободи є непорушне правило моральності, вироблене у свій час ще Г. Гегелем, – стався і вчиняй з іншими так, як ти хочеш, щоб ставилися і вчиняли з тобою.

Усі різновиди свободи, так чи інакше, виступають у правовому опосередкуванні, тобто приймають правову форму вираження свободи, яка реалізується у межах дозволеного, встановленого нормативно-законодавчими актами, створеними з метою захисту інтересів людини і держави.

Утвердження свободи відбувається через реалізацію певних невід'ємних прав, згідно з якими людина може діяти вільно і самостійно визначати напрям своєї реалізації.

Згідно з думкою Д. Гелда, формальне існування певних свобод має обмежену цінність, якщо ці свободи неможливо здійснити на практиці. Дослідник, який цитується, справедливо зазначає, що оцінку свободи необхідно проводити на основі свобод, які є реальними; свобода, яка є тільки теоретичною, наврядчи має глибокі наслідки для щоденної життєдіяльності [13, с. 1051].

За певних обставин суспільного або системного розвитку (реформи, революції, докорінна зміна ідеалів і цінностей) свобода людини може бути обмежена або втратити свою практичну значимість.

Цілком доречно, на нашу думку, зауважує Ф. Гаєк, що «свобода означає не тільки те, що індивід має і можливість, і тягар вибору; вона також означає, що він повинен відповідати за наслідки своїх дій і отримувати за них похвалу чи нагану. Свобода і відповідальність є нероздільними. Вільне суспільство не зможе функціонувати чи підтримувати себе, якщо його члени не вважатимуть правильним, щоби кожен індивід займав ту позицію, яка є наслідком його дії, і приймав її як належну за свої власні дії» [10, с. 519].

Виходячи з цього зазначимо, що індивід у процесі самостійного прийняття рішень повинен сам нести відповідальність за свої вчинки і діяння, при цьому на кожному члені суспільства і, зокрема громадянинові лежить частина відповідальності за спільне, згідно з тим, що відповідальність виступає як зв'язуюча ланка у відносинах людини з іншими людьми і суспільством в цілому. У даному випадку відповідальність виступає як необхідність. Однак не тільки особистість несе відповідальність, але й суспільство і держава відповідальні за долю і добробут їх членів. Головною проблемою у сучасних умовах суспільного розвитку є досягнення істинної свободи, яка уявляється не як «безвідповідальна гра можливостями, а здійснення своїх неповторних можливостей, обтяжене відповідальністю» [14, с. 216].

Висновки. Отже, виходячи з викладеного, констатуємо, що людина наділена свободою як такою, свободою волі і свободою вибору, свободою дій тощо, які дають їй право на гідну форму існування. Утвердження свободи відбувається через реалізацію певних невід'ємних прав, згідно з якими людина може діяти вільно і самостійно визначати напрям своєї реалізації.

Список використаних джерел

1. Гегель Г. В. Ф. Политические произведения. Москва : Наука, 1978. 440 с.
2. Бентам И. Рассуждения о гражданском и уголовном законоположении : [пер. с фр. М. Михайлова] : в 3 т. СПб. : тип. «Шнора», 1805. Т. 1. 532 с.
3. Гобхаус Л. Т. Либерализм : [пер. с англ. М. А. Абрамова]. *О свободе. Антология мировой либеральной мысли (I половина XX века)* / отв. ред. М. А. Абрамова. Москва : Прогресс-Традиция, 2000. С. 83–182.
4. Констан Б. Про свободу древніх у її порівнянні зі свободою сучасних людей. *Либералізм : антологія* / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2002. С. 411–423.
5. Констан Б. Принципы политики. *Классический французский либерализм : сборник* / пер. с фр. М. М. Федоровой. Москва : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. С. 23–262.
6. Фріден М. Родина лібералізмів: морфологічний аналіз. *Либералізм : антологія* / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2002. С. 84–106.
7. Грін Т. Г. Про різні значення слова «свобода» у зв'язку з волею та моральним поступом людства. *Либералізм : антологія* / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2002. С. 441–457.
8. Грін Т. Г. Ліберальне законодавство і свобода контракту. *Либералізм : антологія* / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2002. С. 659–674.
9. Гобхаус Л. Т. Либерализм : [пер. с англ. М. А. Абрамова]. *О свободе. Антология мировой либеральной мысли (I половина XX века)* / отв. ред. М. А. Абрамова. Москва : Прогресс-Традиция, 2000. С. 83–182.
10. Гаєк Ф. А. Цінність свободи. *Либералізм : антологія* / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2002. С. 491–530
11. Берлін І. Два концепти свободи. *Либералізм : антологія* / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2002. С. 531–567
12. Тейлор Ч. Що негаразд із негативною свободою. *Либералізм : антологія* / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2002. С. 603–618
13. Гелд Д. Революції 1989 року і тріумф лібералізму. *Либералізм : антологія* / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2002. С. 1044–1068.
14. Левицкий С. А. Трагедия свободы. Сочинения : в 2 т. Москва : Канон, 1995. Т. 1. 512 с.

Gedikova Natalia
Doctor of Political Science,
the State Institution „South Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushinsky”

CONCEPTS OF FREEDOM IN SOCIO-PHILOSOPHICAL CONTEXT

***Abstract.** The problem of freedom is the subject of consideration in an extremely wide range of works by national and foreign philosophers of the past and present. Accordingly, each historical period is characterized by its own understanding.*

The spectrum of scientific researches is based on the triad personality, society and state. In this condition first ancient philosophers, philosophers of Christian ideology, the Renaissance and Reformation, in the later era of modern times, the epoch of European Enlightenment and the epoch of modern times tried to resolve the issue. At the same time, we note that only in modern times that philosophical theories became the predominant recognition of personal freedom, which is the source of other freedoms, with the former being regarded as a formal basis for the latter and as a capacity for self-determination in relation to the willful aspect of human nature. At this stage of development, researches look for all kinds of freedom.

It is found that in the study of the phenomenon of personal freedom, scientists note two aspects of it: negative and positive. Generalizing studies on the distinction between «negative» and «positive» freedom, it can be stated that in the first sense, it stands for the denial of private legal dependence in any form and allows you to choose options for action. The second acts is a guarantee of the unobstructed manifestation and realization of the internal potential and essence of the person at the level of society and the state; it's implied full autonomy, while implying responsible behavior.

It is concluded that a person is endowed with freedom as such, freedom of will and freedom of choice, freedom of action, etc., which give him the right to a dignified form of existence. The assertion of freedom comes through the exercise of certain inalienable rights, according to which a person can act freely and independently to determine the direction of his realization.

Key words: *freedom, human freedom, personal freedom, types of freedom, responsibility.*

УДК 1(091)+162+177.7
DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-2-4>

Добролюбський Андрій Олегович

доктор історичних наук,

професор кафедри історії України

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

ВІДОБРАЖЕННЯ СХОЖОСТІ, ПОДІБНОСТІ І АНАЛОГІЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ В СУЧАСНОМУ БУТТІ

Анотація. *Поняття «герменевтика «грецького походження: hermeneuein означає «сповіщати», « тлумачити», «роз'яснювати». У широкому сенсі «герменевтика» – це мистецтво тлумачення текстів.*

Перед герменевтикою стоїть подвійне завдання, а саме: дослідження мовного виявлення в якості елемента певної мовної системи і разом з тим – як виявлення стоїть за ним унікальної суб'єктивності.

Необхідно помітити відмінність між «традиційної» та «філософської» герменевтикою, полягає в наступному: якщо в традиційної герменевтики розуміння виступає як методологічна, то у філософській як онтологічна категорія; якщо мета традиційної герменевтики – методично вивірена реконструкція сенсу, вкладеного в той чи інший текст автором, то мета філософської герменевтики – аналіз структури герменевтичного досвіду під кутом зору розкриття укладеного в ньому людського ставлення до світу.

Відзначимо, що схожість, подібність й аналогія – це близькі категорії в філософії, часто розуміються як синонімічні. Однак філософія герменевтики проводить між ними відмінності, допомагаючи виявити складність мислення Людини і його різноманіття мислення у розумінні, тлумаченні та аналізі текстів.

Категорія «подібності» розуміється як ставлення близьке, а в деякому випадку і подібне, споріднене рівності. При наявності у пари предметів, що вивчаються хоча б одного загальної ознаки вже ми можемо заявити про схожість цих предметів. Філософській герменевтиці ближче гносеологічне трактування категорії «схожість», що розглядає його як характеристику відповідності образу і предмета, відображення і його оригіналу.

А ось категорія «подібність» дуже важлива для розуміння однакових рис об'єктів, що служить ключем до пояснення бажання і потреби суспільства до життя без кордонів.

Виходячи з категорій «схожість» і «подібність» виникає категорія «аналогія», під якою мається на увазі умовивід, що дозволяє зробити висновок про наявність у предмета або предметів певної ознаки на підставі того, що цією ознакою володіють інші предмети, багато в чому схожі на перший.

У сучасному суспільстві категорії схожості, подібності й аналогії мають важливе значення для розуміння системи дій людини, її буття у світі конкретних предметів і явищ, його розуміння суті того, що відбувається.

Ключові слова: *герменевтика, філософська герменевтика, схожість, подібність, аналогія, сучасне буття.*

Поняття «герменевтика «грецького походження: hermeneuein означає «сповіщати», « тлумачити», «роз'яснювати». У широкому сенсі «герменевтика» – це мистецтво тлумачення текстів. Витоки цього мистецтва йдуть в античність. У давньогрецькій міфології Гермес-вісник богів, якому належало не просто сповіщати смертним веління згори, а й розтлумачувати їх. Завдання «герменевтів» (вчених тлумачів) в епоху еллінізму полягало в інтерпретації сакральних текстів, сенс яких був закритий для непосвячених. До числа сакральних відносилися не тільки теологічні, а й юридичні тексти (тексти законів).

У Середньовіччі герменевтика розумілася як екзегетика – коментування Біблії. Функція екзегетики полягала насамперед у такому тлумаченні Святого Письма, при якому той чи інший фрагмент (наприклад, епізод з життя давньоєврейського народу) виступив би не в його

буквальному, а у власне релігійному значенні. Така інтерпретація, що отримала назву «алегоричної», пізніше була доповнена і уточнена в рамках так званої чотирирівневої теорії інтерпретації, що розрізняла «історичне» (буквальне), «алегоричне», «моральне» і «аналогічне» (містичне) тлумачення.

Важливим етапом розвитку герменевтики була епоха Відродження. У цей час відбувається поступова емансипація літератури: до корпусу текстів, які потребують вченої тлумаченні, додаються твори класичних античних авторів. Саме тоді складається відмінність між *hermeneutika sacra* і *hermeneutika profana*; предметом першої є Сакральні тексти, другий-Тексти «профанні», тобто такі, що не мають прямого відношення до Біблії.

Вирішальне значення для становлення герменевтики в якості самостійної дисципліни мав період Реформації. Якщо католицька теологія спирається на традицію інтерпретації Святого Письма (а саме, на твори Отців церкви – Священний Переказ), то в протестантській теології за Святим Переданням заперечується сакральний статус. Тим самим воно перестає служити незаперечним каноном тлумачення Біблії. Тим самим завдання, що стоїть перед герменевтами, розростається до небачених розмірів. На протестантській основі і виростає герменевтика як особлива дисципліна-вчення про методи інтерпретації. Першим документом такої герменевтики вважається трактат І. Даннхауера «*Hermeneutika sacra*» (1654) [1].

З «сакральної герменевтики» згодом виросла «теологічна герменевтика» (І. Ернесті, Рамбах), з «профанної – «філологічна» (Й.М. Хладениус, Фр.Аст, Фр. Вольф, Г. Ф. Майер). З освітою традиція «теологічної герменевтики» відходить на задній план, тоді як «філологічна» герменевтика набирає силу.

Все вищезазначене розвиток характерно не для самої герменевтики як науки, а, для прото-герменевтики. Історія ж в сучасному розумінні категорії «герменевтика» і наукова дослідження суті герменевтики починається на рубежі XVIII-XIX століть і пов'язана з ім'ям Фрідріха Шлейєрмахера.

Ф. Шлейєрмахер перетворив герменевтику в універсальну теорію розуміння [2]. Предмет цієї теорії – тексти самого різного роду, без відбору «гідних» тлумачення з безлічі «негідних» тлумачення. Розроблені Ф.Шлейєрмахером «правила розуміння» не специфікуються залежно від типу тексту (раніше вважалося, що до різних творів – «священним», «класичним» і «авторитетним» – слід застосовувати різні правила інтерпретації).

Мета герменевтики, по Ф. Шлейєрмахеру, полягає в проясненні умов можливості розуміння письмових документів. Будь-який письмовий документ являє собою «мовне виявлення», що має двояку природу. З одного боку, він є частиною загальної системи мови, з іншого – продуктом творчості деякого індивіда. Тому перед герменевтикою стоїть подвійне завдання, а саме: дослідження мовного виявлення в якості елемента певної мовної системи і разом з тим – як виявлення стоїть за ним унікальної суб'єктивності. Першу частину завдання виконує «об'єктивне» (або «граматичне») тлумачення, другу – «технічне» (або «психологічне»). Граматичне тлумачення аналізує текст як частину певної лексичної системи, психологічний ж досліджує індивідуальний стиль, тобто комбінації виразів, не задані лексичною системою. У пізніх роботах, Ф. Шлейєрмахер віддавав перевагу розробці «технічної», тобто суб'єктивної, інтерпретації.

До Ф. Шлейєрмахеру сходять також важливе розрізнення між «компаративними» і «дівінаторними» (інтуїтивними) процедурами інтерпретації: якщо в першому випадку висловлювання, складові певний письмовий документ, тлумачаться в порівнянні з мовним, історичним контекстом (з іншими текстами відповідної епохи), то інтуїтивно схоплюється зміст твору. Ф. Шлейєрмахер звернув увагу на круговий характер процесу розуміння (так званий герменевтичне коло): розуміння частини (наприклад, окремого слова) неможливо без розуміння цілого (зокрема, того речення, в яке це слово входить), але розуміння цілого, у свою чергу, передбачає розуміння частин.

Необхідно відзначити, що герменевтична теорія Ф. Шлейєрмахера залишена їм лише в рукописних фрагментах. Це ускладнює її «об'єктивне», неупереджене виклад і відкриває широкий простір для маніпуляцій з її окремими положеннями. В результаті цього спадщина Ф. Шлейєр-

махера стала ареною боротьби. Одні бачать в ньому основоположника великої традиції, що знайшла продовження в кінці XIX - початку XX століть і потребує лише в систематизації, інші загострюють окремі положення його герменевтики в протизагадній подальшій герменевтичній традиції. До числа перших відноситься, перш за все, італійський історик права Е. Бетті, до других – німецький філософ Х. Г. Гадамер.

Етапом історії герменевтики була концепція В. Дільтея, в рамках якої герменевтиці приписується особлива методологічна функція [3]. «Розуміння», з яким має справу герменевтика, являє собою, згідно В. Дільтею, не просто якийсь аспект теорії пізнання, але фундамент гуманітарного знання («наук про дух») взагалі. В. Дільтей не був першим мислителем, який звернув увагу на особливий статус розуміння в гуманітарних науках. Так, німецький історик Й. С. Дройзен в досить гострій формі поставив питання про методологічну нестачу історіографії, що перешкоджає їй стати наукою [4]. Методом історичного пізнання, по Й. С. Дройзену, має стати «розуміння». Предмет останнього складають не об'єктивні факти, а те, що свого часу вже було проінтерпретовано; робота історика – це «розуміюче схоплювання» колись понятого. Подібні думки стосовно праці філолога висловлює А. Бек. Його знаменита формула, згідно з якою філологія є «пізнання пізаного», має на увазі дві обставини. По-перше, філологічне знання видобувається в ході реконструкції деякого документа; але те, що підлягає реконструкції, являє собою певне знання. «Рекогнітивний» акт філолога завжди націлений на деякий когнітивне ціле. По-друге, документи, з якими має справу філолог, суть письмово зафіксовані результати пізнавальних зусиль того чи іншого індивіда; але ці фіксації несуть у собі більший вміст, ніж було відомо залишив їх індивіду. «Що повідомили» не зводиться до того, що той чи інший автор мав намір повідомити. (У свій час те ж саме мав на увазі Ф. Шлейєрмахер, коли говорив про необхідність «зрозуміти автора краще, ніж він сам себе розумів».)

У своїй «енциклопедії і методології філологічних наук («курс лекцій, прочитаних між 1809 і 1865 рр., виданий в 1877 р) А. Бек виділяє чотири основних типи інтерпретації: «граматичну», «історичну», «індивідуальну «і» родову « (що відноситься до різних типів мови і літературних жанрів) [5]. У граматичній інтерпретації текст розуміється виходячи з цілісного контексту «загальноживаних виразів мови», в історичній – взаємозв'язку «ходових уявлень» даної епохи (в обох випадках справа йде про об'єктивні умови повідомлення). Суб'єктивні умови повідомлення аналізуються через тлумачення індивідуальності мовця («Індивідуальна» інтерпретація) і через віднесення повідомлення до певної мовної форми (родова, або «генерична» інтерпретація).

Таким чином, заслуга В. Дільтея полягає не в тому, що він висунув тезу про особливий статус розуміння в історико-гуманітарних науках («науках про дух»), а в тому, що він зробив спробу систематичного розвитку цієї тези.

Герменевтика у В. Дільтея – частина більш широкого методологічного проекту. Мета останнього – обґрунтувати особливу значущість історико-гуманітарного пізнання, несводимість процедур такого пізнання до процедур природничих наук. Своєрідність сфери, з якою мають справу Гуманітарні науки, полягає в тому, що пізнає суб'єкт сам є частина тієї сфери, яку йому належить пізнати. З цієї констатації виростає знаменита формула В. Дільтея, згідно з якою «природу ми пояснюємо, духовне життя ми розуміємо». Це положення пізніше послужило приводом до протиставлення «пояснення» і «розуміння» як двох несумісних методів пізнання. Хоча деякі фрагменти В. Дільтея призводять до подібної трактуванні його думки, сам він подібної дихотомії не будував. «Розуміння», згідно В. Дільтею, не протистоїть поясненню, а скоріше, доповнює його.

Водорозділом в історії герменевтичної думки стала робота М. Хайдеггера «час і буття» (1927) [6]. Розуміння розглядається тут не стільки як спосіб пізнання, скільки як спосіб буття. Людське буття (Dasein) є з самого початку буття розуміє. Саме завдяки цій обставині людина в змозі схоплювати світ на доп-редикативному рівні. Тлумачення спочатку закладеного в людському бутті розуміння буття (Seinsvertaendnis) М. Хайдеггер називає «герменевтикою фактичності».

Звідси випливає, щонайменше, два принципових наслідки. Це: онтологічний характер герменевтичного кола і основоположне значення феномена історичності. По-перше, коли швидке розуміння являє собою не гносеологічну процедуру, а належить самій структурі людського буття, до фундаментальних умов самої можливості, то герменевтичне коло, розірвати який прагнула традиційна теорія інтерпретації, перестає сприйматися як пізнавальної труднощі. Іншими словами, герменевтичне коло набуває онтологічний характер. По-друге, в Новому Світі постає так звана проблема історизму.

«Історизмом», починаючи з рубежу XIX-XX століть, називали Історичний позитивізм-без-системне накопичення історичних фактів, що не задається питанням про їх значущість. По суті, проблема історизму – це проблема релятивізму. М. Хайдеггер шукає вирішення цієї проблеми через поняття «історичності» (*Geschichtlichkeit*). Історію, укладену в цьому понятті, М. Хайдеггер пропонує мислити не як (завершене) минуле, а як (незавершене) рух, в якому ми самі перебуваємо. Продумування історичності в якості сутнісної риси людського існування і має сприяти подоланню «історизму». Людина існує історично в тій мірі, в якій він не просто «надано» своїм історичним умовам, а в тій, в якій він певним чином відноситься до цих умов. Відповідно він відноситься і до своїх власних можливостей. Це ставлення до історично певного світу як простору можливостей розгортається в розумінні. Розуміння як ставлення до можливостей, в свою чергу, історично, бо завжди пов'язане з ситуацією, в якій людина себе застає. Вихід за межі власної ситуації, її «трансцендування» робить можливим розуміння іншої історичної ситуації. В ході встановлення ставлення до іншої ситуації отримується розуміння власної, тобто саморозуміння.

Такі підсумки і виводить з «Буття і часу» Х.-Г. Гадамер. Розвинена Х.Г.Гадамером концепція філософської герменевтики-результат синтезу екзистенціально-феноменогічної філософії з попередньою герменевтичною традицією [7]. Для Х.-Г. Гадамера, як і для М. Хайдеггера, розуміння є форма первинної даності світу людині. Воно не просто лежить в основі нашого ставлення до тих чи інших текстів, але в основі нашого ставлення до світу. Тому герменевтика, будучи філософією розуміння, має універсальний статус, або універсальний вимір. Вона не обмежується методологічними питаннями тлумачення творів культури минулого і не зводиться до розробки методології гуманітарного пізнання, але має відношення до фундаментальних – онтологічними – структур людського існування, до базисним моментів нашої комунікації з іншими людьми і нашого ставлення до дійсності.

Класична герменевтика до Х.-Г. Гадамера прагнула до деякого об'єктивного, «правильного» розуміння тексту. Запорукою об'єктивності був укладений в текст сенс. Його передбачалося відтворити-за допомогою вникання в смислове зміст, вкладене в текст автором. Це вникання, в свою чергу, передбачало відтворення смислового поля, що оточував текст – реконструкцію культурно-історичних умов його створення. Цю процедуру називали «переміщенням» (*Versetzung*). Історику належало подумки перенестися зі свого історичного та культурного світу в світ автора. Як би не трактувати цей процес – як емпатію, «вживання» в чужу суб'єктивність, або як «вжити» в епоху, в яку жив творець того чи іншого тексту, в будь-якому випадку базисної операцією тлумачення служило переміщення, а його ідеалом – усунення «зазору» (термін згідно С. Хантінгтону), що відокремлює інтерпретатора від інтерпретуємого. Х.-Г. Гадамер знаходить цей ідеал непродуктивним. По-перше, тому, що він недосяжний. Інтерпретатор ніколи не зможе «звільнитися» від власної ситуації, перевтілюючись в іншу суб'єктивність. Віра в таку можливість – ілюзія наївного об'єктивізму. По-друге – і це головне – таке прагнення не потрібно. Воно не стільки полегшує розуміння, скільки ускладнює його. Або, якщо завгодно, робить розуміння неможливим, бо зрозуміти якийсь чужий досвід можна, лише зіставивши його зі своїм власним, тобто саме в якості іншого досвіду. Тому більш коректним описом процедури розуміння буде не переміщення інтерпретатора з власного горизонту в горизонт тексту, а злиття їх горизонтів. Причому злиття це ніколи не буває повним. Дистанція, що відокремлює тлумача від тлумачуваного тексту, завжди залишається. Вона становить необхідну умову розуміння.

Необхідно відзначити, що прихильники позначається нами класичної герменевтики в більшості випадків вкрай скептично ставляться до Х.-Г. Гадамера і його послідовникам.

Один з найбільш яскравих представників традиційної герменевтики Е. Бетті створив всеосяжний компендіум процедур і правил тлумачення текстів. Його загальновідома праця «Загальна теорія інтерпретації» (1955) [8] перекладена з італійської на основні європейські мови. Об'єктом розуміння є, по Е. Бетті, «значущі форми», за якими стоїть об'єктивувався в них дух. Розуміння тексту – це тріадичний процес, що включає в себе наступні етапи: рекогнітивний (впізнавання), репродуктивний (відтворення) і нормативний (застосування). Їм відповідають такі «канони» (правила), або принципи інтерпретації: принцип автономії об'єкта, згідно з яким останній має іманентної логіки існування; принцип когерентності значення, тобто відтворення об'єкта в цілісності його внутрішніх зв'язків; правило актуальності значення, що означає, що реконструюється ціле підлягає включенню до інтелектуальний горизонт інтерпретатора.

Виходячи з чого можемо зробити висновок про відмінність між «традиційної» та «філософської» герменевтикою, що полягає в наступному: якщо в традиційної герменевтики розуміння виступає як методологічна, то у філософській як онтологічна категорія; якщо мета традиційної герменевтики – методично вивірена реконструкція сенсу, вкладеного в той чи інший текст автором, то мета філософської герменевтики – аналіз структури герменевтичного досвіду під кутом зору розкриття укладеного в ньому людського ставлення до світу.

З висоти сьогоднішнього знання, відзначимо, що, на нашу думку, дана полеміка багато в чому надумана. У самого Х.-Г. Гадамера можна знайти чимало місць, де він підкреслює важливість «процедурних» питань інтерпретації. Але власне герменевтична проблема, проблема розуміння як така, починається там і тоді, де і коли «процедурні» питання уже вирішені.

Пізніше П. Рікер описує своє бачення значення герменевтики у філософському знанні [9]. Герменевтичний проект П. Рікера, так само, як і гадамерівський, спирається на «час і буття» М. Хайдеггера. Але якщо М.Хайдеггер, ввівши онтологічне поняття розуміння, проклав «короткий шлях до буття», то герменевтика, що розробляється П. Рікером, прямує до буття, тобто до онтології, іншим шляхом. Завдання герменевтики, по П.Рікеру – це розкриття смислових структур, що володіють надмірністю. Такими структурами є символи. Виділяються три основних типи символу-космічні, або «ієрофанічні», символи сновидінь, або «оніричні» і поетичні символи. Перші складають предмет феноменології релігії, другі – психоаналізу, треті – літературної критики.

Герменевтичне тлумачення націлене на те вимір символу, яке, знаходячи вираз в мові, не повністю збігається зі своїм мовним виразом, не тотожне йому. Незвідний до мови залишок-потужне і дієве в символі-вимагає встановлення зворотного зв'язку між мовою і досвідом, зв'язку між сферою мови і Конституцією живого досвіду. Встановлення такого зв'язку – найважливіший момент герменевтики.

Таким чином, на відміну від Х.-Г. Гадамера, який в кінцевому підсумку зводить герменевтичний досвід до мовного досвіду, П. Рікер перетворює спрямованість герменевтики на інтерпретацію позамовних феноменів. Філософська герменевтика, як наслідок, по П. Рікеру, повинна вступити в продуктивний діалог з теоріями інтерпретації, що поставляються такими напрямками дослідження, як психоаналіз і структуралізм. Загальне між ними полягає в тому, що конституювання сенсу вони зводять до якоїсь незалежної від суб'єкта несвідомої інстанції (динаміка потягів в першому випадку, структури мови в другому випадку).

Треба зазначити, що герменевтична проблематика присутня в сучасній філософії і без того, щоб розробляють її мислителі належали філософського напрямку, пов'язаному з цим ім'ям. Так, наприклад, для Карла-Отто Апеля філософська герменевтика – лише аспект «трансцендентальної прагматики» (вчення про фундаментальні умовах мовного спілкування), а для Ю. Хабермаса герменевтика – складова частина його «теорії комунікативної дії».

Ю. Хабермас, зокрема, обмежує домагання філософської герменевтики на універсальність. Герменевтика для Ю. Хабермаса – інструмент критики «помилкової свідомості» і збочених форм комунікації. Полемізуючи з

Х.-Г. Гадамером щодо природи розуміння, представник «критичної теорії» заперечує проти гадамерівського положення про визначеність розуміння традицією. З його точки зору, якщо беззастережно прийняти тези

Х.-Г. Гадамера про продуктивності «забобону» в процесі пізнання і про «належність» інтерпретатора розуміємому їм «буття», то в тіні залишається питання про роль рефлексії.

Відзначимо, що схожість, подібність і аналогія – це близькі категорії в філософії, часто розуміються як синонімічні. Однак філософія герменевтики проводить між ними відмінності, допомагаючи виявити складність мислення Людини і його різноманіття мислення у розумінні, тлумаченні та аналізі текстів.

Категорія «подібності» розуміється як ставлення близьке, а в деякому випадку і подібне, споріднене рівності. При наявності у пари предметів, що вивчаються хоча б одного загального ознаки вже ми можемо заявити про схожість цих предметів. Філософській герменевтиці ближче гносеологічне трактування категорії «схожість», що розглядає його як характеристику відповідності образу і предмета, відображення і його оригіналу. Так як головний компонент змісту чуттєвого відображення об'єкта і знання про нього становить структура і організація об'єкта, головною (але не єдиною) характеристикою подібності відображення і оригіналу є схожість їх структурних складових. При цьому структурна схожість збагачується кількісною характеристикою об'єкта, його параметрів і властивостей. Встановлення подібності передбачає визначення місця об'єкта в ієрархії структурних рівнів і в системі різних форм рухомої матерії. На мій погляд, мова тут йде не про відображення, а про відображення досліджуваного предмета. Відповідно філософська герменевтика розглядає в подібності відображення в тексті свідомості народу і його цінностей.

А ось категорія «подібність» дуже важлива для розуміння однакових рис об'єктів, що служить ключем до пояснення бажання і потреби суспільства до життя без кордонів. Філософська герменевтика категорію подібності трактує згідно Платонівської традиції. Сама ідея подібності відіграє фундаментальну методологічну роль в людському мисленні. Платон вважає подобу в сенсі «причетності» речей ейдосам, підпорядкованості нижчого вищому, службовцям для пояснення як виникло нижче. Звідси ми рухаємося до суті пізнання виникнення тексту: від слова до повного обсягу тексту. По суті, це формулювання принципу єдності світу. Саме в гострих суперечках навколо формули «подібне... подібним «людством поступово усвідомлюється той факт, що без визнання структурної (сутнісної) подібності об'єктів неможливо зрозуміти ні їх виникнення, розвиток, функціонування і взаємодія.

Виходячи з категорій «схожість» і «подібність» «виникає категорія «аналогія», під якою мається на увазі умовивід, що дозволяє зробити висновок про наявність у предмета або предметів певної ознаки на підставі того, що цією ознакою володіють інші предмети, багато в чому схожі на перший. Аналогія у філософській герменевтиці являє собою умовивід, в ході якого на основі виявлення подібності або подоби ряду істотних ознак у двох об'єктів або часткового тотожності співвідношень їх елементів та врахування відмінностей між ними в інших відносинах робиться висновок про те, що одному з них притаманні такі властивості, які виявлені при дослідженні іншого об'єкта. Що істотно для розуміння і тлумачення тексту.

Особливість способу отримання висновків за аналогією у філософській герменевтиці виразилося в традиції-перенесення відносин (властивостей, функцій тексту) від одних тексту на інші. Традуктивний спосіб міркувань використовується при зіставленні (аналізі) різних текстів за кількістю, якістю, просторовому положенню, тимчасовій характеристиці, поведінці, функціональними параметрами структури.

У сучасному суспільстві категорії схожості, подібності й аналогії мають важливе значення для розуміння системи дій людини, її буття у світі конкретних предметів і явищ, його розуміння суті того, що відбувається.

Тому для проникнення в суть перетворень сучасного буття значимо вивчення смислів даних категорій і еволюція пізнання та застосування їх людським співтовариством.

Список використаних джерел

1. Герменевтика как практика и как теория. URL: [http:// bibliotekar.ru/filosofiya/212.htm](http://bibliotekar.ru/filosofiya/212.htm) (дата звернення 30.10.2019).
2. Шлейермахер Ф. Герменевтика (пер. с нем. А. М. Вольского). Санкт-Петербург, 2004. 242 с.
3. Дильтей В. Собрание сочинений в 6 тт. Т. 4: Герменевтика и теория литературы / под ред. А.В. Михайлова и Н.С. Плотникова. Москва: Дом интеллектуальной книги, 2001. 538 с.
4. Дройзен И. Г. Историка. Санкт-Петербург, 2004. 584 с.
5. Бёк А. Энциклопедия и методология филологических наук (в изложении П.И. Аландского). Москва, 2013. 208 с.
6. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления. Москва, 1993. 447 с.
7. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного. Москва, 1991. 368 с.
8. Betti E. Teoria Generale della Interpretazione. Milano, 1955. 983 p.
9. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. Москва, 2008. 695 с.

Dobrolyubsky Andriy Olegovych

Doctor of History,

Professor of the Chair of History of Ukraine

State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after KD Ushinsky»

DISPLAY OF SIMILARITY, LIKENESS AND ANALOGY OF PHILOSOPHICAL HERMENEUTICS IN MODERN LIFE

***Abstract.** The concept of «hermeneutics» is of Greek origin: hermeneutic means «to proclaim», «to interpret», «to explain». In a broad sense, «hermeneutics» is the art of interpreting texts.*

Hermeneutics has a double task, namely, the study of language detection as an element of a particular language system and at the same time as the detection of the unique subjectivity behind it.

It should be noted the distinction between «traditional» and «philosophical» hermeneutics, consisting in the following: if in the traditional hermeneutic understanding as a methodological acts, it is a philosophical as an ontological category; if the goal of traditional hermeneutics – methodically verified the reconstruction of meaning attached to a particular text by the author, the goal of philosophical hermeneutics – the analysis of the structure of hermeneutic experience in terms of disclosure enclosed in it the human relationship to the world.

Note that similarity, likeness and analogy are close categories in philosophy, often understood as synonymous. However, the philosophy of hermeneutics distinguishes between them, helping to discover the complexity of human thinking and its diversity of thinking in the understanding, interpretation and analysis of texts.

The category of «similarity» is understood as a relation close, and in some cases similar, akin to equality. In the presence of a pair of subjects studied at least one common feature, we can already declare the similarity of these subjects. Philosophical hermeneutics is closer to the epistemological interpretation of the category «similarity», considering it as a characteristic of the correspondence of the image and the object, the display and it's original.

But the category of «similarity» is very important for understanding the identical features of objects, which is the key to explaining the desire and need of society for a life without borders.

Based on the categories of «similarity» and «similarity» there is a category of «analogy», which is the reasoning that allows to make a conclusion about the presence of the object or objects of a certain sign on the basis that this symptom have other items largely similar to the first.

In modern society, the categories of similarity, similarity and analogy are important for understanding the system of human actions, his being in the world of specific objects and phenomena, his understanding of what is happening.

Key words: hermeneutics, philosophical hermeneutics, similarity, likeness, analogy, modern Genesis.

UDC 101.9+17.021.2

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-2-5>

Пlyina Anna

Master's Degree in Philosophy and Sociology Department of State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after KD Ushinsky»

SELF-REALIZATION OF PERSONALITY IN THE CONDITIONS OF SOCIOCULTURAL TRANSFORMATION

Abstract. *In our opinion, it is more expedient to analyze self-realization of the person in the conditions of sociocultural transformation proceeding from the sociocultural bases. With this approach, we will be able to give priority to the values of the individual, its system of value orientations, the structure of the value environment of Ukrainian society.*

The influence of factors of socio-cultural development of society begins from birth and their very presence is directly dependent on the level of socialization, sociocultural personality types prevailing in this particular society. The most important factors we consider: the economic life of society; morality as a regulator of social behavior; sociocultural reality; cultural universals.

Under the self-realization of the personality we understand the process that provides the systemic essence of the personality, its Outlook, identification and development of personal abilities and based on the factors of sociocultural development of society.

For effective self-realization the person should designate the place in the world of sociocultural relations, being guided by needs of society, its cultural priorities and features.

The modern period of development of Ukrainian society has led to the problem of lack of demand for both the person and his professional qualities. As a result, the high development of social fluctuations, this caused the progression of mass anomie.

In this situation, the best option seems to be the formation of a system of value orientations based on the ideals of individual freedom, on mutual respect, interaction and exchange of values that are positive for society, and are the Foundation for the highest value-the meaning of life.

The success of self-realization depends on the humanistic orientation of society. After all, the progressive movement of world structures into postmodern society with the formation of a new system of values is generally recognized on the scale of humanity.

Modern society, choosing humanization as the Foundation of its existence, seeks to compromise with the opposite side on the basis of mutual respect, recognition of the value of another opinion, another sociocultural system. Therefore, the humanistic attitude of the individual to his own interests, to the interests and motivations of others is conditioned by concern for today and tomorrow. And the practical nature of the humanistic attitude to reality is not tomorrow, but today, during the life of this generation, to create for him, and therefore for himself, human conditions of life and opportunities for self-realization.

Key words: *personality, self-realization, personal fulfillment, sociocultural, transformation, sociocultural transformation, sociocultural reality, morality.*

Modern Ukrainian society is undergoing a period of radical transformation when changes are subject not only to some of the social structures and institutions, but also the values, values, moral and legal norms and priorities. Therefore, today one of the most pressing issues is the self-realization of the individual in transforming society.

It should be noted that the problem of self-realization in its philosophical and ethical aspects of the phenomenon in the XX century scientists such as John Mackenzie, E.Mune, Benedetto Croce, to explore the meaning of life, human guidance. Enough is developed and various aspects of the structure of personality, its socialization and orientation. Thus, the development of personality, the essence of its value studied I. Cohn [1] M. Kagan [2], S. Rubinshteyn [3]. They noted the importance of the activity approach to the study of personality, the relationship of social, biological and psychological behavior and motivation, allocate the value of the value in the structure of activity and culture. In recent years, scientists have been paying attention to the basic analysis of the transformation processes in the society. T. Zaslavsky analyzes the historical and cultural features of Russia in the context of social transformation [4] AT.

Modern Ukrainian researchers prefer to consider the effect of the value of value orientations on the transformation processes. Among the rather large amount of work stand monograph A. A. Kavalerova which revealed different approaches to the classification of values and value orientations [6]. Note also A.Reznika research, focusing on the political identity of the person [7]. Golovakha E., A.Handle, S. Kataev interested features category «sociocultural», its effect on the individual, is not without reason, assuming that in the present conditions, this concept is one of key [8, 9, 10].

However, the problem of self-identity in a transformed society analyze extremely inadequate, preferring it only designate or explore in a different context. So, V. Mulyar focuses on philosophical and cultural analysis of personal fulfillment [11] and I. Chheaylo focuses on the social and philosophical aspect of this subject [12]. However, they stop at common points, without going into the specifics of our stated problems. At the same time, Mr. Nesterenko, exploring the self-realization of the person «in terms of spontaneity of social transformations», found it necessary to focus on the social context of synergy [13].

In our view, self-realization of the individual in a social and cultural transformation should be analyzed on the basis of socio-cultural grounds. With this approach, we will be able to give priority to the values of the person, its system of value orientations, structure of values among Ukrainian society.

Based on the above, the purpose of the work is to study the factors of personality self-realization in the conditions of social and cultural transformation.

Goal match the following tasks:

- study the nature and characteristics of the process of self-realization of the person in the conditions of social and cultural transformation;
- the study of social and cultural development of the individual factors;
- analysis of the specifics of self-identity in the modern Ukrainian society, the relationship of the individual self with the values of the Ukrainian society.

The object of the research is self-realization.

The subject of the study are the features of self-realization in the conditions of social and cultural transformation.

In the ordinary sense for self-realization is usually meant the realization of their own potential. In science, the term «self-realization» (self-actualization) became popular due to the hierarchy of needs theory proposed by Abraham Maslow in 1954 [14] and further developed [15, 16]. According to his theory of self-realization can be achieved only subject to the satisfaction of all other biosocial needs.

However, in the sociological analysis of the term, it seems necessary disclosure of the broader values of self-realization, considering the identification and development of the individual's personal abilities in all fields of activity. Note that the self-study of the problem of personality is impossible without understanding the essence of the person, its orientation, values system, a clear distinction of categories: «person», «individual», «personality», «personality».

Man is regarded as biosocial being, where there is unity of biological and social. Defined here will be to assess the ability to give preference to the most important, significant. The concept of «person» is better to use when it comes to generic properties, qualities, differences.

At the same time, if we are talking about a particular person, it is emphasizing its specifications, correct to use the term «individual», highlighting its integrity.

In individual displays a specific and unique incarnation of the general in person. «Identity» is used to denote the unique properties of the individual displays and [17, p. 12].

Personality is a social identity, stressing in man not only social skills, but also personal and social characteristics. The personality is formed and developed through their individuality.

Among individual personality indicators that allow for the predicted social engineering of society, the most important seems to us the system of value orientations, which allows to analyze the trend in the development of society.

value orientations of the individual system is based on values, acting as life goals and the main means of achieving these goals. Value orientation not only regulate individual behavior, but also to define it. In this connection, it is possible to consider the value orientation as the highest level dispositional personality structure.

Deeply aware of the value orientation have a regulating, motivating impact on individuals, even if for some reason it did not reach life goals. Then the value orientations encourage the person to look for opportunities and ways to achieve these goals, ways to overcome the existing obstacles. Defining its system of value orientations, personality reveals the degree of awareness of cultural values of the society, at the same time showing the level of their culture, their views, outlook, understanding of the purpose and meaning of life.

Particular significance in the system of value orientations is the integration of socially important values of life as a result of past and present generations, as well as the design of the individual the ability to live for the future. This process can be successful only if a positive solution to the problem of self-realization of the individual in terms of social and cultural transformation.

The effectiveness of self-realization, in our opinion, depends on the interdependent and interrelated factors of socio-cultural development of society. These factors indicate the external framework of self-realization and influence on individual behavior, it adopted the most important decision-making process, changing the system of value orientations.

The influence of socio-cultural factors of social development begins at birth and their very presence is in direct proportion to the level of socialization, socio-cultural personality types, prevailing in a particular society. The most important factors we consider: the economic life of society; morality as a regulator of social behavior; social and cultural reality; cultural universals.

The economic life of society acts as a complex interaction of objective and subjective aspects of social life. The objective interests of the people expressed that they objectively useful and beneficial. We are talking about the best ways and means to meet the needs. Each new generation finds the already existing economic structure, which directly and indirectly affect the consciousness of the people, their needs, interests, values, social dispositions. At the same time there is a subjective aspect of economic life, which is expressed in the manifestations of the inner world of the individual, his psychological make-up and intelligence. This includes any subjective perception of various economic phenomena and subjective perceptions of them. Such representations may be directed to the usefulness of the goods, the role of money, the specificity of the contributions and earnings, promotion of the social ladder through a variety of economic levers, etc. In this understanding of the economic life of the features will certainly affect the self-identity, especially if the said process will take place under conditions of social change. It should be added that in Ukrainian society, a radical breakdown of the old (communist-socialist) economic model and replacing it with a model of «wild capitalism» has led to a huge socio-cultural gap between the generations, literally «break» the country into different camps in terms of various socio-cultural understanding of the possible ways of achieving economic prosperity. If these processes will occur in the conditions of social changes. It should be added that in Ukrainian society, a radical breakdown of the old (communist-socialist) economic model and replacing it with a model of «wild capitalism» has led to a huge socio-cultural gap between the generations, literally «break» the country into different camps in terms of various socio-cultural understanding of the possible ways of achieving economic prosperity. If these processes will occur in the conditions of social changes. It should be added that in Ukrainian society, a radical breakdown of the old (communist-socialist) economic model and replacing it with a model of «wild capitalism» has led to a huge socio-cultural gap between the generations, literally «break» the country into different camps in terms of various socio-cultural understanding of the possible ways of achieving economic prosperity.

Morality regulator social behavior can reduce the difference between different socioeconomic and socio-cultural groups provided a fine pattern on humanization relationship. In the field of social and personal morality is inclusive. In all of this, morality allows for permanent rulemaking people, in which the main figure is an individual, speaking at the same time, and as the creator of his own life. Then claims will be, first of all, to himself. What is particularly important for social and cultural transformation of society, when the regulatory, value-oriented and socializing side of morality manifested primarily.

In this case, the socio-cultural reality will be the most complete expression of the results of social and cultural transformation, as a process of culture functioning in the system of social relations. The

socio-cultural reality— it is fixed in the performance and characteristics of the culture's ability to influence social development [18]. Being on the edge of social and cultural, socio-cultural reality is a kind of border zone of their interaction, ground testing possibilities of cooperation and understanding for individuals, social groups and society. The new social and cultural reality of Ukraine has the opportunity to capture the modern social and cultural problems of the state, to synthesize the development priorities, to offer a way out of the situation of social chaos on the basis of socio-cultural worldview, humanistic attitude to reality.

A special role in the socio-cultural development of cultural universals play society. With its bio-psycho-social conditions, they are fundamentally transformed the culture and have a sense of self-valuable for people [19, p. 74]. Cultural universals represent valuable relationships between people, providing the ability to build a hierarchy of this particular society of values in a particular historical period.

These factors socio-cultural development provide the basis for self-realization in the conditions of transformation of society. And the person, taking into account their behavior when these factors, it is better to acquire new social norms, values, and other elements of culture, it (the person— EB) positively manifest social activity and, as a consequence, a high level of the interaction of various subcultures.

Thus, under the self-realization, we understand the process of ensuring the system the essence of personality, its outlook, the identification and development of personal skills and is based on factors of social and cultural development of society.

Self-realization process affects the changing needs of the individual. First, it is a meta-needs (need for justice, prosperity, freedom, etc.), as they are called Maslow. These needs can reasonably be attributed need for fulfillment. For effective self-person must indicate their place in the world of social and cultural relations, focusing on the needs of society and its cultural priorities and characteristics.

The modern period of development of the Ukrainian society has led to the problem of lack of demand as the man himself, and his professional qualities. As a result of the high development of social fluctuations, which caused a massive progression of anomie. So, stevedores began to earn more than university professors. Physical work mostly paid and therefore is valued more intelligent. Naturally, the self-realization of the individual in such circumstances is hardly possible. A person can not reach the desired, if no demand or profession, or paid below subsistence. But we are talking about professions, belonging to the middle class (school teacher, psychologist, doctor, engineer, etc.). Dissatisfaction with personality, her sense of uselessness lead to very negative consequences for society.

In this situation, the best option is to create a system of value orientations based on the ideals of freedom of the individual, on mutual respect, cooperation and mutual exchange of values, wearing positive for society, and is the foundation for the highest value— the meaning of life.

Unfortunately, this path is thorny enough for several reasons.

First, the meaning of life is such a content, which a man gives his own existence and, consequently, is understood as primarily a unique and individual phenomenon [22, p. 74]. It turns out that the meaning of life is present in every act of the individual, but, strictly speaking, is not a clearly defined social message, because it has a purely individual coloring. Man is based primarily on their needs, and the meaning of his life is manifested in self-level. Incidentally, the «Philosophical Dictionary,» edited V.Shinkaruka explains the meaning of life as a self-realization of the individual [23, p. 634].

Secondly, setting benchmarks for themselves the meaning of life, a person can raise or lower the level of their freedom, adapting to the existing norms and values, taking into account the political structure of society and the personal economic dependence on the adopted position. This means that the limited and self-realization.

Thirdly, it is necessary to take into account the original strips, put in front of the individual. They may be conventional, normal, and may— too high or too low. In this situation the fulfillment process can easily pass during the fluctuation step and then predict the end result is not possible.

Therefore, we are talking about the particular features of the interdependence of social phenomena values of society.

In the modern Ukrainian society has developed a versatile social and cultural situation, characterized by a sharp conflict between the old and the new. The conflict is complicated by the state of anomie, when the old norms and values do not work, and the new ones have not had time to emerge. In addition, the system of social sanctions, or inactive, or refers to people, social groups very selectively. After all, one and the same act different individuals, even representatives of different subcultures, may be punished or encouraged absolutely incomparable. So, if an ordinary man driving a car is to blame for the death of a pedestrian, he would be punished. But the son of «dignitaries» and certainly cost a scolding parent. Inequality before the law creates inequality in self-realization, the realization of life dissatisfaction, lack of willingness to adapt to changes in society. Of course, in any case, anomie characteristic of the period of social transformation. However, the level of anomie is a significant indicator of the possibility of overcoming the destructive state of any sociocultural system. Ukraine's transition from a totalitarian social system towards democratization, the desire of the Ukrainian people to build a democratic state (as evidenced by the results of the elections) provide hope for successful overcoming of anomie.

The desire for social freedom of the Ukrainian people has led to a significant increase in social activity. People were included in the process of interaction, mutual exchange of opinions, sparking an exchange ideals, needs, interests, and can lead to what is desirable, and mutual socio-cultural, linguistic, ethnic values, as self-identity problem will be solved by mutual social adaptation.

The success of self-realization depends on a humanistic orientation of the society. After all, in the scale of humanity universally recognized world progressive movement structures in the postmodern society with the formation of a new system of values. The population of the first countries to industrialize (and now in the economically leading countries in full swing post-industrialization), puts emphasis on postmaterial values, giving priority to the quality of life. The value system of the postmodern high priority is personal self-realization, the humanization of society as a fundamental value, which is based on a sense of existential security. This point of view is based on the humane treatment of the person to: 1) itself; 2) another person; 3) the community; 4) the future; 5) The most vulnerable members of society (children and elderly).

Attitudes toward people, other social, cultural, ethnic, linguistic groups should be based on the values of humanization, which are based on morality, tolerance and compassion. When tolerance is taken into account the value and the intrinsic value of other, often opposing views. Tolerance of an individual is based on an understanding of inferiority discriminatory point of view, the most significant recognition of human value. Tolerance for different lifestyles necessarily built on sympathy. Empathy provides opportunities to impose their views, and is based only on the basis of objective evidence. Only in this case, the maximum possible self-realization, not limiting the possibility of self-realization of others. Empathy allows us to estimate the diversity of human interests,

Modern society, choosing the foundation of its existence, humanization, tends to compromise with the other party on the basis of mutual respect, recognizing the value of a different opinion, a different socio-cultural system. Therefore, humanistic attitude to the person's own interests, to the interests and motivations of other due to concern for the present and the future. A practical humanistic attitude to reality is to not tomorrow, but today, when the life of the generation to create it, and thus itself, human living conditions and opportunities for self-realization.

Thus, the humanistic orientation of the person in the process of self-transforming Ukrainian society is indicated in the relation of man to himself, to others, to society. This ratio is based on adherence to the principles of tolerance and compassion, promote the harmonious development of personality.

Findings:

1. Self-realization– a process that provides a systematic nature of the individual, his worldview, identification and development of personal skills and is based on factors of social and cultural development of society. The most important factors are: the economic life of society, morals as the regulator of social behavior, social and cultural reality, cultural universals.

2. Self-realization will be effective, if the formation of the value orientations of the system took place on the foundation ideals of individual freedom, the sense-life orientations, mutual respect and cooperation.

3. In transforming Ukrainian society, personal fulfillment is complicated by the conflict of generations, anomie, life dissatisfaction sufficiently large number of people, social groups, the problem of transition from a totalitarian political system to democratic norms and values.

The success of self-identity in the modern Ukrainian society depends on a humanistic orientation of the society, based on morality, tolerance and compassion.

References

1. Кон И. С. Социология личности. Москва, 1967. 383 с.
2. Каган М. С. Философская теория ценности. Санкт-Петербург, 1997. 205 с.
3. Рубинштейн С. Л. Принципы творческой самодеятельности Вопросы философии. 1989. № 4. С. 89 – 95.
4. Заславская Т. И. Современное российское общество: Социальный механизм трансформации: Учеб. пособие. Москва, 2004. 400 с.
5. Ядов В. А. Некоторые социологические основания для предвидения будущего российского общества / Россия реформирующаяся; под ред. Л. М. Дробижевой. Москва, 2002. С. 349 – 363.
6. Кавалеров А. А. Цінність у соціокультурній трансформації: Монографія. Одеса, 2001. – 224 с.
7. Резнік О. Політична само ідентифікація особистості за умов становлення громадянського суспільства. Київ, 2003. 184 с.
8. Головаха Є. Суспільство, що трансформується. Досвід соціологічного моніторингу в Україні. Київ, 1997. 155 с.
9. Ручка А. А. Особенности системной трансформации современного украинского общества . Современное общество. 1994. №4. С. 6 – 15.
10. Катаев С. Л. Модернизация общества и социокультурные процессы. Запорожье, 1994. 204 с.
11. Муляр В. І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз). Житомир. 1997. 214 с.
12. Чхеайло І.І. Самореалізація особи (соціально-філософський аналіз): дис...канд. філос. наук: 09.00.03. – Харків, 2000. 181 с.
13. Несторенко Г. Особистість у нелінійному суспільстві: Монографія. Запоріжжя. 2004. 140 с.
14. Maslow A. Motiuation and Personaliti. New York, 1954. 411 p.
15. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. – Москва. 1999. 425 с.
16. Маслоу А. Психология бытия. Киев, 1997. – 300 с.
17. Боринштейн Е. Р., Кавалеров А. А. Личность: ее языковые ценностные ориентации. Одесса, 2001. – 168 с.
18. Боринштейн Є. Р. Нова соціокультурна реальність в Україні та її характеристики. Перспективи. № 4 (24). Одеса, 2005. С. 18 – 24.
19. Левяш И. Я. Культурология: Курс лекций. Минск, 1998. 544 с.
20. Головаха Е. И., Панина Н. В. Социальное безумие: история, теория и современная практика. Киев, 1994. – 168 с.
21. Паніна Н. Молодь України: структура цінностей, соціальне самопочуття і морально-психологічний стан в умовах тотальної аномії. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2001. № 1. С. 5 – 26.
22. Маркин Ю. Предназначение человека. Диалог. 1996. № 9. С. 73 – 75.
23. Філософський словник. / за ред. В.І. Шинкарука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ, 1986. – 800 с.

Ильина Анна Сергеевна

магістрант кафедри філософії і соціології
Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К.Д. Ушинского»

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

На наш погляд, самореалізацію особистості в умовах соціокультурної трансформації доцільніше аналізувати виходячи з соціокультурних підстав. При такому підході ми отримуємо можливість приділити першочергову увагу цінностям особистості, її системі ціннісних орієнтацій, структурі ціннісного середовища українського суспільства.

Вплив чинників соціокультурного розвитку суспільства починається з народження і сама їх присутність знаходиться в прямій залежності від рівня соціалізації, типів особистості, що переважають у даному конкретному суспільстві. Найбільш важливими факторами ми вважаємо: економічне життя суспільства; мораль як регулятор соціальної поведінки; соціокультурну реальність; культурні універсалії.

Під самореалізацією особистості ми розуміємо процес, що забезпечує системну сутність особистості, її світогляд, виявлення і розвиток особистісних здібностей і базується на факторах соціокультурного розвитку суспільства.

Для ефективної самореалізації людина повинен визначити своє місце в світі соціокультурних відносин, орієнтуючись на потреби суспільства, його культурні пріоритети і особливості.

Сучасний період розвитку українського соціуму призвів до проблеми незатребуваності як самої людини, так і її професійних якостей. В результаті високий розвиток соціальних флуктуацій, що викликало прогресування масової аномії.

В цій ситуації найкращим варіантом представляється формування системи ціннісних орієнтацій, заснованих на ідеалах свободи особистості, на взаємоповазі, взаємодію та взаємообмін цінностями, які носять позитивний характер для суспільства, і є фундаментом для вищої цінності – сенсу життя.

Успішність самореалізації особистості залежить від гуманістичної спрямованості соціуму. Адже у масштабі людства загальноновизнано поступальний рух світових структур в суспільство постмодерну з формуванням нової системи цінностей.

Сучасне суспільство, вибираючи фундаментом свого існування гуманізацію, прагне до компромісу з протилежною стороною на основі взаємоповаги, визнання цінності іншої думки, іншої соціокультурної системи. Тому гуманістичне ставлення особистості до власних інтересів, інтересів і спонукальних мотивів інших обумовлено турботою про сьогоднішній і завтрашній день. А практичний характер гуманістичного відношення до дійсності полягає в тому, щоб не завтра, а сьогодні, за життя цього покоління створити йому, а значить і собі, людські умови життя і можливості для самореалізації.

Ключові слова: особистість, самореалізація, самореалізація особистості, соціокультурне, трансформація, соціокультурна трансформація, суспільство, що трансформується, соціокультурна реальність, мораль.

УДК 37.061+7.01

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-2-6>

Корсак Маргарита Викторовна

кандидат философских наук,
доцент кафедры архитектуры и дизайна
Государственного Образовательного Учреждения Высшего Профессионального Образования
«Бендерский политехнический филиал Приднестровского государственного университета
имени Т.Г. Шевченко», Молдова (Приднестровье) г. Бендеры

Ямпольская Наталья Ивановна

заведующая кафедрой ДПИ и дизайна
Государственного Образовательного Учреждения Высшего Профессионального Образования
«Бендерский политехнический филиал Приднестровского государственного университета
имени Т.Г. Шевченко», Молдова (Приднестровье) г. Бендеры

ПРИОРИТЕТЫ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

***Анотація.** Художньо-естетичне виховання – це складний, багатовимірний та багатофункціональний конгломерат компонентів двох соціальних сфер – освіти та культурно-естетичної практики. Таким чином, завдяки своїй онтологічній природі та подібним до її компонентів художньо-естетичне виховання є надзвичайно рухливим, мінливим явищем суспільного та культурного життя. В умовах соціокультурної трансформації відбувається активна модифікація об'єкта, цілей і завдань, методів, провідних принципів та пріоритетів художньо-естетичного виховання. Крім того, принципово різні вимоги як до змісту та процесу цієї галузі освіти, так і до її результатів. Органічне взаємозв'язок художньо-естетичного виховання з усіма сферами духовного виробництва та ціннісними орієнтаціями суспільства вимагає від нього адекватного та своєчасного реагування на те, що відбувається на соціальних перетвореннях. Цей процес – амбівалентний: з одного боку змінюються умови експлуатації та пріоритетні напрями художньої освіти (і роботи в цілому), з іншого – суб'єкти навчального процесу трансформуються в галузі мистецтва. Таким чином, для художньо-естетичного виховання найбільш значимим є вірний вибір змістовних пріоритетів розвитку, які можуть дозволити йому бути приголосними запитами часу, вирішуючи актуальні завдання сучасної художньої практики у всій її різноманітності.*

На основі вивчення специфіки та результатів впливу цих груп факторів можна визначити основні пріоритети та важливі цілі художньо-естетичного виховання в умовах соціокультурної трансформації. Крім того, пошук і формування пріоритетів художньо-естетичного виховання як більш загального напрямку пов'язаний з приватним – пошуком і формуванням індивідуальних стратегій творчості та саморозвитку в рамках сучасної художньої практики.

Серед цих пріоритетів такі: пошук нової експресивної мови та нових мистецьких форм, що відповідають сучасній соціокультурній ситуації; створення нових конструктивних цінностей мистецтва та культури; пошук шляхів реалізації національної культурної ідентичності в сучасному мистецтві, що зазнають глобального впливу; Визначення оптимального балансу у взаємодії з медіа-сферою передбачає вирішення цілого ряду питань – рівня впливу медіа-сфери на свідомість і творчий процес, зміни процесу творчої діяльності та інструментів творчості під впливом медіа-технологій специфіка існування мистецтва в медіа-сфері та естетичного досвіду у віртуальній реальності.

***Ключові слова:** художньо-естетична освіта, пріоритети, ціннісні орієнтації, цінності мистецтва, мова мистецтва, художня практика, соціокультурні трансформації, медіасфера, віртуалізація.*

Постановка проблеми. Художественно-эстетическое образование, в силу своей онтологической специфики является не только многомерной и подвижной сферой человеческой деятельности, оно также чрезвычайно чувствительно ко всем социокультурным изменениям.

Таким образом, развитие новой социальной системы – информационного общества, характерное масштабными трансформационными процессами, принципиально меняет значение и содержание образовательной сферы как ключевого ресурса социального развития. Дать исчерпывающее обоснование современной действительности невозможно без анализа сущности таких характерных процессов как глобализация и регионализация, унификация и диверсификация, виртуализация и информатизация. Например, Д. Иванов воспринимает виртуализацию, один из указанных выше феноменов, как ключ к пониманию современной действительности [3]. Исследование влияния данных процессов на сферу образования, в частности – художественно-эстетического, позволяет определить для него значимые векторы развития, цели и задачи, а также наиболее продуктивные методы обучения и воспитания компетентных специалистов в сфере искусства. Данные исследования, безусловно, актуальны, так как формирование адекватных времени целей и принципов обучения является жизненно важным направлением деятельности сферы образования на современном этапе. Образование не может быть реализовано без учета требований времени и современных жизненных условий. Необходимо осознавать и понимать эти требования, а также и то, каким образом они могут быть реализованы посредством художественно-эстетического образования.

Определение значимых приоритетов художественно-эстетического образования в условиях социокультурной трансформации предполагает одновременное решение и других исследовательских задач, поставленных в рамках многих гуманитарных наук – анализ многообразия художественной практики в современном мире, особенностей образного языка искусства, принципиальных ценностей искусства и их влияния на культуру в целом; изучение субъектов образовательного процесса в сфере искусства. Таким образом, решение поставленной проблемы предполагает привлечение исследовательского потенциала теории искусства и культурологии, философии, социологии, педагогики и психологии творчества. Исследования перспектив развития художественно-эстетического образования и определение значимых приоритетов его дальнейшего развития должны находиться во взаимодействии и взаимовлиянии с широким социокультурным контекстом (экономическими, политическими, правовыми и иными процессами общественной жизни).

Так как в рамках данного направления образования формируются специалисты в сфере искусства, разрешение указанной в исследовании проблемы формулирования значимых приоритетов образования связано с другой не менее значимой проблемой – понимания специфики современной художественной практики и происходящих в ней процессов; а также наиболее характерных ее качеств (анализ последствий для духовного мира человека и культуры).

Обращаясь к анализу научной литературы по теме, необходимо заметить, что изучение историко-культурного контекста развития художественно-эстетического образования тесным образом связано с исследованиями культуры различных периодов. Поэтому среди значимых для исследования следует указать работы таких авторов, как Н. А. Бердяев, С. Л. Франк, Дж. Тойнби, Н. Я. Данилевский, Г. В. Вернадский, В. О. Ключевский, Д. С. Лихачев, Л. Н. Гумилев, Ю. М. Лотман, А. С. Ахиезер, и др. Проблема является полидисциплинарной, требует привлечения материала истории, культурологии, философии, социологии. Для рассмотрения многих вопросов взаимосвязи художественно-эстетического образования и общего состояния культуры и искусства немаловажное теоретико-методологическое значение имеют общекультурологические работы Э. С. Маркаряна, А. И. Арнольдова, Л. Н. Когана, П. С. Гуревича, В. А. Разумного, Л. Г. Ионина, Б. И. Шрагина и других. При этом, остается открытым круг вопросов, актуальных на настоящее время: каковой должна быть стратегия современного художественного образования в аспекте виртуализации общества и арт-практики, смены систем ценностей, в ситуации глобальных социокультурных трансформаций; каким должен быть выразительный язык нового искусства и необходимо ли в рамках образовательной системы заниматься его выработкой или сохранять ориентацию на классические принципы художественного образования и многие другие значимые вопросы.

Далее рассмотрим особенности протекающих в современной социокультурной сфере процессов, которые оказывают влияние на трансформацию образовательного пространства учебных

учреждений художественной направленности (а также на становление художественной практики современности).

Формулирование целей статьи. Каждая новая эпоха, качественные изменения образа жизни, рывки в научно-техническом развитии ставят перед обществом новый круг проблем. Обществу необходимо непрерывно трансформироваться для их эффективного решения, создавая новые социальные структуры, меняя ценностные приоритеты, в целом – перестраивая взаимоотношения в обществе и картину мира. Сегодня, в эру компьютерных и интернет-технологий, прогрессирующей виртуализации социальности, заметно развертывание таких масштабных трансформационных процессов. В сложившейся ситуации формировать дальнейшую стратегию художественно-эстетического образования невозможно без глубокого социально-философского анализа общего состояния культуры и искусства в тесной взаимосвязи с исследованиями в социальной сфере. Определение значимых приоритетов художественного образования и стратегий образовательной деятельности в условиях социокультурной трансформации является актуальной научно-исследовательской задачей.

Изложение основного материала. Говоря в целом о состоянии культуры и искусства, следует указать на факты, выявленные выдающимися аналитиками культуры XX века. Процесс дегуманизации искусства, известный научному сообществу благодаря выдающейся работе Х. Ортеги-и-Гассета [6] и развертывающийся по настоящее время, обретает новую проблематику и смыслы в свете виртуализации искусства, переноса художественной практики в компьютерно-сетевое пространство. В результате, намеренно бессодержательная игра образов и смыслов в современных популярных арт-практиках, будучи средством развлечения, самовыражения без каких бы то ни было эстетических, моральных и художественных принципов, оказывает неоднозначное влияние на становление мировоззрения человека общества постмодерна.

Обесценивание классических культурно-эстетических идеалов имеет под собой объективную социокультурную основу. Общество постмодерна остро переживает переполненность человеческого универсума художественными образами, идеями, смыслами и творческими направлениями. Имеет значение также и высокая скорость смены этих творческих направлений, не позволяющая человечеству формировать достаточно устойчивые ценности. На это указывает Э. Тоффлер: «Сегодня же различные направления в искусстве сменяют друг друга с такой скоростью, что начинает рябить в глазах – едва зритель успевает познакомиться с новой школой и понять ее язык, как она уже исчезает» [8, с. 197]. То же происходит и с самим языком, как основой всех коммуникаций, в том числе – через искусство: «Язык, как и искусство, становится все более подвержен быстротечным влияниям» [8, с. 193].

Сфера искусства и эстетического активно трансформируется, что позволяет исследователям говорить о развитии на протяжении XX века неклассики – неклассической эстетики, которая базируется на провозглашении релятивизма моральных ценностей, иронизации над ценностями классики, введении в оборот эстетики и искусства маргинальных ценностей (телесность, жестокость, повседневность, вещь, абсурд и другие). Искусство все более ориентируется на научно-технические достижения, которые создают своего рода вызовы для творчества. Перед искусством встает вопрос – что оно может дать человеку такого, что, например, не сможет дать фотография и телевидение. Возникает необходимость вырабатывать новые принципы выражения, созвучные потребностям и специфике восприятия современного человека. Данная проблема затрагивает и художественное образование, задача которого – готовить конкурентоспособных специалистов в сфере искусства, способных создавать актуальные произведения.

Быстрая смена художественных направлений, богатство арт-практик в современной культуре связаны с такими знаковыми явлениями современности, как эклектика и играизация (искусства, социальных взаимоотношений). Эклектика является в сложившейся ситуации естественным последствием провозглашаемых постмодерном плюрализма и самооценности мнений, творческих экспериментов и практик. Постмодернизм, как мировоззренческая система, основывается на принципах эклектики, это одна из основ творческого метода культурных деятелей постмодерна [5]. «Эклектика – это своего рода экспериментальная творческая

лаборатория на переходных этапах истории культуры или искусства» [5, с. 514]. На протяжении XX века эклектика характерна для многих направлений искусства, творчества отдельных деятелей искусства. «Современный этап развития художественной культуры отличается эклектичностью, накоплением огромного культурного опыта и его смешением: это бесконечный лабиринт арт-явлений и арт-практик, в котором можно блуждать бесконечно, совершать новые открытия, получать новые ощущения» [4, с. 24].

Для художественно-эстетического образования эклектика становится не только актуальной культурной почвой, которая так или иначе влияет на процесс обучения, но и определенной проблемой, так как перед ним встает вопрос ориентирования в ситуации хаотического нагромождения направлений и творческих экспериментальных практик. Необходимо формирование новых способов взаимодействия с многоликой, пестрой и хаотичной сферой культурно-эстетического опыта современности. Играизация культуры и социальных взаимоотношений во многом обусловлена развитием эклектики, так как «игру можно представить как одну из тактик взаимодействия современного человека с миром эстетического, а также самореализации в сфере художественной практики» [4, с. 25]. «Специфические возможности познания, восприятия и творчества, которыми обладает игровая деятельность срабатывают там, где средства рационально-логического познания оказываются бессильными». Постмодернистская реальность и игра тесно взаимосвязаны, так как в центральных характеристиках постмодерна (виртуальность, симулякр и полионтологичность) присутствует игровая составляющая [9]. теоретики постмодернизма (Ж. Бодрийяр, Г. Дибор, У. Эко, А. Генис, Н. Малишевская и др. подчеркивают его основанность на игровой стихии. В. П. Шалаев отмечает: «онтологическая неопределенность, децентрация, актуализация имманентности как ведущей характеристики постмодерна доказывают его стремление и способность генерировать игровые построения, создавать игровой контекст» [9, с. 122]. В свете вышесказанного становится понятной необходимость формирования в рамках художественного образования креативной, свободно мыслящей личности (способной играть образами культуры), умеющей ориентироваться в эклектичном мире искусства и осваивать его на принципах свободной игры.

Эклектику не стоит оценивать однозначно – она представляет собой почву для будущего развития целостных художественных систем. Среди подобных неоднозначных процессов в современной культуре следует указать на повышение роли визуальной компоненты. На первый план выдвигаются визуальные искусства, а все остальные так или иначе связываются с визуальностью. Преимущественное развитие визуальных искусств имеет социальную подоснову – глобализационные процессы, расширение межкультурных коммуникаций, формирование «глобального общества». сознание современного человека, формирование его ценностных предпочтений все более определяется влиянием визуальных образов. Ориентация на визуальность упрощает и ускоряет процесс межкультурной коммуникации, так как современные технологии позволяют визуализировать то, что раньше существовало лишь в форме абстрактных понятий, и потому было сложно для восприятия и понимания представителями различных культур. Визуальные образы доступны и понятны каждому, вне зависимости от языковой и национальной принадлежности: «вербальный язык отстает перед идущим ему на смену языком визуальных образов, который понятен и доступен многим. Он лишен барьеров, возникающих из-за незнания иностранных языков» [7, с. 152].

Межкультурная коммуникация предполагает взаимообогащение культур, трансляцию художественных образов и форм, усложнение взаимоотношений между ними, появление новых, синтетических форм искусства и культуры. Приводит к активной экспансии западной культуры и, соответственно, универсализации культуры. При этом, одновременно усиливаются национальные тенденции, стремление сохранить национальную культурную идентичность. Таким образом, процесс межкультурной коммуникации – противоречивый, потенциально конфликтный (вследствие культурной открытости в глобализующемся мире), не может получить однозначной оценки. Масштабы межкультурных коммуникаций во многом связаны с развитием медиасферы и вовлечением в ее орбиту всех других сфер жизнедеятельности общества.

Позитивное значение развития межкультурных коммуникаций – в росте разнообразия культур. Однако, она сопряжена и с ростом конфликтогенности в сфере взаимодействия различных культур, которая особенно выражена в ситуации культурной «открытости», являющейся результатом развития коммуникационных технологий.

Расширение поля бытия медиасферы ускоряет процесс глобализации. Глобализационные процессы в современном мире носят системный характер, что позволяет говорить о глобальных социально-политических процессах, глобальной экономике, глобализации культуры. Глобализация порождает и противоположный процесс, на это указывает Э. Гидденс: «глобализация является причиной возрождения местной культурной идентичности во многих регионах мира» [2, с.30].

Для художественно-эстетического образования здесь значимо то, что во многом расширяются его творческие и когнитивные горизонты (обращение к потенциалу различных культур и их искусства). Но необходимо также сохранять ориентацию на собственное, национальное искусство, осознавать его самобытность, поддерживать его существование в рамках глобальной культуры. В ходе развертывания процессов глобализации и регионализации перед художественно-эстетическим образованием встает проблема поиска оптимального баланса между применением в своей практике общемировых принципов искусства, учетом и усвоением всеобщих тенденций и сохранением национальной традиции в искусстве, поддержанием и развитием региональных черт в искусстве.

Одним из значимых приоритетов современного художественного образования в свете вышеуказанного становится определение эффективной политики взаимодействия с медиасферой. Медиасфера, как площадка социальных коммуникаций, выработки информации и продуктов культуры, бытия искусства и музеефикации его произведений, в силу своей специфики объединяет социокультурные феномены и художественные практики в единое, глобальное культурное поле. Медиа являются средой существования современного человека, окружая его всюду, вплетаясь в его повседневную деятельность, что влияет на характер восприятия и эстетические предпочтения, значимые ценности личности.

Медиатехнологии значительно облегчают процесс обучения, трансформируют образовательное пространство, делают доступным дистанционное обучение. Однако, привлечение средств медиа в сферу образования также имеет позитивные и негативные стороны. Следует заметить, что медиасфера является, прежде всего, площадкой бытия и глобального распространения унифицированной массовой культуры. Темпами своего развития унификация культуры обязана именно переходу художественной практики и других сопряженных видов деятельности в медиасферу, что позволило перевести все содержание культуры в медиаконтент, транслировать информацию без привязки к пространственно-временным границам. При этом, отечественное художественное образование по настоящее время более ориентировано на классические образцы и ценности. Введение через использование медиатехнологий в сферу художественного образования артефактов массового искусства и китча нарушает его целостную мировоззренческую систему. Однако, сфера образования, художественного, в частности, не может оставаться в стороне от актуальных социокультурных процессов, и так или иначе связывается с ними. Таким образом, медиатехнологии становятся частью современной системы художественного образования, которое должно осуществлять отбор значимой истинно художественной информации. Обращаясь к практике виртуального искусства необходимо обладать устоявшимся эстетическим вкусом и системой ценностей.

Важной задачей художественного образования на сегодняшний день становится выявление характера и уровня влияния виртуальности на становление эстетического опыта личности, формирование его эстетических идеалов, вкусов, потребностей и суждений. Виртуальное искусство позволяет рецепиенту оказаться вовлеченным в некий самодостаточный, обособленный, существующий по своим законам мир художественного произведения. Исследователи В. Бычков и Н. Маньковская обращают внимание на то, что «весь образно-символический мир, создаваемый искусством, может быть понят как своеобразный космос виртуальных сфер,

каждая из которых уникальна и полностью реализуется только в акте эстетического восприятия конкретного произведения конкретным реципиентом» [1, с. 9]. В поле виртуального искусства стираются границы времени и пространства, варьируются последовательности и варианты действий по созданию и восприятию произведений. Виртуальность позволяет становиться соучастником творческого процесса мгновенно, без дополнительных действий и напряжения. В результате, угнетение потребности в деятельном участии, активном привлечении духовного потенциала личности, напряжении воображения, концентрации внимания, прямом взаимодействии с объектами становится одним из значимых факторов, влияющих на специфику эстетического восприятия.

Визуальное медиаискусство в своем большинстве нацелено лишь на формальное разнообразие, удовлетворение потребительских желаний, неспособно вырабатывать общечеловеческие ценности, разделяемые обществом в целом. Такое искусство не может стать силой, консолидирующей современное общество, раздираемое культурными, социально-политическими, экономическими противоречиями. Решение актуальных задач развития образовательного пространства художественного вуза в свете его виртуализации невозможно в отрыве от образно-аксиологической системы искусства. Таким образом, именно поиск и формирование значимых культурных и духовных ценностей (причем, таких, которые могли бы быть общими для большого числа людей и консолидировать общество вокруг себя) является на сегодняшний день важным приоритетом художественно-эстетического образования.

Выводы. Все вышеобозначенное становится почвой для трансформации ценностной сферы жизнедеятельности общества и, как следствие – изменения содержания и принципов выражения современного искусства. Искусство же, наряду с системой ценностей формирует духовный облик своих будущих деятелей, влияет на формирование приоритетов художественного образования, определение значимых компетенций современного работника культуры и искусства. Данный процесс – двусторонний.

В качестве вывода следует обозначить наиболее важные приоритеты художественно-эстетического образования в современных социокультурных условиях: поиск нового выразительного языка и новых художественных форм, соответствующих современной социокультурной ситуации; формирование новых конструктивных ценностей искусства и культуры; поиск путей реализации национальной культурной идентичности в современном искусстве, подверженном влиянию глобализации и универсализации; определение оптимального баланса во взаимодействии с медиасферой (предполагает решение целого спектра вопросов – уровень влияния сферы медиа на сознание и творческий процесс, изменение процесса творческой деятельности и инструментария творчества под влиянием медиатехнологий, специфика бытия искусства в медиасфере и эстетического опыта в виртуальной реальности).

Данные приоритеты формируются благодаря действию следующих факторов:

факторы социальные, политические, экономические и др. (процесс смены систем ценностей в обществе на глобальном уровне; высокие темпы научно-технического развития, когда интеллектуальный прогресс преуспевает над духовным и культурным; развитие медиатехнологий и объединение различных социальных сфер на базе медиасферы; высокая дифференциация общества; усиление процессов глобализации и регионализации; формирование общемировой сети экономических связей);

факторы, определяемые логикой развития эстетико-художественной практики на современном этапе (развитие процессов унификации и диверсификации культуры; трансформация художественно-образного языка искусства и творчества; эклектичность, экспериментаторство, играизация эстетико-художественной практики; отказ от классических ценностей искусства и эстетических категорий классики, иронизация; понимание культуры как огромного лабиринта);

факторы, определяемые спецификой современного образовательного пространства (формирование системы дистанционного и онлайн-образования; повышение роли медиатехнологий в образовании и, как результат – процесс виртуализации образования; глобальные тенденции в образовании; превалирование интеллектуальных компонентов над духовно-нравственными,

что сказывается на эстетико-художественном образовании; необходимость соответствия современного образования потребностям активно изменяющегося общества; выраженная профессиональная дифференциация).

Факторы, связанные со сферой образования следует также разделить на две категории: факторы, определяющие изменение методов и приемов обучения, подходов к образовательному процессу, и факторы, определяющие содержание, приоритетные цели и задачи образования в современных социокультурных условиях.

Список использованных источников

1. Бычков В. В., Маньковская Н. Б. Художественно-эстетическая виртуалистика. Academia. Архитектура и строительство. Вып. № 2. 2014. С. 8–15
2. Гидденс Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь/ пер. с англ. М.: Весь мир, 2004. 120 с.
3. Иванов Д. В. Виртуализация общества. СПб.: Петербургское Востоковедение, 2000. 96 с.
4. Корсак М. В. Игра и эстетический опыт в поле современной художественной практики. Культура в фокусе научных парадигм. 2018. № 6. С. 23-29.
5. Лексикон нонклассики. Художественно-эстетическая культура XX века / под ред. В. В. Бычкова. М.: РОССПЭН, 2003. 607 с.
6. Ортега-и-Гассет Х. «Дегуманизация искусства» и другие работы. Эссе о литературе и искусстве. Сборник/ пер. с исп. М.: Радуга, 1991. 639 с.
7. Серикова Т. Ю. Трансформация понятий «визуальный» и «художественный» образы в современной культуре. Известия АлтГУ. 2010. № 2-1(66). С. 152-155
8. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. 557 с.
9. Шалаев В. П. Игра в пространстве самоидентификации и идентичности человека в обществе постмодерна. Труды БГТУ. Серия 6: История, философия, филология. 2015. № 5 (178). С. 121-124.

Korsak Margarita Viktorovna

Candidate of Philosophy,

Associate Professor of the Department of Architecture and Design
State Educational Institution of Higher Professional Education “Bender Polytechnic Branch of
Transnistrian State University. TG Shevchenko”, Moldova (Transnistria) Bender

Yampolskaya Natalia Ivanovna

Head of the Department of DPI and Design

State Educational Institution of Higher Professional Education
„Bender Higher College of Art. VI Postojkina”, Moldova (Transnistria), Bender

PRIORITIES OF ART AND ESTHETIC EDUCATION DURING SOCIOCULTURAL TRANSFORMATION

Abstract. *Artistic and aesthetic education is a complex, multidimensional and multifunctional conglomerate of the components of two social spheres – education and cultural and aesthetic practice. Thus, due to its ontological nature and like its components, artistic and aesthetic education is an extremely mobile, changeable phenomenon of social and cultural life. In the context of sociocultural transformation, an active modification of the object, goals and objectives, methods, leading principles and priorities of artistic and aesthetic education occurs. In addition, fundamentally different are the requirements for both the content and process of this area of education, and its results. Organic intercommunication of artistically-aesthetic education with all spheres of spiritual production and valued orientations of society requires from him the adequate and timely reacting on what be going on social transformations. This process – ambivalent: from one side, operating conditions and priority directions of artistic education (and work on the whole) change, on the other hand – the subjects of educational process are transformed in the field of art. Thus, for artistically-aesthetic education the*

faithful choice of meaningful priorities of development, that can allow to him to be to the consonant queries of time, is most meaningful, to decide the actual tasks of modern artistic practice in all her variety.

Based on the study of the specifics and results of the impact of these groups of factors, it is possible to determine the main priorities and significant goals of artistic and aesthetic education in the conditions of socio-cultural transformation. In addition, the search for and formation of priorities of artistic and aesthetic education as a more General direction is associated with the private – the search for and formation of individual strategies of creativity and self-development in the framework of modern artistic practice.

Among these priorities are the following: the search for a new expressive language and new artistic forms corresponding to the modern socio-cultural situation; the creation of new constructive values of art and culture; the search for ways to implement national cultural identity in contemporary art, subject to global influence; determining the optimal balance in interaction with the media sphere involves solving a range of issues – the level of influence of the media sphere on consciousness and the creative process, changing the process of creative activity and tools of creativity under the influence of media technologies, the specifics of the existence of art in the media sphere and aesthetic experience in virtual reality.

Key words: *artistic and aesthetic education, priorities, valued orientations, values of art, language of art, artistic practice, sociocultural transformations, media sphere, virtualization.*

Кравченко Ганна Станіславівна

аспірант кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

ЦІННІСТЬ ШЛЮБУ ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У даній статті аналізується сутність і значення шлюбу та сімейного життя в соціокультурному вимірі. Розкрито поняття «цінності» як філософської категорії. Проаналізовано зародження ціннісних орієнтацій та уявлень в суспільстві. Доведено взаємозв'язок між цінностями, тим які вони є з відповідними історичними етапами розвитку людства. З'ясовуються ціннісні компоненти шлюбу та сімейного життя в сучасному суспільстві. Виявлено основні сімейно – шлюбні цінності, якими вони є. Зроблено наголос на тому, що сім'я та шлюб самі по собі є цінністю, що мають універсальний характер, акумулюють в собі історичний соціальний досвід та являють собою основу культури та національного характеру.

Доведено, що в Україні наразі відбувається глибока трансформація суспільства та основ його життєдіяльності. В контексті загальних змін відбувається трансформація інституту сім'ї та інституту шлюбу. В статті досліджуються зміни, що відбуваються в сфері сімейно – шлюбних відносин та цінностей на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Сім'я, шлюб та наявність дітей у шлюбі перестали бути соціально значущими пріоритетами в системі цінностей на сучасному етапі розвитку. Визначено фактори, що впливають на даний процес. Розглянуто позасімейні орієнтації, що існують в суспільстві сьогодні, а також фактори, що прискорюють поширення даного явища.

Виявлено, що в сучасному українському суспільстві серед молоді присутні ознаки сімейної дезорганізації. Послаблене почуття обов'язку, сімейних традицій та установок подружньої вірності. Обґрунтована необхідність всіляко розкривати серед суспільства цінність шлюбу та сімейного життя, їх сутність та значення.

Ставиться питання про необхідність організувати на державному рівні соціально – філософське, соціально – педагогічне, соціально – правове консультування та іншу допомогу молоді з проблем сім'ї, шлюбу, народження і виховання дітей, а також з інших питань сімейно – шлюбних відносин.

Доведено, що важливо на рівні держави збільшити рівень шлюбності, народжуваності, активізувати інтерес до сімейно – шлюбних цінностей серед молоді.

Ключові слова: сім'я, шлюб, цінності як філософська категорія, сімейно-шлюбні цінності, сімейно-шлюбні відносини.

Актуальність проблеми. В попередній статті ми говорили про те, що українське суспільство на сучасному етапі розвитку знаходиться у стані соціально – економічної кризи. В Україні наразі відбувається глибока трансформація суспільства та основ його життєдіяльності. В контексті загальних змін, під натиском реформ, також відбувається трансформація інституту сім'ї та інституту шлюбу. Ми вважаємо, що одним з наслідків економічної кризи, яка відбувається останні роки в нашій державі є занепад даних двох інститутів. На нашу думку одним з факторів, що впливає на даний процес є зміна ціннісних орієнтирів суспільства, в загалі, та сімейно – шлюбних цінностей, зокрема. Очевидно, що сім'я прилаштовується до нових умов.

Соціологічні дослідження останніх років показали, що на даний момент сім'я, шлюб та наявність дітей у шлюбі перестали бути соціально значущими пріоритетами в системі цінностей сучасного суспільства. Ми вважаємо, що таке явище обумовлене новими соціально – економічними формами життя. Сучасна молодь понад усе ставить незалежність та кар'єру, досягнення високого соціального статусу. А укласти шлюб та створити сім'ю планують після побудови успішної кар'єри. Таким чином, ми бачимо, що цінність шлюбу та сімейного життя

втрачає своє значення. Однак, на нашу думку, не можна допускати, щоб такі цінності втратили своє значення, адже всі ми на різних етапах свого життя, так чи інакше, пов'язані з сім'єю. В зв'язку з даними обставинами, особливої актуальності набуває проблема занепаду цінностей шлюбу та сімейного життя.

Аналіз літературних джерел. Теоретичні погляди щодо цінності шлюбу та сімейного життя досліджували філософи та мислителі від Платона, Аристотеля та Сократа до Л. Моргана, К. Маркса, Ф. Енгельса в межах теорії патріархальної сім'ї. З розвитком та утвердженням історичного методу дослідження здійснювали аналіз різних форм подружнього життя та цінності сімейно-шлюбних відносин антропологі М. Мід, Леві-Строс та інші, соціологи Т. Парсон, М.С. Мацьковський тощо, філософи Фуко, Е.Торфлер та інші.

Питання сім'ї та шлюбу також досліджували В. Розанов, П. Флоренський, Е. Фромм, Ю. Семенов, Ю. Волков, В. Дружинін, Л. Савінов, Т. Гурко, К. Шульга, І. Кон, Ю. Федоров, С. Голод та багато інших вчених.

Впродовж останніх років в Україні досить багато сучасних українських вчених приділили увагу роздумам та вченням щодо цінностей шлюбу та сімейного життя. До таких вчених - філософів належать: М. Абисова, Є.Р. Борінштейн, Є. Головаха, О. Демчук, Е. М. Лібанова, В. Мельник, Є. Сластенко, Ю.М. Савельєва, О. В. Шумейко, та деякі інші.

Крім того, в Україні було здійснено єдину спробу соціально – філософського аналізу інституту сім'ї в дисертаційному дослідженні Т.П. Руденко «Молода сім'я в сучасній Україні: соціально-філософський аналіз» (2004р.) Також заслуговує на увагу філософсько-правовий аналіз інституту сім'ї, здійснений такими вітчизняними вченими, як Т. Кравченко, В. Лещенко, А. Разінкова та інші [1].

Проте сімейно-шлюбні відносини весь час змінюються відповідно до змін, що відбуваються в суспільстві. Змінюються й сімейно-шлюбні цінності. Тому виникає необхідність продовжити дослідження даної теми.

Мета написання даної статті полягає в з'ясуванні сутності цінності шлюбу та сімейного життя, в виявленні того які саме цінності відносяться до сімейно - шлюбних, а також в визначенні проблем, які існують в сфері сімейно-шлюбних ціннісних орієнтирів сучасного українського суспільства.

Загальне викладення матеріалу. Перш ніж розкрити сутність цінності шлюбу та сімейного життя, а також з'ясувати які саме трансформації відбуваються в даній сфері людського життя на сучасному етапі розвитку суспільства, ми вирішили визначити, що таке «цінності» як поняття.

В перекладі з грецької «аксіос» означає «цінність». Цінність – це філософська категорія для визначення значимості певних явищ дійсності, що виникають в результаті відображення цих явищ людиною.

В «Філософському словнику» за редакцією І.Т. Фролова надано таке визначення цінності: «Цінності – специфічні соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, що виявляють їх позитивні або негативні значення для людини та суспільства (благо, добро, зло, прекрасне та потворне, що містяться в явищах суспільного життя та природи). Зовні цінності виступають як якості предмета або явища, однак вони притаманні їм не від природи, не просто в силу внутрішньої структури об'єкта самого по собі, а тому, що їх залучено до сфери суспільного буття людини і вони стали носіями певних соціальних відносин. Для людини цінності служать об'єктами її інтересів, а для її свідомості виконують роль повсякденних орієнтирів в предметній та соціальній діяльності, позначень її різноманітних практичних відносин до оточуючих предметів та явищ» [2, с. 646].

Необхідно відзначити, що категорія «цінності» широко використовується не лише в філософії, але й у психології, економіці, правознавстві, соціології та політології, тощо. В інших науках дана категорія використовується в певних формах. Таким чином, зрозуміло, що термін «цінності» може застосовуватися в різних значеннях.

З точки зору філософії цінність – це одна з основних понятійних універсалій філософії, що означає в самому загальному вигляді невербалізуємі, «атомарні» складові найбільш глибокого

прошарку всієї інтенціональної структури особистості - в єдності предметів її прагнень (аспект майбутнього), особливого переживання – володіння (аспект теперішнього) та зберігання свого «надбання» в тайниках серця (аспект минулого), – які конструюють її внутрішній світ як «унікально – суб’єктивне буття» [3].

Зародження багатьох ціннісних орієнтацій, уявлень про деякі цінності відбулося ще у народів за часів первісного суспільства у вигляді міфологічних, язичницьких, родоплемінних уявлень та звичаїв. Теоретичні погляди щодо деяких цінностей таких як благо, добро, справедливість, краса, істина тощо висували та розвивали античні філософи, зокрема Сократ, Платон, Аристотель, філософи Стародавнього Сходу, а також в наступні сторіччя в епоху Середньовіччя та Нового часу. Таким чином роздуми та вчення щодо того, що таке цінності, які вони є та що можна віднести до цінностей мають довгу історію та відповідають історичному розвитку людства.

В усі часи люди намагаються знайти відповідь на знамените питання Сократа: «Що є благо?». При цьому людей цікавить не лише відповідь на дане питання, але й те, що вони намагаються з’ясувати істину, яка б представляла об’єкт таким, яким він є насправді, з’ясувати значення об’єкту для людини, для задоволення її потреб. Тому кожна людина оцінює факти свого життя за їх значенням і таким чином реалізує ціннісне відношення до світу. Ми бачимо, що особливість людини полягає в її ціннісному відношенні до всесвіту. Для людини цінністю може бути все, що має для неї певне значення, особистий зміст. Кожна людина має свої вподобання. Різні люди мають різні оцінки одних й тих самих фактів та ситуацій. Так наприклад: одним подобається рок-музика, а інші закривають вуха. Тобто необхідно розуміти, що абсолютно всі люди мають цінності, однак вони не завжди однакові.

В чому полягає цінність шлюбу та сімейного життя? Основні сімейно – шлюбні цінності – які вони? Перелік основних сімейних цінностей, без сумніву, для кожної сім’ї буде свій унікальний, притаманний саме цій родині та буде містити в собі величезну кількість пунктів. Разом з тим, кожний з нас повинен мати чітке уявлення про ті сімейні цінності, які сприяють створенню міцного шлюбу та дружньої родини.

Відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України: «Сім’я є первинним та основним осередком суспільства. Сім’ю складають особи, які спільно проживають, пов’язані спільним побутом, мають взаємні права та обов’язки. Сім’я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства [4]. Сім’я – це фундамент, на якому будується все життя. Всі ми народжуємося в сім’ї, а потім, коли стаємо дорослими, ми створюємо свою власну сім’ю. Так влаштовано світ.

Поняття шлюбу, загально прийняте в нашій державі, визначено у статті 21 Сімейного кодексу України: «Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Проживання однією сім’єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов’язків подружжя. Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов’язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану» [4]. Фактично шлюб означає соціально – правову легітимацію подружніх стосунків. На підставі цього вітчизняна дослідниця Т. Кравченко пропонує розглядати шлюб в «більш формальному аспекті стосунків» [5, с. 406]. У цьому контексті найбільш точним буде визначення шлюбу як «санкціонованої суспільством форми відносин між статями, тобто засіб регулювання статевих стосунків і відтворення населення» [6, с. 12]. С. У. Голод розширює поняття шлюбу в історичному ракурсі: «Шлюб, за визначенням, це історично різні механізми соціального регулювання (табу, звичай, традиція, релігія, право, моральність) сексуальних стосунків між чоловіком і жінкою, що спрямоване на підтримання безперервності життя» [7, с. 86].

Сім’я, шлюб та сімейно – шлюбні цінності завжди пов’язані між собою та не існують самі по собі. Якщо немає сім’ї, тоді немає й сімейно - шлюбних цінностей. Кожний шлюб існує

на основоположних принципах сімейного життя. На підставі цього протягом багатьох років подружжю вдається зберегти єдність та цілісність родини. Тому ми вважаємо, що традиційні сімейно – шлюбні цінності будуються на засадах любові та турботи.

Необхідно наголосити на тому, що сім'я сама по собі є цінністю, що має універсальний характер, акумулює в собі історичний соціальний досвід, являє собою сталу основу культури й національного характеру [8, с.89]. На підставі досліджень проведених Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України щодо ролі та значення сімейно – шлюбних цінностей можна стверджувати про те, що «значущість та престиж сім'ї зберігається в якості однієї з найважливіших життєвих цінностей індивіда» [8, с.89].

Разом з тим, необхідно відзначити, що сучасний трансформаційний етап у розвитку українського суспільства збігся з періодом поширення позасімейних орієнтацій, що характеризується прискоренням змін у системі цінностей індивіда у напрямі домінування орієнтацій на самореалізацію у професійній сфері, досягнення високого соціального статусу. Та модернізація ціннісних орієнтирів не означає відмови від сімейно – шлюбних цінностей чи втрати їх значущості. Сімейно – шлюбні цінності не здають своїх позицій, вони радше адаптуються й переглядаються з метою задоволення нових потре [8, с.89].

В межах дослідження «Сім'я і сімейні відносини» проведеного Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України, Українським центром соціальних реформ та Фондом народонаселення ООН було виділено наступні сімейно – шлюбні цінності:

- відносини з батьками;
- наявність в сім'ї дітей;
- матеріальний добробут;
- сімейна взаємодопомога;
- довіра між членами сім'ї;
- сексуальна гармонія;
- подружня вірність;
- взаємовідносини з братами та сестрами;
- спільність інтересів;
- взаємовідносини з онуками.

Необхідно також відзначити, що «хоча більшість респондентів – як жінок, так і чоловіків – відводять важливе місце у своєму житті основним сімейним цінностям, однак сприйняття їх значущості все ж певною мірою відрізняється залежно від статі респондента і типу домогосподарства, до якого він належить» [8, с. 90-91].

Окрім вище зазначених, виділяють ще й інші сімейно – шлюбні цінності. Так, наприклад, С.О. Деніжна та М.О. Сова наголошують на тому, що необхідно пам'ятати про наступні сімейно – шлюбні цінності:

Почуття значимості – важливо, щоб кожен член сім'ї, незважаючи ні на що, знав, що його люблять, цінують і він потрібен. Кожному члену родини необхідно надати простір та свободу для діяльності. Члени родини повинні відчувати, що сім'я – це безпечне місце, де вас приймають, вислухають, підтримають та допоможуть у скрутні часи.

Взаємоповага – це прийняття думок, почуттів і захоплень кожного члена сім'ї.

Чесність – свідчить про повагу до особистості іншої людини. Чесність утворює глибокий зв'язок між подружжям та іншими членами родини. Подружжю необхідно навчитися розумінню, повазі будь-яких вчинків, які здійснюють близькі люди.

Прощення – неодмінна риса кожної родини, про яку варто пам'ятати постійно. Необхідно навчитися прощати людей, які вас образили. Всі роблять помилки.

Щедрість – це те, чим необхідно ділитися, не чекаючи отримати щось натомість. Для зміцнення шлюбу та сім'ї необхідно вчитися бути щедрими на увагу, любов, час на спілкування один з одним.

Відповідальність – це цінність, що забезпечує спокій іншим членам родини, адже вони знають, що в них є на кого покластися.

Спілкування – це окреме мистецтво. Воно зміцнює шлюб та родину, сприяє уникненню непорозумінь. Передача інформації, почуттів – це важливий елемент становлення сімейно – шлюбних відносин. Коли люди відчують, що можуть легко та відкрито висловити свої мрії, надії, страхи, невдачі або поділитися своїми успіхами, то це сприяє зміцненню шлюбу. І навпаки, відсутність спілкування призводить до того, що дрібні питання переростають в більш великі, що призводять до сварок та розлучень.

Традиції – одна з найважливіших родинних цінностей, що робить родину унікальною, несхожою на інші. Традиції об'єднують всіх членів сім'ї та зміцнюють шлюб [9, с.48].

В контексті вище викладеного хочемо звернути увагу на те, що шлюб як такий, так само як і сім'я, є цінністю. Однак, через те, що сучасне суспільство нав'язує нові цінності грошей та статусу, люди відсунули найдорожчі та найважливіші складові свого нормального життя на другий план. Сьогодні шлюб – це забута цінність.

Сім'я та шлюб завжди займали одне з найважливіших місць серед цінностей людини. Проте зміни, що відбуваються в українському суспільстві сьогодні призводять до видозмін функцій сім'ї.

Вітчизняний вчений Є.Р. Борінштейн в своїй монографії «Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства» звертає увагу на те, що «у період незалежності в Україні сформувались нові інтеграційні і регулятивні механізми. Наслідком руйнації традиційних структур і механізмів соціальної інтеграції стало наростаюче масове відчуження, аномія (за Е. Дюркгеймом) від сьогодення та невпевненість у майбутньому» [10, с.85]. Наслідком цього є зміна ціннісного відношення людей до сім'ї та шлюбу. На жаль, останнього часу все частіше почали проявлятися такі трансформації сім'ї як: зменшення кількості шлюбів, їхнє «старіння», збільшення кількості так званих цивільних шлюбів (тобто незареєстрованих офіційно шлюбів), зростання кількості розлучень, зниження народжуваності та її «старіння» (ми маємо на увазі, що народження первістка відкладається на більш пізній вік батьків), переважна кількість сімей є малодітними, зростає кількість позашлюбних дітей, збільшується кількість самотніх людей та розповсюджується добровільна бездітність.

Українська дослідниця О. Демчук вважає, що «в умовах постійних демографічних і соціальних змін втрачаються сімейні цінності, руйнуються відносини, підвищується ризик розлучень, знижується вага виховної функції сім'ї. Зважаючи на це, на сімейно – шлюбні цінності в Україні суттєвий вплив мають загальносвітові тенденції розвитку родини, до яких зокрема відносять:

- зростання індивідуалізму;
- загострення почуття незалежності, інколи вкрай спотворене бажанням жити лише для себе;
- домінування особистих егоїстичних інтересів й одночасне нехтування інтересами найближчого оточення;
- перебудова в ієрархії цінностей сім'ї, що кардинально змінює її призначення й мету створення;
- закріплення в суспільній свідомості толерантного ставлення до різних видів сімейної поведінки, які зазвичай спотворюються й набувають форми «загальної всюдозволеності»;
- пропагування різних форм статевих і соціальних ролей, що поширюється зазвичай серед молоді» [9, с. 47].

Крім того, О. Демчук наголошує, що «стан сучасної сім'ї значною мірою залежить від низки процесів, які відбуваються в суспільстві. З одного боку, негативні суспільні явища, зокрема інфляція, соціальна і політична нестабільність, відсутність правових гарантій тощо, посилюють невизначеність людей, а з іншого, – сім'я як один з основних соціальних інститутів у своєму розвитку неминуче відображає суттєві тенденції розвитку всього суспільства. Таким чином, кожен її член не просто відчуває на собі потужний вплив усіх чинників суспільної динаміки, а й багато в чому визначає та відтворює ці фактори» [9, с. 47].

Таким чином, ми бачимо, що в сімейно – шлюбних відносинах весь час відбуваються зміни відповідно до кожного етапу розвитку суспільства. Нові погляди формують нове розуміння

сімейно-шлюбних цінностей. В наш час моральні погляди батьків та їх дітей значно різняться. Ми припускаємо, що така тенденція відбувається через те, що кожне наступне покоління бере від попереднього лише необхідне відповідно до потреб теперішнього часу та вносить своє, актуальне саме зараз. Така ситуація стосується і сімейно-шлюбних традицій та цінностей. Такі поняття як любов, добро, взаємоповага, взаємодопомога, тощо залишаються базисом суспільства. Однак, на превеликий жаль, в наш час дані поняття знаходяться під тиском різного роду факторів, обумовлених проблемами сьогодення. Так, наприклад, соціологічні опитування молоді показали, що сімейні традиції та цінності у сучасній молоді стоять далеко не на першому місці. Виявилось, що для сучасного молодого покоління більш важливим є освіта, кар'єра, друзі та їх власні хобі.

Крім того, сучасний стан сім'ї та шлюбу в нашій державі свідчить про те, що багато хто з молоді досить довго не готовий прийняти на себе подружні та батьківські обов'язки. Нажаль, ми досить часто можемо спостерігати серед молоді легковажне ставлення до шлюбу. Часто – густо таке ставлення призводить до розлучень. Підстав для розлучень є багато. Однак, нам хочеться виділити таку підставу як занижена у свідомості людей оцінка цінності шлюбу. Без почуття обов'язку шлюб не мислимо. Ми вважаємо, що це є актуальним як для минулих часів, так і для теперішніх. Не статус виправдовує шлюб, а любов, повага та відповідальність.

В сенс шлюбу люди вкладають різний зміст. Особливо в останні роки, коли виникла велика кількість організацій та служб знайомств для бажаючих вступити до шлюбу. Багато хто з сучасної молоді «випробовує себе на міцність», на так зване «знання життя» з різних боків та переходять норми моралі, відстоюючи своє право на щастя. Однак, щастя в шлюбі складається у всіх людей по-різному. Так було й так буде завжди.

Кожна людина має своє власне поняття про те, як зберегти відносини у шлюбі. Дане поняття базується на вихованні, яке людина отримала в родині, а також шляхом формування свого власного досвіду. Ми поділяємо погляди українського дослідника В.П. Мельника, який вважає що «найголовніше для щастя в шлюбі – це, все ж таки, не соціальне положення та кошти. А те, що шлюб повинен базуватися на коханні, вірності, взаєморозумінні, добрі, повазі, турботі, єдиних поглядах. Довге та тривале кохання можливо тоді, коли обидва з подружжя віддають один одному більше, ніж беруть. Кохання освячує шлюб, а шлюб надає сенс життю» [11, с. 399].

Разом з тим, відповідальність за гармонійні стосунки покладається в рівних частинах як на чоловіка, так і на жінку. Кожний член сім'ї повинен займати своє положення в родині та оберігати все те, що може зміцнити сім'ю, зробити шлюб вдалим, а майбутнє дітей щасливим. На кожному етапі життєвого циклу сім'ї необхідно займатися самовихованням, працювати над собою, намагатися вирішувати проблеми мирним шляхом. Саме так, долаючи труднощі, формується сім'я, а сімейно – шлюбні цінності та традиції стають шанованими серед всіх членів родини. Також, ми вважаємо, що знання моральних засад суспільства відіграє важливу роль в зміцненні довіри та поваги до кожного члена сім'ї.

Таким чином, жити сімейним життям – це одночасно радість, щастя та благо. Але й, разом з тим, це безкінечні хвилювання. Жити в сучасній сім'ї – це означає займатися і фінансами, і педагогікою, і мистецтвом. Сучасна сім'я вимагає від дорослої людини бути майстром на всі випадки життя, професіоналом та філософом одночасно.

Отже, резюмуючи викладене вище зробимо **висновок**. В сучасному українському суспільстві серед молоді присутні ознаки сімейної дезорганізації. Це, в свою чергу, призводить до послаблення почуття обов'язку, сімейних традицій та установок подружньої вірності. Тому ми вважаємо, що необхідно всіляко розкривати серед суспільства цінність шлюбу та сімейного життя, їх сутність та значення.

Разом з тим, необхідно відзначити, що сучасна молодь не відмовляється від шлюбу в загальноприйнятому розумінні. Однак вона відмовляється своєчасно та офіційно реєструвати свій шлюб. Ми вважаємо, що для вирішення даного питання необхідно на державному рівні організувати соціально-філософське, соціально – педагогічне, соціально-правове консультування молоді з проблем шлюбу, сім'ї, народження та виховання дітей, тощо.

Дуже важливо на рівні держави збільшити рівень шлюбності, народжуваності, активізувати інтерес до сімейно-шлюбних цінностей серед молоді тому, що такі дії, на нашу думку, призведуть до соціально-демографічного розвитку держави. Адже сім'я – це первинна школа життя для кожної людини, це середовище, в якому вона вчиться проявляти свої здібності, від самого початку намагається пізнати всесвіт та вчиться долати різного роду труднощі.

Все, що ми дізналися в своїй сім'ї, стає нашою системою сімейно – шлюбних цінностей, на підставі яких формуються подальші наші дії та вчинки. Кожне нове покоління застаче вже існуючий світ сімейно – шлюбних цінностей, використовує накопичений суспільством досвід, освоює попередні досягнення та йде далі, створюючи нові цінності.

Необхідно розуміти, що щасливе сімейне життя – це не випадковість, а величезне досягнення, засноване на праці кожного члена родини та на сам перед батьків, подружжя.

Список використаних джерел

1. Шумейко О.В. Проблеми вивчення основних підходів до дослідження сім'ї в системі соціально – гуманітарного значення. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/5375/O>.
2. Философский словарь/ [под ред. Фролова И. Т.]. 7-е издание, переработанное и дополненное. Москва: Республика, 2001. 719с.
3. Новая философская энциклопедия в 4-х томах/ [Научно.-ред. совет: В. С. Стёпин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, А. П. Огурцов]. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Мысль, 2010. Т. 1–4. 2816 с. URL: http://www.enc.biblioclub.ru/Termin/176822_Cennost.
4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10.01.2002.: офіц. вид.: зі всіма змінами та доповненнями станом на 28 серпня 2018р./Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002. № 21-22. URL: <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
5. Кравченко Т. Сім'я та особливості її функціонування в умовах розбудови громадянського суспільства. // Збірник. Київ: ПІЕНД, 2004. С. 466.
6. Семья. Социально-психологические и этические проблемы: [справочник] / Авторский коллектив Л. М. Бучинская, И. Н. Гавриленко [и др.] под рук. В. И. Зацепина. Киев: Политиздат Украины, 1989. 255 с.
7. Голод С. И. Семья и брак: историко-социологический анализ. СПб: ТООТК «Петрополис», 1998. 272 с.
8. Авторський колектив під керівництвом Лібанової Е.М. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку: колективна монографія. Київ: ТОВ «Основа – Принт», 2009. 248с.
9. Демчук О. Сімейні цінності як парадигма інституту життєдіяльності// Нова педагогічна думка. 2017. № 1 (89). С. 47-49.
10. Борінштейн Є.Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства: монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 400с.
11. Авторський колектив за загальною редакцією Мельника В.П. Наука і цінності людського буття: колективна монографія. Львів. ЛНУ ім. І. Франка, 2013. 551с.

Kravchenko Hanna Stanislavivna

postgraduate student of the Department of Philosophy,

Sociology and Management of Social and Cultural Activities

State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynskiy”

THE VALUE OF MARRIAGE AND FAMILY LIFE IN THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Abstract. *This article analyses the essence and meaning of marriage and family life in the social and cultural measurement. The concept of “value” as a philosophical notion is disclosed. The origin of value orientations and ideas in the society is analysed. The interrelation of values as such with relevant historical stages of development of the humanity is proved. The value components of marriage and family life in the modern society are being determined. The core family and marriage values*

as such are discovered. The fact that family and marriage are the very values that have universal nature, accumulate historical social experience in them and are fundamental for culture and national character is accentuated.

It is proved that Ukraine is now having deep transformation of society and fundamentals of its functioning. In the context of common changes, transformation of the institution of family and the institution of marriage is taking place. Changes in the sphere of family and marital relationship and values at a modern stage of development of Ukrainian society are investigated in the article. Family, marriage and presence of children in a marriage have stopped being socially significant priorities in the system of values at a modern stage of development. The factors influencing this process are determined. Extra-familial orientations existing in the society today as well as factors accelerating the spreading of this phenomenon are studied in the article.

Signs of family disorganisation specific for the youth in the modern Ukrainian society are identified. The feeling of obligation, family traditions and attitudes towards commitment in marriage are impaired. Necessity to show the value of marriage and family life, their essence and meaning in the society in every possible way is grounded.

The issue of the necessity to arrange at the national level social and philosophical, social and pedagogical, social and legal counselling and other types of assistance to the youth about problems of families, marriage, childbirth and upbringing as well as other matters in family and marital relationship is highlighted.

It is proved that it is important to increase the level of marriages, childbirth, activate the interest of young people in family and marital values at the national level.

Key words: *family, marriage, values as a philosophical notion, family and marital values, family and marital relationship.*

УДК 32-027.21-058.17

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-2-8>**Маді Галина Іванівна**

здобувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

ВЕКТОРИ АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНОЇ МАРГІНАЛЬНОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Анотація. *Останніми роками в Україні поширюється процес маргіналізації суспільства, який спричиняє його нестабільність та економічний регрес. У контексті даного дослідження слід виділити ті джерела соціальних змін, які сприяють посиленню або ослабленню економічної маргінальності.*

Маргінальності важко дати визначення, яке адекватно відобразило б весь обсяг, та зміст даного поняття. Тому в даному дослідженні економічна маргінальність аналізується як соціальне явище, оскільки категорії «маргінальна особистість», «маргінальний статус», «процеси маргіналізації» не відображають всієї багатогранності даного явища.

Економічна маргінальність є невід'ємною складовою не тільки країн, що знаходяться в стані економічної кризи або стагнації, а також економічно розвинених країн. Це явище, яке має здатність стимулювати трансформаційні процеси, як в рамках конкретного суспільства, так і в глобальному масштабі, наприклад під впливом таких процесів, як технізація, інформатизація, комп'ютеризація та ряду інших, які суттєво впливають на економічну систему суспільства і професійну структуру. Тому в даному аспекті розуміння економічної маргінальності в його цілісності може стати однією з підстав для аналізу і прогнозування варіантів можливого розвитку в майбутньому, як окремих соціальних структур, так і макросистем. Це особливо важливо для суспільств, що знаходяться в стадії трансформації.

Розглянуто чинники, що впливають на процес маргіналізації суспільства, виявлені причини появи маргінальної особистості та визначено деструктивні і конструктивні наслідки процесу маргіналізації для розвитку суспільства.

Проведено аналіз особливостей процесу маргіналізації в сучасній Україні, розширення маргінальних груп в різних верствах населення.

Ключові слова: *економічна маргінальність, маргінальні групи, маргіналізація суспільства, маргінальна особистість, маргінальний статус.*

Актуальність обраної теми полягає у тому, що соціокультурне середовище сучасного суспільства має надзвичайно складний і динамічний характер, тому дослідження різних аспектів соціального буття неодмінно наштовхуються на проблему визначення джерел соціокультурних процесів, прогнозування перебігу та результатів соціокультурної динаміки. Останніми роками в Україні поширюється процес маргіналізації суспільства, який спричиняє його нестабільність та економічний регрес. У контексті даного дослідження слід виділити ті джерела соціальних змін, які сприяють посиленню або ослабленню економічної маргінальності.

Ступінь розробки проблеми. Теоретическою базою основоположників теорії маргінальності є роботи Р. Парка и Э. Стоунквіста. Надалі вивченню проблем маргінальності, маргінального статусу та ролі, умов та стадій маргінальності присвячено роботи Т. Веблена, Т. Шибутані, У. Самнера, А. Фаржа, Б. Манчіні, М. Голдберга, Р. Мертона, Г. Зиммеля, В. Зомбарта, М. Тевоза, П. Козловски, А. Я. Гуревича, Є. Головахи, З. Голенкової, О. Ігітханян, В. Шапінського, І. Казарінової, І. Прибиткова, І. Попової, О. Черниша, М. Черниш, М. Бахтина та ін.

Дотичні розробки маргіналізму як соціального і політико-правового явища в контексті дослідження антисуспільної поведінки належать А. Атояну, Є. Балабановій, З. Голенковій, Є. Ігітханяну, І. Поповій, Є. Рашковському, Є. Старикову, Б. Шапталову та ін.

Найбільш розробленими і поширеними стали роботи, які розглядають економічну маргінальність в соціально-економічному та соціокультурному контексті. Серед зарубіжних вчених слід зазначити праці З. Баумана, Л. Свендсена, Р. Сеннета. У них акцентується увага на проблемах становища молоді в суспільстві, екстремізму, сегрегації, міграційних процесів, бідності та безпритульності, феномені декласування, злочинності, соціального антиномізму. Серед українських вчених слід виокремити роботи О. Сахань, С. Жуваки, Лінгур Л., Поліщук С.

Метою статті є аналіз економічної маргінальності як соціального явища у різних дослідницьких аспектах та її прояв в соціальній дійсності сучасної України.

Викладення основного матеріалу. Особливе місце серед цих проблем посідає поширення процесу маргіналізації суспільства, який спричинений деформацією базових державних та громадських інститутів, руйнуванням соціокультурних, ідеологічних, політичних й економічних основ життя і, як наслідок, втратою ціннісних орієнтацій, невпевненістю людей у власному майбутньому і можливості дати дітям повноцінну освіту, стрімким зниженням рівня життя населення країни тощо: «Невизначеність положення маргіналів, відсутність стійкої шкали ціннісних орієнтирів, зниження в багатьох соціального статусу в зв'язку з утратою роботи призводить до нагромадження негативної соціальної енергії, до деструктивних тенденцій у розвитку суспільства» [10, с.173].

Слід зазначити, що маргінальності важко дати визначення, яке адекватно відображало б весь обсяг, та зміст даного поняття. Тому в даному дослідженні економічна маргінальність аналізується як соціальне явище, оскільки категорії «маргінальна особистість», «маргінальний статус», «процеси маргіналізації» не відображають всієї багатогранності даного явища та визначається як «стан груп та індивідів у ситуації, що змушує їх під впливом зовнішніх факторів, пов'язаних з різким соціально-економічним і соціально-культурним переструктуруванням суспільства в цілому, змінювати свій соціальний стан, що призведе до істотної зміни чи втрати колишнього соціального статусу, соціальних зв'язків, соціального середовища, а також системи ціннісних орієнтацій» [7, с. 77].

Відповідно до однієї з найбільш поширених інтерпретацій в соціально-гуманітарному знанні, економічна маргінальність як поняття традиційно використовується для аналізу невизначеного положення особистостей або соціальних груп по відношенню до будь-якого економічного становища, статусу спільноти, який надає певний ступінь впливу або накладає при цьому певний відбиток на світосприйняття і спосіб життя особистості або групи людей. Таким чином, вони мають вельми нестійкий економічний стан: беручи участь в соціальній взаємодії, ретранслюючи цінності (в тому числі і економічні) конкретного суспільства, вони не можуть повною мірою задовольнити свої економічні потреби. Або не можуть легітимними способами забезпечити собі гідне становище в економічній підсистемі конкретного суспільства.

У вітчизняній науковій літературі сформувалося кілька основних підходів до проблеми маргіналізму: соціально-філософський, соціологічний, кримінологічний, культурно-етнічний. Вітчизняними науковцями досліджуються, переважно, окремі категорії маргіналів (наприклад, особи з алкогольною та наркозалежністю, безпритульні, біженці, іммігранти, а також деякі соціальні умови їх виникнення. Ці проблеми розглядаються в кримінальній та соціологічній площині. Але разом із тим, у царині соціальної філософії відсутні комплексні дослідження загального процесу маргіналізації суспільства та його джерел, причин та умов переростання невизначеного стану окремих соціальних груп у маргінальні та психологічних особливостей свідомості маргінальної людини.

Однак акценти у вивченні феномену економічної маргінальності можуть бути найрізноманітніші. Перш за все, слід зазначити, що дана проблема в системі соціально-філософського аналізу представлена досить мозаїчно, її загальні характеристики описані, як правило, за допомогою окремих процесів і явищ, що не дозволяють комплексно описати це соціальне явище. Така роз'єднаність описів в певній мірі не дозволяє повністю розкрити сутність цього багатогранного феномена, що володіє цілісністю за формою і змістом.

Економічна маргінальність є невід'ємною складовою не тільки країн, що знаходяться в стані економічної кризи або стагнації, а також економічно розвинених країн. Це явище, яке має здатність стимулювати трансформаційні процеси, як в рамках конкретного суспільства, так і в глобальному масштабі, наприклад під впливом таких процесів, як технізація, інформатизація, комп'ютеризація та ряду інших, які суттєво впливають на економічну систему суспільства і професійну структуру. Тому в даному аспекті розуміння економічної маргінальності в його цілісності може стати однією з підстав для аналізу і прогнозування варіантів можливого розвитку в майбутньому, як окремих соціальних структур, так і макросистем. Це особливо важливо для суспільств, що знаходяться в стадії трансформації.

Найбільш розповсюджений напрямок дослідження економічної маргінальності базується на аналізі соціальних причин виникнення даного явища. У даному контексті маргіналізацію найчастіше визначають як «явище, що демонструє положення людини між будь-якими соціальними групами. Це певна форма аномії, тому що характеризується невключенням індивіда в соціальну структуру, його перебуванням у проміжному стані між елементами цієї структури» [10, с. 177].

Наприклад, один із засновників чиказької школи Роберт Ерза Парк підкреслював дезорієнтуючий вплив маргінального, і концепцію маргінальної людини пов'язував ні з особистісним типом, а з соціальним процесом, вважаючи за краще дослідити це явище з точки зору суспільства, частиною якого він є. В даному дослідницькому ракурсі головне, що визначає природу маргінального людини – почуття соціальної дихотомії, роздвоєності і конфлікту, який визначається як криза. Особливе місце посідає поширення процесу маргіналізації суспільства, який спричинений деформацією базових державних та громадських інститутів, руйнуванням соціокультурних, ідеологічних, політичних й економічних основ життя і, як наслідок, втратою ціннісних орієнтацій, невпевненістю людей у власному майбутньому і можливості дати дітям повноцінну освіту, стрімким зниженням рівня життя населення країни тощо: «Невизначеність положення маргіналів, відсутність стійкої шкали ціннісних орієнтирів, зниження в багатьох соціального статусу в зв'язку з втратою роботи призводить до нагромадження негативної соціальної енергії, до деструктивних тенденцій у розвитку суспільства» [10, с. 173].

При аналізі економічної маргінальності доцільно виділити психологічні характеристики маргінального людини, наприклад, «серйозні сумніви в своїй особистій цінності, а також невизначеність зв'язків з друзями і боязнь бути відкинутим» [14, с. 37]. Феномен економічної маргінальності в даному дослідницькому контексті розкривається як підставу самоідентифікації індивіда, визначаються і аналізуються умови, що сприяють створенню маргінальної ситуації. При наявності потужного потенціалу у особистості можна говорити про пасіонарної суті маргінала.

Економічна маргінальність відбувається з того факту, що індивідуум приступає через попередню соціалізацію до підготовки до членства в позитивній референтній групі, яка не схильна його прийняти. Маргінальний стан, таким чином, має на увазі подвійну ідентифікацію, незавершену соціалізацію та відсутність соціального статусу [7, с. 15]. Позитивний результат маргінальної ситуації для особистості – висока творча активність: «в будь-якій культурі найбільші досягнення здійснюються зазвичай під час швидких соціальних змін і багато хто з великих вкладів були зроблені маргінальними людьми» [14, с. 43]. Нам видається важливим твердження автора про те, що маргінальні люди зазвичай бувають більш творчо активними, ніж інші (приклад з сучасного українського суспільства). Таким чином, спадна соціальна мобільність є причиною економічної маргінальності.

У теорії Е. Хьюза відзначається залежність вертикальної висхідної мобільності від расових і тендерних характеристик суб'єктів. Він звернув увагу на труднощі, з якими стикаються жінки і афроамериканці, які опановують професії, традиційно асоціюються з чоловіками і / або білими (наприклад, професія лікаря, юриста). Е. Хьюз зазначає, що «маргінальне ... може мати місце всюди, де відбувається достатнє соціальне зміна і зумовлює появу людей,

які знаходяться в позиції невизначеності соціальної ідентифікації, з супроводжуваними їй конфліктами лояльності і розчарування (фрустрації) особистісних чи групових прагнень» [8, с. 64].

Аналізуючи економічну маргінальність, слід виділити не тільки зовнішні її характеристики, корелює з певними соціальними умовами і конкретної соціокультурним середовищем, а й внутрішні, що лежать в площині особистісного буття, ті, що характеризують маргінальну особу як таку, що «...не адаптована до кардинальних змін, які оточують її» [15, с. 167].

Відкритим залишається питання про маргінальну свідомість: чи можна не володіючи маргінальним статусом, належати до маргіналів, наприклад, відповідно до способу мислення? Коли незадоволеність своєю позицією в економічній системі, своїм матеріальним добробутом переживається свідомо, саме тоді індивід і стає маргіналом. Оскільки основою даного типу маргінальне є заперечення, добровільний відхід за рамки пануючих суспільних відносин, правил і норм, то в ряді випадків вона сприймається як якась ідеологічна база (наприклад, нові форми підприємництва в Інтернеті, які спочатку також розглядалися як маргінальні).

Також необхідно розмежувати позицію особистості в соціальній структурі і набір психологічних характеристик, які можуть розвиватися в індивідуумі, що займає цю позицію. Маються на увазі відмінності, які несумісні із загальною орієнтацією особистості, і здатні створити занепокоєння, тривогу і сприяти формуванню маргінальної свідомості: чим більше ступінь добровільності, з якої особистість пішла на заняття позиції, що робить її маргінальною, тим менше ступінь непристосування. Вимушене заняття маргінальної позиції може свідомо мати більш руйнівні соціальні і психологічні наслідки для індивідуумів і груп, ніж маргінальність, нав'язана вільним вибором. Це питання стоїть особливо гостро в економічній маргінальності, тому що він пов'язаний з регулюванням тих умов, в яких відбувається вимушена маргіналізація окремих соціальних груп, що створюють надзвичайно згуртовані субкультури. Особливої важливості набуває соціальна політика держави, спрямована на скорочення масштабів вимушеної маргінальності.

Дослідження Дж. Б. Манчіні визначили набір індикаторів для виявлення ступеня гостроти маргінальної ситуації. Для визначення ступеня маргінальності як стану індивіда автор вводить поняття сутнісної процесуальної маргінальності (відмінності між ними в ступені статичності або динамічності маргінальної позиції, займаної індивідом або групою) і пропонує систему вимірників. Таким чином, в одній теорії поєднуються характеристики маргінальності як культурної і структурної (сутнісна), а також і як соціально – рольової (процесуальна). Ми звертаємо увагу на зазначену теорію як на першу, яка використовує елементи інтеграційного підходу в описі настільки багатопланового феномена.

Окремий вектор вивчення економічної маргінальності пов'язаний зі змінами суспільства в глобальному масштабі. Нові соціально-економічні умови, що виникли в результаті глобалізації, інформатизації та віртуалізації, визначили і нові маргінальні групи, а, отже, нові позиції в їх дослідженні. Нові маргінальні групи виникли на ринку праці. Їм властивий ряд відмінних рис поведінки і установок, таких як бідність контактів, розчарованість, песимізм, апатія, агресія, девіантна поведінка визначили і нові маргінальні групи, а, отже, нові позиції в їх дослідженні. Нові маргінальні групи виникли на ринку праці. Їм властивий ряд відмінних рис поведінки і установок, таких як бідність контактів, розчарованість, песимізм, апатія, агресія, девіантна поведінка [6, с. 78].

Особливості сучасного процесу маргіналізації в країнах Західної Європи зв'язуються, перш за все, з глибокою структурною перебудовою системи виробництва в постіндустріальних суспільствах, яка визначається як наслідки науково-технічного прогресу. Дослідження процесів соціальної маргіналізації в сучасній ситуації підкреслюють її багаторівневий характер на ринку праці і в якості причини виникнення позначають ослаблення соціального контролю за дотриманням принципу соціальної відповідальності. Таким чином, апелюючи до сучасної наукової традиції, дослідження маргінальності, своєрідність підходів і розуміння

її сутності багато в чому визначаються специфікою конкретної соціальної дійсності і тих форм, які дане явище в ній набуває. В даний час цей вектор дослідження ще знаходиться в стадії розвитку.

Таким чином, очевидно, що зміни в соціальній структурі, як наслідок глобальної економічної кризи і локальних реформ економічної системи сучасного українського суспільства додали нові характеристики феномена економічної маргінальності. Прямий вплив на динаміку економічної маргінальності надають процеси економічної стагнації, криз і реформ, які потребують відповідного правового забезпечення. Досліджуючи економічну маргінальність і право, А. Атоян підкреслює, що маргінальність права означає ушкодуючий тип правосвідомості і правової поведінки. Маргінальність розглядається на тлі широкого спектра соціокультурних явищ, об'єднаних в цілісність, перш за все, участю людини (антропологічний вимір маргінальності).

Апелюючи до сучасних соціальних трансформацій, властивим сучасному суспільству, до економічної маргінальності призводить і відчуження в області професійної ідентифікації: «Сучасний прогрес в численних сферах промислової діяльності ... тягне за собою те, що праця окремого робочого дійсно все більше втрачає свою якісну забарвленість, а разом з цим і специфічну здатність до розвитку професійного почуття» [1, с. 122]. Причиною цього, згідно В. Зомбарту, стали нові технології, які кардинально змінили організацію виробництва і вимоги, пред'являти до професійних якостей особистості. Воно стало кооперативним із застосуванням поділу праці і здебільшого автоматизованим. Як наслідок, безлика трудова діяльність окремої людини. У ньому відбилися маргінальні форми протесту, своєрідні захисні реакції переважно молодіжних субкультур в умовах загальної кризи і масового безробіття.

У науковій думці також присутній інтерес до умов, що стимулює виникнення економічної маргінальності і до індикаторів маргінального стану. Як вимірювань маргінальності розглядаються низький рівень визнання загальнообов'язкових цінностей і норм, стагнація або кризовий стан економічної системи, соціальна аномія. Основна причина посилення економічної маргінальності утворюється із структурних взаємозв'язків та умов, пов'язаних з виробничим процесом, розподілом доходів, можливістю підвищити рівень доходів [8, с. 21]. Перш за все, економічна маргінальність в умовах сучасної соціокультурної ситуації являє собою складну сукупність маргінальних груп, до якого поряд з традиційними (люмпенами, безробітними, особами, які перебувають за межею бідності і т.п.), входять «нові маргінали», яким притаманні висока освіченість, розвинена система потреб, великі соціальні очікування і політична активність. Також в якості джерела, що восполнює маргінальні групи, визначається спадна вертикальна мобільність, яка супроводжується втратою колишніх соціальних позицій, зміною статусу і умов життя. Виробляється нова, особлива система ціннісних установок, яка характеризується глибокою ворожістю до існуючих соціальних інститутів, максимальної гостротою соціального нетерпіння, схильністю до максималістським рішенням, крайнім індивідуалізмом і різким запереченням будь-яких видів соціальної організації.

Прямий вплив на динаміку економічної маргінальності надають процеси економічних криз і реформ, які потребують відповідного правового забезпечення. Так, досліджуючи економічну маргінальність в правовому аспекті, А. Атоян підкреслює, що статус маргінала не обов'язково наближається до злочинця або люмпену. Очевидним є замкнуте коло: існує економічна маргінальність, яка народжує правову і політичну маргінальну еліту, яка, в свою чергу, розробляє правову базу для подальших економічних перетворень. Вихід з цього стану позначить тільки час, протягом якого деякі норми набудуть статусу загальноприйнятих, (при цьому не завжди базуються на нормах моралі), а якісь норми будуть відірвані.

Ймовірно, слід враховувати більше позитивних рис економічної маргінальності як соціального явища, оскільки з'явилася статусна неузгодженість, плюралістична ціннісна платформа все ж будуть тяжіти до впорядкування, а значить, і до створення нових соціальних структур, що, в свою чергу, може свідчити про динаміку суспільного розвитку: «Не реалізувало чи поняття маргінальне такий спосіб опису, де все чуже (далеке) описується не через

зміст, а за допомогою вказівки місця в просторі» [2, с. 56]. Кордоном може виступати і сама людина як «тріщина буття», згідно з екзистенціальної філософії. Виділяються антропологічні кордони: по-перше, це кордони кожної людини, межі його тіла і свідомості, межі індивідуального буття, що відрізняється від буття інших людей; по-друге, це межі людського буття, межі існування людини, міра людського в людині.

На сучасному етапі інтерес до маргінальних груп не слабшає. Феномен економічної маргінальності розглядається як релятивне поняття, виділяються групи «нових маргіналів», а самі дослідження все більше набувають інтегративного характеру. Разом з тим, низка концепцій містить базу, опора на яку сприяє серйозному осмисленню як феномена маргінальності в цілому, так і окремих його характеристик, властивостей, ознак: маргінальність характеризується невизначеністю положення в соціальному та економічному просторі, або ж, навпаки, приналежністю до двох або більше соціокультурним середовищ одночасно. Тут слід взяти до уваги інтерпретацію терміна «маргінальність» як «вільно відшукувати людиною духовний шлях» [9, с. 147].

Під впливом глобалізації світової економіки і науково-технічного прогресу, взаємопроникнення різних соціальних груп у всьому світі відбувається поступові, але що набирає силу зміни системи цінностей, особових і громадських орієнтирів, деформація соціальних структур і культурної ментальності. Як наслідок, в суспільстві формуються різні протестні явища і процеси. До них відносять широкомасштабну маргіналізацію і радикалізацію суспільства, що посилюється: «За роки економічної кризи процес маргіналізації набув масового, широкомасштабного характеру. Це призводить до соціальної нестабільності суспільства, соціальних вибухів, різних протестних рухів і може привести до соціальних руйнувань або встановленню тоталітарне – популістського режиму» [4, с. 33].

Останніми роками в Україні поширюється процес маргіналізації суспільства, який може спричинити його нестабільність, а у кінцевому рахунку призвести до суспільної руйнації: «Сьогодні спостерігається надмірне збільшення кількості маргінальних прошарків, у зв'язку з чим небезпечними стають масштаби і темпи маргіналізації в Україні. Масове безробіття зумовлює поширення неформальної зайнятості, нелегітимних способів отримання доходу, що лише поглиблює ступінь маргіналізації та соціального виключення певних прошарків суспільства в Україні. Юридичні та соціальні гарантії не поширюються на дану категорію. Це зумовлює, зокрема, кризу професійної ідентифікації та збільшення латентної ідентичності» [10, с.183]. Тому для розвитку та економічного зростання країни необхідно передбачати і вживати всіх необхідних заходів задля попередження та зменшення обсягів цього негативного явища. Це є причиною зміни соціокультурного поля, як у позитивному контексті, що сприятиме розвитку, так і негативному, що може призвести до деструкції.

Завершуючи розгляд даної проблеми, слід акцентувати увагу на наступних положеннях.

У сучасній науці домінує акцент на вивчення самих умов і соціальних причин економічної маргінальності, де увага приділяється її структурі й відноситься до частини населення, чия відсутність доступу до засобів виробництва і основної системи розподілу призводить до бідності, безробіття і, як наслідок, до маргінального способу життя і антисоціальної поведінки.

Маргінальність володіє певною мірою і індикативним властивістю. Якщо фіксується наявність і збільшення маргінальних утворень в соціокультурному полі, то можна стверджувати про неминучі зміни, прискоренні динаміки соціуму. При цьому варіації у вигляді регресу або прогресу різновірогідні. Тому, маргінальність здатна не тільки викликати соціокультурні зміни, але і бути індикатором стану соціокультурного середовища.

Умовно порівнюючи американський і європейський підходи, можна констатувати, що в першому випадку феномен маргінальності постає, скоріше, як безоціночне поняття, що характеризує людину, а в другому – з'являється деяка негативна модальність в соціально-психологічній характеристиці маргінала.

Вивчення різних підходів, присвячених феномену економічної маргінальності, дозволяє виділити наступні ключові моменти в цій групі досліджень: По-перше, динамічні характе-

ристики економічної маргінальності: вона досліджується як процес переміщення групи або індивіда з одного соціально-економічного стану в інший. По-друге, статичні характеристики економічної маргінальності: вона розглядається як стійкий стан соціальних груп, що знаходяться в особливому маргінальному (проміжному або ізольованому) положенні в соціальній структурі.

Економічна маргінальність як соціальне явище амбівалентна: її можна розглядати як феномен постійно присутній в будь-якій соціокультурній реальності. У той же час, маргінальність містить імпульс змін соціокультурної реальності, т.е. виступає основою соціокультурних змін (в даному аспекті економічна маргінальність здатна концентрувати в собі процеси трансформації соціокультурного середовища). Вона може характеризуватися в тому числі і як точка біфуркації в динаміці соціокультурного буття: це перетворює потенціал, який проявляється по-різному, і його прояви, відповідно, можуть носити як позитивний, так і негативний відтінок.

Аналіз вивченої літератури і векторів дослідження маргінальності показує, що є значна кількість робіт, публікацій та наукових досліджень, вироблені різні концептуальні підходи до вирішення даної наукової проблеми. Однак сучасна, динамічна реальність, інтенсивно формує все нові і нові умови для виникнення нестандартних соціальних ситуацій, які провокують розширення діапазону маргінальних форм, вимагає не просто більш глибокого аналізу феномена економічної маргінальності, але більшого розуміння його соціокультурного потенціалу. Слід зазначити, що саме такого, соціально-філософського розуміння явно недостатньо в окресленому сучасними роботами дослідному полі.

Список використаних джерел

1. Зомбарт В. Избранные работы / Пер. с нем. – М.: Территория будущего, 2005. – 344 с.
2. Каганский В. Вопросы о пространстве маргинальности // Новое литературное обозрение. –1999. – № 37. – С.52-62.
3. Карпикова И. Экономическая маргинализация и формирование трудового потенциала / И. Карпикова // Человек и труд. – 2001. – № 2. – С. 45-48
4. Лінгур Л. Аналіз соціально-економічних факторів маргіналізації населення України / Лінгур Л., Поліщук С. // Економіка: реалії часу– 2016. – № 6(28). – С. 33-39.
5. Маргинализация населения Украины / под ред. В. В. Оникиенко. – К. : Представительство Европейской Комиссии в Украине, 2007. – 75 с.
6. Медведева С.В. Хинрикс В. Маргинальные социальные группы на восточноевропейском рынке труда. – Baden-Baden, 1991. Jg.45, № 1/2. S. 37-41 // Общественные науки за рубежом / Социология. –1992. –№2. – С. 77-79.
7. Попова И. Маргинальность. Социологический анализ / И. Попова. – М. : Союз, 1996. – 77 с.
8. Попова И. Эволюция понятия маргинальности в истории социологии// Маргинальность в современной России. Коллективная монография. М.: МОНФ, 2000. – 208 с.
9. Рашковский Е. Маргиналы // 50/50. Опыт словаря нового мышления / Под общ.ред. Ю. Афанасьева и М. Ферро. М.: Политиздат, 1989. – С. 146-149.
10. Сахань О., С. Жувака Маргіналізація суспільства як деструктивний компонент його розвитку // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2012. – № 23. – С. 173-184.
11. Социальная психология: саморефлексия маргинальности: Хрестоматия / Отв. ред. Тапочка М.П.; ред.-сост. Якимова Е.В. М.: ИНИОН, 1995. – 252 с.
12. Стариков Е.Н. Социальная структура переходного общества (опыт инвентаризации) // Полит, исслед. – 1994. – № 4. – С. 88-93.
13. Фарж А. Маргиналы // 50/50. Опыт словаря нового мышления / Под общ. ред. Ю. Афанасьева и М.Ферро. – М.: Политиздат, 1989. – С. 143-146.
14. Шибутани Т. Социальная психология. Ростов н/Д: Феникс, 1998. – 544с.
15. Шульга Н. Маргинальность как кризис идентичности / Н. Шульга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 3. – С. 166–170
16. Ярошенко С. Проблематика субкультуры бедности в американской социологии // Социологический журнал. – 1994. – № 2. – С. 20-29.

Madi Halyna Ivanivna

Postgraduate Student at the Department of Philosophy,
Sociology and Management of Sociocultural Activity

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University. KD Ushinsky»

VECTORS OF ECONOMIC MARGINALIZATION ANALYSIS: SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECT

***Abstract.** In recent years, the process of marginalization of the society has been expanding in Ukraine, which causes the instability and the economic regression of the society. In the context of this study, the sources of the social changes which contribute to the strengthening or weakening of economic marginality are highlighted.*

It is difficult to give a definition of marginalization which would adequately reflect the entire scope and content of the given concept. Therefore, in this study the economic marginality is analysed as a social phenomenon, since the categories of "marginal personality", "marginal status", "marginalization processes" do not reflect the whole multifaceted nature of this phenomenon.

The economic marginality is an integral part not only of the countries in crisis or stagnation, but of economically developed countries as well. It is a phenomenon that has the ability to stimulate transformation processes, both within a particular society and globally, e.g. under the influence of such processes as technicalization, informatization, computerization and some others which significantly affect the economic system of the society and the professional structure. Therefore, in this aspect, the understanding the economic marginality in its totality may be one of the grounds for analysing and predicting options for possible future development of both individual social structures and macrosystems. This is especially important for the societies undergoing transformation.

The factors which influence the process of marginalization of the society, the causes of the emergence of the marginal personality and the destructive and constructive consequences of the process of marginalization for the development of the society are considered.

The peculiarities of the process of marginalization in modern Ukraine, the expansion of marginal groups in different segments of the population are analysed.

***Key words:** economic marginality, marginal groups, marginalization of the society, marginal personality, marginal status.*

УДК 141.310

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-2-9>

Амери Сияхун Мохаммад Амин Абдолхамид Ра

аспирант кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К.Д. Ушинского»

КУЛЬТУРНАЯ ГРАНИЦА КАК ТОПОС ВИРТУАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

Анотація. У статті досліджується роль культурної межі як топосу віртуальної культури, який дозволяє проводити відмінність між реальним і віртуальним світами. Окреслені особливості віртуальної культури і її вплив на життя сучасного постіндустріального суспільства. Доведено, що віртуальній культурі притаманна специфічна просторова організація, яка створюється перш за все за допомогою візуалізації її змісту. Тобто її межі асоціюються з соціальними мережами, сайтами, чатами, блогами, персональними сторінками і т.п., переміщення по яких сприймаються людиною як умовний перетин кордонів віртуальних просторів. Це відрізняє віртуальну культуру від реальної, представленої в єдності духовно-матеріального змісту, що має своїх матеріальних «носіїв» – тілесного людини, численні артефакти, певний географічний простір, територію та ін. Взаємодія людини з реальною культурою, тому, завжди є чуттєво-емоційною комунікацією, живим зв'язком. Для віртуальної культури характерна специфічна тимчасова організація. Вона є нескінченне «зараз», чиста тривалість, що створюється за рахунок «випадання» людини з реального часу. Час віртуальної культури одночасно і стягується в точку, і розтягується, зникає, втрачаючи односпрямованість і незворотність. Таким чином, виявлено, що віртуалізація як феномен соціального життя пов'язана з людиномірністю і виходом за межі реального простору та часу. В роботі зроблено висновки про те, що у віртуальній реальності людина заново знаходить свою ідентичність, як індивідуально-особистісну, так і національно-культурну, тобто будує топологію «Я» / «Інший». У віртуальних, інтеркультурних за змістом комунікаціях виникає конкуренція особливого роду – конкуренція людинотворчих смислів при відсутності заданого проекту людини і культури. Людина вибудовує топологію віртуальної реальності як топологію смислів, усуває дихотомії, шукає і створює точки дотику і перетину. Таким чином, стає очевидним нерозривний взаємозв'язок віртуальної культури з соціальною самоорганізацією людини і суспільства.

Ключові слова: культурна межа, віртуальна культура, віртуалізація суспільства, інформаційні технології, людиномірність суспільства, самоорганізація.

Постановка проблеми и актуальность темы исследования.

Неотъемлемым признаком современного постиндустриального общества является процесс виртуализации, начавшийся под влиянием кибернетического бума: появление и развитие компьютеров, Интернета и всевозможных IT-технологий. Виртуализация позволяет моделировать реальность, открывает перспективы творческой и конструкторской деятельности в самых различных областях (от науки до цифровых видов искусства). В обществе уже сформировалась виртуальная культура, которая обеспечивает широкие возможности для коммуникации и образования человека, его самореализации. Интернет расширяет границы человеческого общения, позволяет выходить в глобальное культурное пространство, т. е. за пределы одного языка, страны и культуры.

Являясь сложным и разноплановым социо-культурным феноменом, виртуальная культура требует социально-философского осмысления и исследования. Предметное поле философско-методологических исследований, посвященных этому феномену, в Украине только складывается. Поэтому анализ виртуальности, представленный в данном исследовании в контексте понятия культурной границы, представляется актуальным.

Целью исследования является анализ культурной границы, которая формирует топос виртуальной культуры в современном обществе.

Обзор литературы.

Возникновение феномена виртуальной культуры чаще всего связывают с эпохой NBIC технологий, которая изменила облик современного общества, вызвав к жизни новые культурные формы и социальные институты. Социальные науки оказались перед необходимостью осмысления таких понятий, как «информатизация общества», «виртуализация общества» «киберкультура», «киберпространство», «виртуальная культура» и др. Н. Соколова по этой проблематике выделяет работы таких западных философов, как Дж. Стерн (Sterne J.) [27], Д. Белл (Bell D.) [18], Д. Силвер (Silver D.) [24; 25], М. Хэнд (Hand M.) [20] и др. [14, с.6-10]. Она отмечает, что, Дж. Стерн изменил вектор исследования киберпространства, отказавшись от дихотомии «технофилия – технофобия» и предложил исследование феномена интернет-культуры как одного из направлений Cultural Studies [Sterne J., 1999]. В работах Д. Белла виртуальная культура исследуется как составляющая киберпространства, поэтому понятия кибер-культуры и кибер-пространства становятся тождественными [Bell D., 2005].

Подхваченное социологами, понятие виртуальной культуры находит применение в анализе самых разных социальных проблем – идентичности, гендера, этнических особенностей, повседневности, политики в ситуации распространения информационных технологий и Интернета. Начало 2000-х гг. можно считать временем концептуализации направления «критические исследования киберкультуры» (Critical Cyberculture Studies) [Silver D., 2000; Silver D., Massanati A., 2006].

Французский исследователь А. Моль одним из первых обратил внимание на роль средств массовой информации в коммуникации, их влияние на ускорение или замедление культурной динамики [Moles A., 1973]. Развитие информационных технологий, появление Интернета усилило интерес исследователей к проблеме их взаимодействия в социальной реальности (работы Ж. Делеза [6], М. Кастельса [8; 9], Э. Тоффлера [28]). Метафизические проблемы виртуальной культуры были подняты в работах М.Хайма (Heim M., 1991, 1993) [21; 22].

Также проблемы виртуализации общества и виртуальной культуры рассматривались в работах Т.А. Бондаренко [1], Д.В. Иванова [7], Е.В. Малковой [10], Н.А. Носова [4], Л.А. Тягуновой [17] и др. Среди отечественных исследователей к проблеме виртуализации и ее влиянию на человека обращались В.О. Волинец [2], О. Висоцкий [3], Ю. О. Мэлков [11], О. Онищук [12], Л. Ороховська [13] и др.

Изложение основного материала.

Сам термин «виртуальность», а также производное от него понятие «виртуальная реальность» были введены в конце 1980-х гг. Жароном Ланье. Эти понятия он использовал для обозначения «электронных устройств, вводящих их пользователя в новое измерение существования, в мир информации, в совершенно непривычную для человека дигитальную и интерактивную среду технологически продуцируемых симулякров всего того, что только может быть ему дано в опыте сенсорного восприятия действительности» [5, с. 16].

Несмотря на симулятивный характер, виртуальная культура реальна, в том смысле, что создается людьми (с помощью технологий), поэтому в ее анализе следует учитывать не только технологичность, но и антропологичность (человекомерность). Специфичность создания и функционирования виртуальной культуры определяет и особенности выражения ее человекомерности. Это культура «без тела», она функционирует как пространство смыслов, лишенных предметности, культурных артефактов в привычных для человека формах. Собственно, и сам человек присутствует в виртуальной культуре специфическим образом. Виртуальная культура порождает особый тип человека – виртуального субъекта, Homo Virtualis.

Е. Таратута подчеркивает притягательность виртуального пространства ощущением свободы от социальности, которую человек может менять, пренебрегая некоторыми ее свойствами. Для человека становится возможной точечная или направленная коррекция того или иного социального смысла. Тем самым, выявляется граница между реальным и нереальным «именно в праве реального на «полноценную» социальную онтологию» [15, с. 73-74]. Перед человеком, действующем в виртуальном пространстве, открываются особые возможности – избегать под-

чиненно-властних отношений, «частичная, избирательная отмена контроля Я через Другого и в то же время сохранение этого контроля, применительно как к социальной, так и виртуальной реальности в целом [15, с. 80, 82].

В виртуальной культуре человек выходит за границы телесной связанности. С ним происходят изменения экзистенциального характера, усиливается и развивается потребность в коммуникации, в творчестве, в самовыражении и самореализации. Происходит размывание границ индивидуального «Я». Индивидуализм заменяется коллективизмом, так как в виртуальной реальности личность получает возможность самовыражения через и посредством других. Индивидуализация, или персонализация (например, в настройках социальных сетей) на самом деле часто приводит к противоположным эффектам, поскольку человеку предлагается информация, которую он заранее одобряет и принимает. Это снижает его поисковую активность, возможность воспринимать альтернативные точки зрения, приводит к интеллектуальной пассивности, наконец, может нивелировать его субъектность.

В виртуальной культуре стираются границы между человеком и «псевдо-субъектами», действующими в виртуальной реальности программами, успешно подделывающимися под человека. Необходимость различения субъектов и псевдо-субъектов является важным условием сохранения границ собственного человеческого. В то же время, это и возможность расширения этих границ путем распространения на «нелюдей» (в определении Б. Латура) нравственных установок человеческого мира.

Виртуальной культуре присуща специфическая пространственная организация, создающаяся прежде всего посредством визуализации ее содержания. Границы ассоциируются с социальными сетями, сайтами, чатами, блогами, персональными страницами и т.д., перемещения по которым воспринимаются человеком как условное пересечение границ виртуальных пространств. Это отличает виртуальную культуру от реальной, представленной в единстве духовно-материального содержания, имеющей своих материальных «носителей» – телесного человека, многочисленные артефакты, определенное географическое пространство, территорию и т.д. Взаимодействие человека с реальной культурой, поэтому, всегда есть чувственно-эмоциональной коммуникацией, живым соприкосновением, какими реальными не были при этом состоянии в виртуальном общении.

Для виртуальной культуры характерна специфическая временная организация. Она есть бесконечное «сейчас», чистая длительность, создающая за счет «выпадания» человека из реального времени. Время виртуальной культуры одновременно и стягивается в точку, и растягивается, исчезает, утрачивая однонаправленность и необратимость.

Выделенные особенности позволяют констатировать, что в виртуальной реальности складываются возможности для создания человеком новых форм социальной самоорганизации. Существовая как идеальная, образцовая, она влечет человека идеалами-ценностями, возможностями их реализации. Причем, по замечанию А. Высоцкого, ценность образов виртуальной реальности заключается не столько в их нравственности или героизме, сколько в самой притягательности, которая побуждает человека руководствоваться ими в повседневной жизни [3, с. 45]. Виртуальная культура – это культура постоянно расширяющихся возможностей проигрывания, моделирования взаимодействий человека с миром, решения проблем, которые возникают в физической реальности. Ее человекотворческая роль заключается в обучении человека жизни в границах социокультурной реальности через взаимодействие с реальностью без границ.

В виртуальной культуре феномен границы связан с необходимостью и потребностью человека в самоопределении при существующих для этого неограниченных возможностях. Сетевая организация виртуальной культуры определяет специфику этого процесса. Сеть – это пространство без границ, в котором можно обозначить только «узлы» коммуникации. Сами узлы – это сжатые «в точку» границы, которые при смене «масштаба» растягиваются в новую сеть (фрактальный принцип). Тем самым узел можно определить как «топос без границ», поскольку его границы подвижны, постоянно раздвигаются, теряются и исчезают в виртуальном пространстве.

Во взаимодействии виртуального и реального обнаруживается онтологический смысл границы. Она становится различием виртуального и реального, будучи связанной в самой виртуальной реальности с онтологическим самоопределением человека, идентификацией между человеческим/нечеловеческим, культурным/некультурным, являющейся всегда ценностно-смысловым самоопределением.

Виртуальная культура возникает в ситуации отсутствия/создания границ. Для нее актуальной реальностью является человек – носитель культурных смыслов. В виртуальном пространстве он становится специфическим культурным «хронотопом» – «узлом» в сетях коммуникаций, который продуцирует новые смыслы и, тем самым, определяет содержание виртуальной культуры. При этом, находясь на границе виртуальной и физической реальности, он объединяет их в социальную самоорганизацию.

В онтологическом аспекте виртуальная культура представляет собой проект человека-навигатора, осуществляющего поиск нового себя и новой культуры в отсутствии эмпирической привязанности к реальности; в культуре, лишенной материального содержания, представленной в «чистой духовности».

Таким образом, в виртуальной культуре наблюдается «обнуление» смыслового содержания реальной культуры, с другой стороны – постоянное обновление ее содержания. Человек находится в ситуации «культурной провокации» – открывающихся безграничных возможностей несоблюдения различного рода норм, правил, ценностных установок, в ситуации «перехода», которая сопряжена с экзистенциальным напряжением, необходимостью осознания и обнаружения онтологических границ внутри себя через различие виртуального и реального, действительного и возможного, дозволенного и недозволенного, своего и чужого.

В виртуальной реальности человек заново обретает идентичность, и индивидуально-личностную, и национально-культурную, строит топологию «Я»/»Другой», «Свое»/»Чужое». В виртуальных, интеркультурных по смыслу коммуникациях, разрушающих всякого рода дихотомии, возникает конкуренция иного рода – конкуренция человекотворческих смыслов при отсутствии заданного проекта человека и культуры. Человек выстраивает топологию виртуальной реальности как топологию смыслов, устраняет дихотомии, ищет и создает точки соприкосновения и пересечения. Возникает культура, которая фактически отменяет такие понятия, как «радикально Чужое» или «враждебное Чужое» и переводит их в статус толерантного Чужого [16, с.532-533]. Тем самым, человек становится персонифицированной культурной границей, а сама граница – формой самоорганизации социальной реальности, создающей ее темпоральную топологию через его смыслополагающую деятельность.

Выводы: анализ особенностей виртуальной культуры позволил выявить ее специфические характеристики, влияющие, в первую очередь, на самого человека, его идентичность и коммуникацию с другими в социо-культурной реальности. Эти характеристики связаны с новым темпоральным измерением, создаваемым виртуальной культурой, а именно «реальности без границ». Оказываясь в ситуации «культурной провокации», человек сам становится «культурной границей», выстраивая новое культурное смысловое пространство внутри и во вне себя.

Перспектива дальнейших исследований феномена виртуализации общества в социальной философии связана с анализом особенностей смыслополагающей деятельности человека как навигатора в глобальном социо-культурном пространстве, образующемся в современном постиндустриальном обществе на основе распространения и возрастания виртуальной культуры.

Список использованных источников

1. Бондаренко Т.А. Виртуальная реальность в современной социальной ситуации. Дисс.... на соискание научной степени доктора философских наук, по специальности 09.00.11. – Ростов-на-Дону, 2007. – 326с.
2. Волинець В.О. Віртуальна реальність у соціокультурному просторі сучасності // Культура України. – 2016. – Вип. 52.- с. 120-128.
3. Висоцький О. Віртуальність як провідна форма легітимативної політики в добу постмодерну // Політичний менеджмент. 2008. – № 6. – с. 41–53.

4. Виртуальная реальность: философские и психологические проблемы / под ред. Н.А. Носова. М., 1997. – 187 с.
5. Голуб И.В. Сознание человека в бытии симулированного пространства: дис. ... канд. филос. наук. М., 2003. – 151 с.
6. Делез Ж. Актуальное и виртуальное // Цифровой жук. – 1998. – № 2.1. – с. 95–97.
7. Иванов Д.В. Виртуализация общества // Информационное общество. М., 2004. – 512 с.
8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. М., 2000. – 505 с.
9. Кастельс М. Интернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / Пер. з англ. – К.: «Видавництво «Ваклер» у формі ТОВ, 2007. – 304 с. (Cogitatio nova)
10. Малкова Е.В. Виртуальная реальность: социально-философский аспект. Дисс.... на соискание научной степени кандидата философских наук, по специальности 09.00.11. – Пермь, 2005. – 223с.
11. Мелков Ю.О. Віртуальна реальність як сфера самореалізації особистості // людина в лабіринті перспектив / А.В. Толстоухов, О.Є. Перова, О.М. Рубанець та ін. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2004. – с. 140-166.
12. Оніщук О. Сучасна людина у просторі віртуальної реальності: особливості соціокультурної трансформації // Lviv Polytechnic National University Institutional Repository <http://ena.lp.edu.ua>
13. Ороховська Л.А. Интернет та віртуальна культура // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. 2014. Т. 19. Вип.1. – с.40-44.
14. Соколова Н. Л. Цифровая культура или культура в цифровую эпоху // Международный журнал исследований культуры. 2012. – № 3(8). с. 6 – 10.
15. Таратута, Е.Е. Философия виртуальной реальности Текст. / Е.Е. Таратута. Спб.: типография изд-ва СПбГУ, 2007. – 147 с.
16. Тарнашинська Л. 2015. “Чуже”/ “власне” у просторі культури: Межі взаємопроникнення (до питання Національно-культурної ідентичності Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України // Сучасні літературознавчі студії. Літературний дискурс: транскультурні виміри. Випуск 12., с. 526 – 540
17. Тягунова Л.А. Виртуализация социума: сущность и тенденции. Дисс....на соискание научной степени кандидата философских наук, по специальности 09.00.11. – Саратов, 2007. – 142с.
18. Bell D. An Introduction to Cybercultures. L. & N.Y.: Routledge, 2005. – 276 p.
19. Digital Cultures: Undertanding New Media / eds. G. Creeber, R.Martin. Berkshire, England: Open University Press, 2009. – 202p.
20. Hand M. Making Digital Cultures: Access, Interactivity, and Authenticity. 2nd Ed. London, N.Y.: Routledge, 2016. – 198p.
21. Heim M. The Metaphysics of virtual reality // Virtual reality: theory, practice and promise. Westport and London, 1991.
22. Heim M. The Metaphysics of Virtual Reality. New York, Oxford: Oxford University Press, 1993. – 175 p.
23. Moles A. Sociodynamique de la culture. Paris, Mouton, 1973.
24. Silver D., Massanari A., Jones S. (eds). Critical Cyberculture Studies. New York: New York University Press, 2006. – pp. 1-14.
25. Silver D. Looking Backwards, Looking forwards: Cyberculture Studies 1990–2000 // Gauntlett D. (ed.) Web.Studies: Rewiring Media Studies for the Digital Age. L.: Arnold. 2000. – pp. 19–30.
26. Sherman W., Craig A. Understanding Virtual Reality. San Francisco: Morgan Kaufmann Publishers, 2003.- 582 p.
27. Sterne J. Thinking the Internet: Cultural Studies versus the Millennium // Doing Internet Research: Critical Issues and Methods/ Ed S. Jones. Thousand Oaks, CA: Sage, 1999.- pp. 257-288.
28. Toffler A. Future Shock. Bantam; Reissue edition, 1984. – 576 p.

Mohammad A.S.

Postgraduate student of the Department of Philosophy,
Sociology and Management of Socio-Cultural Activity
State Institution «KD Ushinskiy South Ukrainian National Pedagogical University»

CULTURAL BORDER AS TOPOS OF VIRTUAL CULTURE

Abstract. *The article explores the role of the cultural border as a topos of virtual culture, which allows a distinction between real and virtual worlds. The features of virtual culture and its influence on the life of a modern post-industrial society are shown. It is revealed that virtualization as a phenomenon of social life is associated with human-dimension and going beyond the real. Despite the simulative nature, the virtual culture is real, in the sense that it is created by people (using technologies), therefore its analysis should take into account not only technically, but also humanly (human-dimension). The specificity of the creation and functioning of a virtual culture also determines the features of the expression of its humanity. This culture is “without a limit,” it functions as a space of meanings, devoid of objectivity and usual cultural forms familiar to everyone. Actually, the person himself is present in a virtual culture in a specific way.*

Virtual culture arises in a situation of lack / creation of boundaries. For her, the actual reality is a person who carries cultural meanings. In the virtual space, it becomes a specific cultural «chronotope» – a «node» in the networks of communications, which produces new meanings and, thereby, determines the content of the virtual culture. At the same time, being on the border of virtual and physical reality, man combines them into social self-organization.

The paper concludes that in virtual reality a person re-finds his identity, both individually-personal, as well as national-cultural, that is, he builds the topology «I» / «Other». A person builds the topology of virtual reality as a topology of meanings, eliminates dichotomies, searches for and creates points of contact and intersections. Being in a situation of «cultural provocation», the person himself becomes a «cultural border», building a new cultural semantic space inside and outside of himself. Thus, the inseparable relationship of virtual culture with social self-organization of man and society becomes evident.

Key words: *cultural border; virtual culture, virtualization of society, information technologies, human-dimension of society, self-organization*

Нерубасская Алла Александровна

кандидат философских наук,

доцент кафедры философии, докторант кафедры философии и методологии познания
Одесского национального университета имени И.И. Мечникова

СИСТЕМНОЕ КОМПОНИРОВАНИЕ ФИЛОСОФСКИХ ИДЕЙ БЫТИЯ ЧЕЛОВЕКА НА ПРИМЕРЕ ЭПОХИ РЕНЕССАНС

***Анотація.** У роботі були поставлені цілі, показати, як застосовується системно-параметричний метод і метод компонування і декомпонування систем. Це було зроблено для того, щоб вирішити ряд проблем, пов'язаних з вивченням філософії та інших гуманітарних дисциплін в умовах постійного скорочення годин на їх викладання. Зокрема, однією з таких установок було підвищити ефективність вивчення студентами філософських ідей. Сучасна методологія може прийти на допомогу викладачеві і студенту в ситуації, яка є біфуркаційною ситуацією в сучасній освіті. У статті запропоновано застосувати системно-параметричний метод і метод компонування і декомпонування в дослідженні проблеми буття особистості на прикладі деяких концепцій епохи Ренесанс. Використовуючи системно-параметричний метод, розроблений українським вченим, професором Авеніром Уйюмовим, епоха Відродження розкладається на системні дескриптори, які в співвідношенні один до одного визначають систему цієї епохи. За визначенням А. Уйюмова, будь-який об'єкт можна розглянути як систему з параметрами першого роду (концепт, структура, субстрат) і другого роду (атрибутивні та реляційні). Далі філософські концепції епохи Ренесанс пропонується об'єднати за допомогою методів компонування і декомпонування систем. О.В. Чайковський розглянув метод компонування і декомпонування, з'єднавши його з апаратом параметричної загальної теорії систем А.І. Уйюмова. Отримана формалізація сполучно-розділових процесів дозволяє прогнозувати диференціацію і інтеграцію нового знання і нових ідей.*

Сенс компонування полягає в тому, що, наприклад, є кілька систем $S_1, S_2 \dots S_n$. В даному дослідженні цими системами стали різні концепції буття особистості філософів епохи Відродження. В результаті компонування отримуємо третю, або четверту, або будь-яку іншу за номером систему. Такого роду систематизація та компонування направлено на вивчення блоків філософії і пропонується для використання на семінарських заняттях.

***Ключові слова:** системно-параметричний метод, метод компонування і декомпонування, буття, особистість, Ренесанс.*

Большое количество идей и их научное углубление усложняет восприятие тех или иных периодов философского знания при их изучении студентами ВУЗов. Поэтому в практике преподавания философских дисциплин особенно в технических ВУЗах Украины, в ситуации постоянного сокращения часов на гуманитарные дисциплины, встала проблема восприятия исторических идей студентами и понимания сущности этих идей. Современная методология может прийти на помощь преподавателю и студенту в сложившейся бифуркационной ситуации в образовании. Поэтому становится актуальным переосмыслить преподавательские подходы, чтобы добиться более эффективных результатов в изучении философии и других дисциплин.

Анализ литературных источников, из которых хочется отметить украинских исследователей, показал, что тема бытия личности не перестает быть интересной и актуальной. Так, например профессор И. Донникова пишет: «Традиционные подходы к пониманию сущности человека опирались на идею о ее статичности, о наличии в человеке некой неизменной субстанции, открытие которой давало ключ к пониманию человеческого существования. Однако стало понятно, что сущность человека определяется факторами, которые создаются им самим. В этом смысле человек действительно является творцом себя и своей сущности» [1, с. 71]. Отметим исследование Е.В.Медяновой, представившей анализ предпосылок целостности человека и его личности, а также раскрывавшей функционирование категории «целостность»

в психологии, где (как выясняется автором) существует большое разнообразие в понимании понятия «целостность» [2, с. 136-143].

Проблемы человека и общества, предлагаемые на обсуждение, поднимались в разные исторические эпохи М. Шелером, А. Геленом, Х. Плеснером, Ортега-и-Гассетом, У. Бекон, Г. Маркузе, Э. Тоффлером, В. П. Шалаевым, О. П. Пунченко, М.С. Дмитриевой, Л. Н. Богатой, И. В. Ершовой-Бабенко, Е.Н. Князевой и многими другими. Однако, большая часть исследований носит теоретический характер и не так много работ прикладного плана с использованием современных методов.

Я предлагаю применить системно-параметрический метод и метод компонирования и декомпонирования в исследовании проблемы бытия личности на примере некоторых концепций эпохи Ренессанс. Что и станет **целью** данного исследования.

Несколько слов про системно-параметрический метод, с помощью которого все системы эпохи Возрождения будут рассматриваться как отдельные системы и компонироваться в более большую систему. А. Уёмов предложил представить определение системы двумя способами и назвал его двойственным определением системы [3]. В первом определении система представляется с атрибутивным концептом, реляционной структурой и субстратом. Во втором – с реляционным концептом, атрибутивной структурой и субстратом. Можно представить объект, используя первое определение, можно использовать второе, однако, двойственное моделирование заключается в том, чтобы один и тот же объект представить двумя способами.

Эпоха Возрождения, нас снова возвращает к проблеме личности в смысле ее приоритетности, причем личности творческой, талантливой, одаренной, уникальной. При переходе от теоцентризма к ренессансному антропоцентризму интерес философов перемещается от бога к человеку, сущность которого можно раскрыть без проникновения в трансцендентное познание. Понятие свобода и достоинство по-новому звучат в эту эпоху, не смотря на то, что роль церкви будет оставаться невероятно значимой, и сама церковь будет защищаться от процессов, которые могут посеять зерно сомнения в веру бога и церковь как посредника между богом и человеком. В этот период продолжала действовать инквизиция, сохранялось всевластие догматизма и схоластики в европейских университетах. Жесткие религиозно-политические каноны действовали и в отношении произведений изобразительного искусства. Тем не менее, эстетико-мировоззренческий прорыв обрел свое начало и стал распространяться на все сферы культуры именно в эпоху Возрождения. Идея гуманизма, учение о целостности индивидуального духовно-телесного существования человека, его органическая связь со Вселенной, индивидуализм становятся, концептом (Р) эпохи Возрождения, рассматриваемой как система. Воплощения этих идей в искусстве, философии, науке, вере, новые политические идеи (массовые протесты против феодализма возникали во всех европейских странах, и в основном – в Италии, колыбели христианской философии), технический прорыв (изобретение и совершенствование орудий труда, появление огнестрельного оружия, нового медицинского оборудования и методов лечения) можно принять за элементы атрибутивной структуры (R). Субстратом должен стать объект, на котором реализуется структура и концепт, в рассматриваемой системе это само общество эпохи Ренессанс. Здесь мы имеем ввиду эпоху Возрождения в Италии, однако «такой эпохой, видимо, надо считать VIII–XV вв. в истории китайского народа, IX–XIII вв. в связанной между собой истории народов Ирана, Средней Азии и Северо-Западной Индии, XIV–XVI вв. в истории Европы... Гуманисты в разных странах усматривали ценность человеческой личности в разном: в своих воззрениях они, естественно, зависели от своих исторических условий. Деятели китайского Возрождения видели ценность человеческой личности главным образом в способности человека к самосовершенствованию; гуманисты Ирана и Средней Азии – преимущественно в том, что человеку доступны высшие моральные качества: душевное благородство, великодушие, дружба; представители Ренессанса в Италии воспринимали человека главным образом как носителя разума, считая разум высшим проявлением человеческого начала. Однако общепринятой является точка зрения, согласно которой эпоха Ренессанса – это исключительно европейское явление, получившее именно вследствие этого обстоятельства

название Итальянского и Северного Возрождения» [4, с. 41]. «Если одни западные историки (напр., П.О. Кристеллер) усматривают в гуманизме эпохи Возрождения всего лишь технический термин, обозначающий определенную педагогическую и культурную программу, набор дисциплин гуманитарного профиля (грамматика, риторика, история, поэтика, этика и др.), то другие (Э. Гарэн), полемизируя с этим, придают этому явлению, прежде всего, философский смысл, видя в нем принципиально новое по сравнению со средневековым понимание природы и назначения человека. По словам Я. Буркхардта, «именно в Италии эпохи Возрождения человек и человечество были впервые познаны в полной мере и в их глубочайшей сущности. Уже одного этого достаточно, чтобы проникнуться вечной благодарностью Ренессансу. Логическое понятие человеческого (Menschheit) существовало с давних пор, но только Возрождение вполне познало суть этого понятия» [5].

В силу того, что плеяды ученых становятся неохватной системой, и в рамках данной работы невозможно рассмотреть все основные философские концепции, мы определили системные дескрипторы самой эпохи, то же самое можно проделать с концепциями отдельных философов эпохи. В силу моего неравнодушного отношения к европейскому Возрождению несколько примеров я всетаки приведу.

Одним из родоначальников антропологического гуманизма считается Франческо Петрарка. За концепт его системы бытия человека примем идею о том, что все пути ведут не к Богу, а к человеку. Таким образом, эти «пути» можно принять за познавательные акты сознания. Причем познание Ф.Петрарки направленное на самого себя, открыло в нем чувство гордости, т.к. внутри себя он нашел богатства разума и духа. «Он анализирует, взвешивает, оценивает свои поступки и внутренние побуждения... С ним, сыном скромного нотариуса, беседовали, как с равным, знатные вельможи, венценосцы и князья церкви. Его слава была славой Италии. Но средневековые оказывало сопротивление натиску гуманизма. Оно надвигалось на Петрарку в образах скульптуры, живописи и архитектуры, настойчиво напомидало о себе с церковных и университетских кафедр, подчас оно громко отзывалось в нем самом. Тогда выдающемуся гуманисту, восторженному поклоннику язычной древности начинало казаться, что он идет греховным и опасным путем. В нем оживал средневековый аскет. Он откладывал в сторону сочинения Вергилия и Цицерона, чтобы углубиться в Библию и писания отцов церкви. Эти внутренние противоречия Петрарки коренились в глубоких противоречиях того переходного времени» [6]. Воплощение своих идей в стихах, сонетах, поэмах можно представить как атрибутивную структуру бытия личности (R), а в данном случае самого Петрарки. «Субстрат мыслится как «материя» системы, то есть. То из чего состоит система. Такой «материей» для системы есть вещь, на которой реализуется структура. Выбор самой вещи есть произвольным, вещь может быть какой угодно по своей природе: органической или неорганической, материальной или нематериальной и тому подобное» [7, с. 78], в наших системах бытия личности, это, как правило сам человек.

Наряду с Франческо Петрарка первыми авторами гуманистических идей стали Данте Алигьери, Лоренцо Валла, Джованни Бокаччо. В их работах, как известно, отводилось центральное место человека в картине мироздания.

Еще одно учение, на мой взгляд, будет интересным и познавательным разложить по системным дескрипторам. «Среди мыслителей этого периода особое место занимает Николай Кузанский. Он придерживался мнения, что движение к истине – это бесконечный процесс, то есть постичь истину практически невозможно. Это означает, что человек не в силах созерцать окружающий мир в той мере, в которой это позволяет ему сделать Бог. И понять божественную природу тоже выше человеческих сил. Главные особенности философии эпохи Возрождения кратко изложены в его произведениях «Простец» и «Об ученом незнании», где впервые отчетливо проступает принцип пантеизма, так как единство мира, по Кузанскому, заключено в Боге» [8]. Идея непознаваемости Бога и пантеизм становится реляционным концептом системы (P), познавательные процессы, их результаты, которые развивают «ученое незнание», безнадежность в познании Бога - это элементы атрибутивной структуры, и деятельный человек – субстрат (m).

Реляционным концептом бытия личности в философии Пьетро Помпонаци, как и у Н. Кузанского, можно определить идею пантеизма, т.е. отождествление Бога и Природы. «Бог не только одно целое с природой, он даже несвободен от нее, а потому не несет ответственности за зло, которое происходит в мире, так как Бог не может нарушить предначертанного порядка вещей» [8]. Атрибутивная структура будет включать такие элементы: свойство смертности души, ответственности за свою жизнь, счастливое существование на Земле. Субстрат (m) – это человек.

Построение человеческого идеала приближенного к личности самого Христа можно принять за концепт бытия личности (P) в философии Эразма Роттердамского, т.е. свойство сходства нам указывает на атрибутивный концепт. Следовательно, структура должна быть реляционной. И такую структуру мы находим в отношении противопоставления Э. Роттердамским схоластики и философии, заимствованиям противопоставил здравый смысл, небесным проблемам – земные, теоретической абстрактности – практическую конкретность, наукообразному трактату - художественную форму, кабинетам ученых - домашнее застолье, угрюмой серьезности – игру, юмор, сатиру, порокие. Разум и чувства – это необходимые стороны человеческой жизни. Они существуют в отношении не противопоставления. А реализуется структура на субстрате – человек.

Если одним из направлений философской проблематики эпохи Возрождения был Бог и его отношение к миру и человеку, то вторым направлением становится социально-политическое. Яркими представителями второго направления становятся Томас Мор, Томмазо Кампанелла и Никколо Макиавелли. На мой взгляд, в их философских системах субстратом становится не отдельная личность в системе ее бытия, а общество. Поэтому на данном этапе работы я не буду строить системы этих представителей эпохи Возрождения, хотя и не отметить их кардинально новое видение тоже будет неправильным, т.к. принципы свободы, равенства и уважения личности, которые были воспеты, например Т. Мором, напрямую касаются бытия личности той эпохи. Цель Т. Мора – обосновать идеал гуманистической личности и совместить ее бытие с идеальным же обществом. Эта цель выступает реляционным концептом (P), т.к. существует отношение «совмещения» личности и общества. «Вещь можно воспринимать не только как отношение между частями, которые составляют эту вещь, а и через свойство или свойства этой вещи» [7, с. 77]. Речь идет об определении структуры, причем здесь атрибутивной. Такие атрибуты личности, по Т. Мору, это - быть свободной, счастливой, обладать достоинством и т.п.

«В философии эпохи Возрождения мы имеем дело со специфическими модификациями аристотелизма и платонизма, стоической и эпикурейской философской мысли. Основная линия водораздела шла не по границам старых направлений и школ: в философских системах XIV–XVI вв. мы встретим причудливое сочетание самых различных традиций, вплоть до своеобразного соединения схоластического перипатетизма с возрожденным гуманистами стоицизмом у П. Помпонаци, эпикуреизма и платонизма у П.А. Мандзолли и Дж. Бруно и до неоднократных, от Дж. Пико делла Мирандола до Ф. Патрици, попыток “согласования” Аристотеля и Платона. Граница шла между теологией и прислуживающей ей схоластикой, с одной стороны, и философией, противостоящей теологическим схемам средневековья, – с другой. Традиции античной и средневековой философской мысли получали в философии Возрождения новый смысл, использовались для решения новых проблем» [9, с. 9]. Тем не менее, не смотря на такой разброс идей, основной становится идея гуманизма, которая в силу новых социально-политических условий зазвучит по иному в 15-16 веках и именно ее мы поставили ранее в концепт системы эпохи Возрождения. «Человек не только возвышается в рамках иерархической картины бытия, он “взрывает” саму эту иерархию и возвращается к природе, а его отношения с природой и богом рассматриваются в рамках нового, пантеистического понимания мира» [9, с. 11]. «Период (Ренессанс) требует от человека постоянного самосовершенствования, ответственности и смелости в поисках смысла земного бытия и божественной природы во всем сущем» [8].

Сопоставление моделей бытия личности можно исследовать с помощью операций реистических анализа и синтеза, как это было предложено Л. Терентьевой в отношении развития фи-

лософии и науки. «В качестве сочетаемых систем могут рассматриваться системы философских идей... и соответствующие им «треугольники», и более сложные образования научных идей» [10, с.109]. В принципе, системы, рассмотренные нами ранее, и те, которые еще мы рассмотрим далее, можно объединить с помощью компонирования и декомпонирования систем [11, с. 125-133].

А.В. Чайковский рассмотрел метод компонирования и декомпонирования, соединив его с аппаратом параметрической общей теории систем А.И. Уёмова. Полученная формализация соединительно-разделительных процессов позволяет прогнозировать дифференциацию и интеграцию нового знания и новых идей [12, с. 292-295].

Смысл компонирования заключается в том, что, например, есть несколько систем $S_1, S_2 \dots S_n$. В данном исследовании этими системами стали различные концепции бытия личности. В результате компонирования получаем третью, или четвертую, или любую другую по номеру систему. Если бы я компонировала системы бытия личности эпохи Возрождения, то той n-ой системой стало бы определение, данное для системы «эпоха Возрождения» (у нас оно станет шестым, не смотря на то, что мы с него начинали). Где S_1 - система бытия личности Франческо Петрарки; S_2 - система бытия личности – Н. Кузанского, S_3 - Пьетро Помпонаци, S_4 - Эразма Роттердамского, S_5 -Т. Мора и т.д.: $S_6 : K (S_1, S_2, S_3, S_4, S_5) = S_6$. В формальном обозначении системы эта формула преобретет такой вид:

$$K (R_1([m_1] P_1), R_2([m_2] P_2), R_3([m_3] P_3), ([R_4(m_4)] P_4, R_5([m_5] P_5) = R_6([m_6] P_6$$

Так как требовать идентичности системообразующих свойств или отношений цели не стояло, то и упрощать формулы здесь неправомерно. Метод компонирования и декомпонирования систем можно использовать для выявления соответствия между разными системами, где системообразующие предикаты систем совпадают. Как отмечают современники, «сформулированный Н. Бором в 1913 году в качестве «наведения мостов» (Б.М. Кедров) при смене одной естественнонаучной теории другой, принцип соответствия стал ведущим в методологии развития научного знания» [10,с.110]. В данном исследовании сделана попытку на примере философских идей эпохи Возрождения представить метод системного компонирования и декомпонирования систем. Причем надо отметить, что если выполняется требование идентичности системообразующих свойств у систем, которые компонируются, то схема компонирования приобретает более простой вид. Из формулы убирается компонент Р. Если то же условие касается системообразующих отношений, то из формулы убирается R.

Я показала возможности системного метода и метода компонирования и декомпонирования в исследовании основных идей бытия личности в философии Возрождения, выделяя концепт, структуру и субстрат рассматриваемых систем. Системно-параметрический метод дает нам возможность конкретной систематизации, основанной на параметрах системы, причем с иерархичной структурной моделью, а также можно исследовать и свойства (атрибутивные и реляционные параметры) представленных систем в перспективе дальнейших философских разработок.

Список использованных источников

1. Донникова И.А. Культура как феномен антропологической сложности / Донникова И. А. Материалы 13 международных пригоженских чтений: (14 сентября- 26 января- 2 июня 2017. Г.Одесса: Печатный дом, 2017. - 296 с.
2. Медянова Е.В. Философско-методологические и психологические основания исследования целостности человека и личности / Медянова Е.В. Материалы 13 международных пригоженских чтений: (14 сентября- 26 января- 2 июня 2017. Г.Одесса: Печатный дом, 2017. С. 136-143
3. Уёмов А.И., Системные аспекты философского знания / А.И. Уёмов, Одесса: Астропринт. 2000. 124 с.
4. Эпоха Возрождения: электронный ресурс: <https://studopedia.org/1-53165.html>, С.41, обращение 15.01.2019.

5. https://gufo.me/dict/philosophy_encyclopedia/
6. https://otherreferats.allbest.ru/philosophy/00644537_0.html
7. Райхет К.В. Філософсько-методологічні засади двоїстого системно-параметричного моделювання: монографія / Райхет К.В. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Одеса. -2013. С.78
8. <http://fb.ru/article/160852/filosofiya-epohi-voztrojdeniya-kratko-predstaviteli-filosofii-epohi-voztrojdeniya>.
9. А. Горфункель Философия эпохи Возрождения: учебное пособие / А. Горфункель. М.: Высшая школа. 1980. – 368 с. С. 9; Электронный ресурс: http://yakov.works/libr_min/04_g/or/funkel_0.htm, вход доступа 17.01.2019
10. Уёмов А., Терентьева Л., Чайковский А., Тихомирова Ф. Философия науки: системный аспект: учебное пособие для преподавателей, аспирантов, магистров философских и нефилософских специальностей /Уёмов А., Терентьева Л., Чайковский А., Тихомирова Ф. – Одесса: Астропринт, 2010. 360 с.
11. Чайковский А.В. Некоторые проблемы синтеза и анализа систем / Чайковский А.В. Логика и методология системных исследований. – К.; Одесса: Вища школа, 1977. С. 125-133
12. Чайковский А.В. К проблеме исследования процессов дифференциации и интеграции науки// Філософські пошуки. – Вип. XI-XII. – Львів-Одеса-Хмельницький. – 2001. – С. 292-295.

Nerubasskaya Alla

Candidate of Philosophy,

Associate Professor of the Department of Philosophy, doctoral candidate of the Department of Philosophy and Methodology of Knowledge
Odessa National University I.I. Mechnikov

SYSTEM COMPOSITION OF PHILOSOPHICAL IDEAS OF HUMAN BEING ON THE EXAMPLE OF THE RENAISSANCE ERA

Abstract. *The purpose of the work was to demonstrate the use of the system parametric method and system composition and decomposition method. The work was undertaken in order to address some issues connected with studying philosophy and the other humanities in the context of gradual reduction of hours for teaching the disciplines. In particular, one of such objectives was to improve efficiency of studying philosophical ideas by students. The modern methodology may be of help to teachers and students in the current bifurcation situation in education. The Article suggests applying the system parametric method and the method of composition and decomposition in studying the problem of human existence through the example of some concepts of the Renaissance era.*

The use of the system parametric method developed by the Ukrainian scientist professor Avenir Uyomov allows laying out the Renaissance era in system descriptors which, in relation to each other, determine the system of the period. As defined by A. Uyomov, any object may be considered as a system with parameters of the first kind (concept, structure, substrate) and of the second kind (attributive and relational). Philosophic concepts of the Renaissance era are further proposed to be combined using the system composition and decomposition methods. A.V. Chaikovskiy reviewed the composition and decomposition method by combining it with the machinery of the parametric general theory of systems of A.I. Uyomov. The resulting formalization of the integrating and disintegrating processes allows forecasting differentiation and integration of new knowledge and new ideas.

The essence of composition is that there are, for instance, several systems - $S_1, S_2 \dots S_n$. In this study, the systems represent various concepts of human existence promoted by philosophers of the Renaissance era. As a result of composition we obtain the third, or fourth, or any other subsequent system. This kind of systematization and composition is focused on studying philosophy modules and proposed for the use at discussion sessions.

Key words: *system parametric method, composition and decomposition method, existence, human, Renaissance.*

Павленко Катерина Миколаївна
аспірантка кафедри філософії факультету історії і філософії
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

ДЕЯКІ ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ПСИХОЛОГО-ФІЗІОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ КОМПЕНСАЦІЇ

Анотація. У даній статті автор з філософської точки зору розглядає актуальне питання суті двох напрямків прояви компенсації – біологічного і психологічного. Акцент поставлений на роль компенсації, яка різними соціокультурними засобами, сприяє включенню в соціум людей з особливими потребами. Розкривається значення і роль різнобічних наукових поглядів щодо поглиблення розуміння соціальної природи людини взагалі і його психіки зокрема, безумовно пов'язаної зі структурою мозку особистості та особливостями її соціального розвитку. Сформульовано висновки щодо значення для сучасної філософської антропології розгляду компенсації як феномена, в цілому, і загальне теоретичне обґрунтування компенсації у всіх можливих випадках її реалізації.

Показано, що біологічна і психологічна компенсації визначаються якісно різними системами і здійснюються за різними законами. Теорія культурно-історичного розвитку психіки дозволила зробити в розумінні психологічної компенсації. Стимулом до формування будь-яких компенсаторних механізмів служать об'єктивні труднощі, з якими стикається в ході життя той чи інший організм. Біологічно організм поповнює дефект парного органу, так як це дозволяє йому, як цілому, взаємодіяти з навколишнім середовищем певним виробленим в процесі еволюції способом. Специфіка людського способу існування полягає, як було показано вище, не в будові тіла або мозку, а в зв'язку між ними у представників виду *Homo Sapiens*. Саме цей зв'язок, або конкретна система відносин між людьми, є цілісністю, визначає спосіб життя і думки – форму людської особистості, а також цілі її компенсаторних процесів. Тобто, об'єктивний сенс компенсаторних процесів може бути виявлений тільки на основі аналізу системи відносин людини з іншими людьми. Розгляд компенсаторних процесів в смисловому плані полягає в тому, щоб, використовуючи різні соціокультурні засоби, допомогти дитині подолати обумовлені його органічною недостатністю ускладнення в освоєнні загальних форм діяльності і стати повноцінним, тобто включеним в співтовариство людей, людиною.

Ключові слова: філософія, антропологія, людина, психологія, компенсація, свідомість, психіка, соціум.

Дискусії про особливість досвіду людини з особливими потребами останнім часом актуалізуються у філософському дискурсі України, про що між іншим свідчить круглий стіл «Інакший досвід: збагнути незбагненне», що відбувся в Інституті філософії НАН України 21 травня 2019 року. Як можна переконатись із анонсованому на ньому дискурсу, філософське осмислення «інакшого досвіду» поставлене в контексті проблеми Іншого (і пов'язаних з нею проблем інакшості, чужості, відмінності), і потребує синтезу напрацювань психології, педагогії та інших дотичних до теми людей з особливими потребами наук.

Саме це актуалізує дослідження, що звертається до осмислення самовідчуття і самоусвідомлення людини, яка відчуває певну позбавленість, «неповноту», «меншовартісність». У свою чергу, це спонукає звернутись до психологічних і педагогічних напрацювань, що торкаються практик, які працюють із свідомістю «меншовартості», зокрема, у царині психотерапії та гуманістичної психології.

Спеціальні дослідження компенсації у вітчизняній науці використовувалися недостатньо, незважаючи на те, що існує значна кількість наукових джерел у різних галузях знань, присвячених вивченню компенсаторних процесів у сферах творчої діяльності, у мистецько-творчій діяльності, у релігії тощо (І. Кант, Ф. Шиллер, Д. Дьюї, Г. Маркузе, І. Рецкер, А. Федоров, а також вітчизняні М. Бровко, Л. Левчук, О. Оніщенко). Серед авторів таких праць учені-психологи

З. Фрейд, А. Адлер, В. Бехтерев, Ш. Бюлер, Л. Виготський, Е. Фромм, К.-Г. Юнг та ін., заслугою яких є визначення існування компенсаторної функції як такої та подальшого дослідження механізмів психологічної компенсації. Розглянемо детальніше, з огляду на психологічну складову питання.

Однією із базових тез гуманістичної психології, представленої такими класичними авторами, як А. Адлер і Л. С. Виготський, є те, що почуття або усвідомлення меншовартості, яке виникає у людини через життєві негаразди, дає змогу оцінити особливість своєї життєвої позиції, що стає головною рушійною силою психічного розвитку. Вченим О. Рюле встановлено, що компенсація, розвиваючи психічні явища передчуття та передбачення, а також їхні діючі фактори, зокрема пам'ять, інтуїцію, уважність, чуттєвість, інтерес – тобто, всі психічні моменти – посиленою мірою, приводить до створення надздоров'я у хворому організмі, до вироблення надповноцінності з неповноцінності, до перетворення дефекту в обдарованість, здатність, здібність, талант [6, с. 81]. Це можна перефразувати більш старим афоризмом, що шлях до довершеності лежить через подолання перешкод, ускладнення функції є стимулом до підвищення якості її виконання.

Почнемо з розуміння компенсації в біології. Аналіз функцій компенсації у випадках вад від народження або отриманих вад розвитку, зокрема підвищення чутливості одних аналізаторів при втраті чутливості інших, як, наприклад, надзвичайний розвиток слухових і тактильних аналізаторів у сліпих або відчуття вібрації у глухих, вказує на існування двох типів компенсації психічних функцій – внутрішньосистемної та міжсистемної. Згідно з даними сучасних анатомічно-соматичних теорій компенсації встановлено, що існують чисельні механізми захисту організму, спрямовані на попередження, стримування або ліквідацію патологічного процесу. Врівноваження нерозвинених або порушених функцій здійснюється шляхом використання збережених або перебудови частини порушених функцій. При цьому стає можливим включення у процес нових нервових структур, які раніше не брали участі в її здійсненні. Ці структури функціонально поєднуються на засадах виконання спільного завдання.

Пряма біологічна компенсація (в тому значенні поняття, що дане вище) ніколи не виступає в чистому вигляді в соціумі чи для особистості, вона завжди супроводжується, вірніше, опосередковується, психологічною та соціальною компенсацією. Тут мова йде про особистість, що володіє свідомістю і самосвідомістю, здатну до саморефлексії, занурену в певне соціальне середовище з певними соціокультурними вимогами, оцінками і стандартами. Так, людина, приречена на "обмежене в своїй свободі життя" (К. Маркс), повинна попередньо виробити, а в подальшому вдосконалити психологічні механізми компенсації цієї вимушеної несвободи. Від успішності психологічної та соціальної компенсації буде залежати ступінь подолання органічного недоліку, психологічна і соціальна адаптованість особистості. Його складові визначаються досвідом успішної компенсаторної взаємодії, накопиченої в колективній пам'яті людей, що неодноразово дозволяло відновлювати порушену рівновагу різноманітних соціальних агрегатів, про що писав П. А. Сорокін. [2, с.87]

Таким чином, проблема компенсації постає як широка соціальна і соціально-психологічна проблема, а не тільки і не стільки як медична або біологічна. Огляд рецепції теоретичних проблем компенсації продовжимо, звертаючись до юнгіанської версії психоаналізу. К.-Г. Юнг у своїй праці «Психологія несвідомого» зробив висновок, що процеси несвідомого перебувають в компенсаційному зв'язку із свідомим. На його думку, термін «компенсаційний» є найбільш адекватним для опису зв'язку свідомого і несвідомого, оскільки свідоме та несвідоме не протилежні один одному, а взаємно доповнюються до цілого (Самості), а «несвідомі процеси, що компенсують свідоме «Я», містять у собі всі ті елементи, які потрібні для саморегулювання психіки» [8, с. 24]. Розвинута свідомість – це функція «якостей, які переміщують індивіда в стан непорушної єдності зі світом, і колізії, що виникають на цьому етапі, стають колективними проблемами, які потребують колективної, а не тільки індивідуальної компенсації» [8, с. 35]. Звернемося тут до праць А. Адлера, де компенсація ілюструє характеристики особистості й розглядається як головний механізм, що приводить індивіда (за рахунок уявлень або дій) до

усвідомлення своєї неповноцінності [1, с. 28]. Важливим моментом теорії Адлера є те, що, на його думку, невротичне відчуття неповноцінності відповідає неповноцінності якогось його органу, наслідком чого є утворення допоміжної конструкції (фікції), у якій неповноцінність урівноважується. Фікція як психологічна система спрямована на перетворення неповноцінності в надцінність. Як вважають науковці, механізми захисту, що попереджують дезорганізацію поведінки, свідомості та психіки в цілому, мають спільні риси, вони діють у підсвідомості, деформуючи або фальсифікуючи дійсність аж до ситуацій фрустрації, психотравми, стресу. Водночас, компенсація як один з механізмів психологічного захисту поширюється й на ті дії, які індивід усвідомлює, – дії, що дають змогу зменшити напругу, котра виникає при неможливості досягнення певної мети шляхом заміни цієї мети на іншу. Активність за умов заміщення одного виду діяльності іншим звільняє людину від визнання своєї неповноцінності, неспроможності, тобто компенсація в такому разі виступає формою захисту від комплексу меншовартості (гіперкомпенсація). Як зазначає сучасний український дослідник, Ф. Березін, механізм компенсації є спробою замінити реальну або уявну ваду, дефект, іншою якістю, насамперед за допомогою присвоєння собі якостей, цінностей, поведінкових характеристик іншої особи. При цьому обрані цінності, думки або характеристики беруться без аналізу і тому не стають частиною самої особи [2, с. 62]. Таке розуміння компенсації є наближеним до біології. В цьому випадку під компенсацією розуміється спроможність організму відшкодовувати недорозвинуті чи порушені функції шляхом використання збережених або перебудови частково порушених функцій.

В 20-ті роки минулого століття напрям патології дитячого розвитку мав величезне практичне значення. Що ж стосується теоретичного контексту, то, з одного боку, дефектологія відчувала сильний вплив психоаналізу (Виготський, зокрема, спирався на ідеї А. Адлера), а з іншого – була ареною запеклих суперечок про співвідношення біологічного і соціального в людині. Ці дискусії відбувались також в контексті протистояння між радянським марксизмом як філософською методологією наук (зокрема, педагогіки, психології і медицини) та західними науковими напрацюваннями (зокрема, різними версіями психоаналізу). Вочевидь, на вітчизняних теренах відстоювалась позиція абсолютної першості соціального чинника, переконаність, що певними індивідуальними та колективними практиками можна досягти позитивного результату компенсації, повної «нормалізації» людини. Натомість, вага фізіологічного, несвідомого свідомо занижувалась. Отже, розгорталась полеміка довкола питань: чи обумовлює органічний дефект – мозку, зору, слуху і т. п. – особливості які потребують компенсації?

Послідовно відстоюючи теорію культурно-історичного розвитку людини, Л.С. Виготський мав особливу позицію. Оскільки вищі психічні функції формуються на біологічній, в тому числі нейрофізіологічній, основі, органічні ураження, звичайно ж, мають вплив і на розвиток дитини, і на поведінку дорослої людини. Але в чому цей вплив полягає, якими є його межі і, головне, як зумовлює він особистісний розвиток – ось в чому полягала для нього суть проблеми [3, с. 123].

В дефектології, клінічній психіатрії та емпіричній психології, які, за висловом Виготського, «рахувати і міряти... почали раніше, ніж експериментувати, спостерігати, аналізувати, розчленовувати і узагальнювати, описувати і якісно визначати» [3, с. 129], домінував кількісний підхід, зводив проблему органічних поразок до «зменшеному в пропорціях розвитку». Дитина з порушенням зору розглядалася як здорова дитина, позбавлена зору, дитина з інтелектуальним порушенням – як (частково) позбавлена інтелекту і т. д. При цьому основною, а подекуди і єдиною, метою обстеження дітей з особливими потребами ставало з'ясування того, чим вони поступаються дітям відповідного віку, які саме якості у них відсутні, а які змінені.

Варто відзначити, що подібний арифметичний метод зберігає свої позиції і в наші дні. Так, автори заснованого на міжнародній класифікації хвороб 10 перегляду (МКХ-10) керівництва з психіатрії завершують докладний перелік вад, характерних для різних ступенів розумової відсталості, наступними діагностичними орієнтирами: «Легкий ступінь розладу (F70) діагностується при тестових даних IQ в межах 50-69, що в цілому відповідає психічному розвитку

дитини 9-12 років. Помірний ступінь (F71) діагностується при IQ в межах 35-40 (6-9 років), важкий ступінь (F72) – при IQ в межах 20-34 (3-6 років), глибокий (F73) – при IQ нижче 20 (дитина до 3 років)» [9, с. 45].

Між тим розвиток людини не є ні простим, ні однолінійним, ні безперервним. На будь-якому етапі він характеризується системністю і якісною своєрідністю. А значить, діти з фізичними дефектами не тільки (в тій чи іншій мірі) позбавлені здібностей всіх інших людей, але і володіють здібностями, яких у «нормальних» дітей немає і які формуються у зв'язку з наявністю у них вад.

Системоутворюючою основою психології людини є «ансамбль суспільних відносин», в рамках якого формується її особистість. Це – найважливіша передумова розуміння природи патологічних процесів. Можна здогадуватися, як впливають на розвиток індивіда ті чи інші органічні аномалії в «чистому вигляді», чи змогла б вижити без сторонньої допомоги сліпа, глуха дитина або дитина з ментальними вадами, як би вона пристосовувалася до навколишнього середовища і т. д. Але все це – цілком і повністю умоглядні припущення, оскільки будь-яка людина спочатку включена в контекст відносин з іншими людьми.

Сам по собі фізичний недолік не має ніякого психологічного значення. Сліпа від народження людина ніяк не відчуває своєї сліпоти, і «стан її психіки анітрохи не відчуває болю від того, що його очі не бачать» [4, с. 14]. Страждання, почуття власної меншовартості, неповноцінності, непотрібності породжуються не органічним дефектом, а його соціальними наслідками: обмеженнями культурного і професійного розвитку, стигматизуючим або перебільшено дбайливим ставленням оточуючих, самотністю, вимушеною маргінальністю, словом – зниженням суспільної значимості людини, що людина відчуває внаслідок зустрічі з іншими.

Але ті ж негативні почуття стають стимулом розвитку індивіда, змушують його шукати шляхи заміщення відсутніх у нього здібностей. «Припустимо, – пише Л. С. Виготський, – що органічний дефект не призведе до соціальних причин виникнення почуття меншовартості, тобто до низької психологічної оцінки своєї соціальної позиції. Тоді не буде і психологічного конфлікту... Вирішує долю особистості в останньому рахунку не дефект сам по собі, а його соціальні наслідки, його соціально-психологічна реалізація» [4, с. 55].

Соціально-психологічна реалізація дефекту – є не що інше, як його компенсація, або психологічний процес, який заповнює фізіологічний ефект і, як показав А. Адлер, протікає аж ніяк не завжди в соціально прийнятному або (і) розвиваючому особистість напрямку. Через те, що компенсаторні механізми починають формуватися практично з моменту народження індивіда, відокремити їх від «натуральних» проявів органічної недостатності безпосередньо не менш складно, ніж розділити культурний і біологічний розвиток людини. Їх спаяність виступає, зокрема, емпіричним підґрунтям уявлення про дитячу дефективність, а також концепції душевної хвороби, підвидом якої вона є. Справді, у фокусі спостережень психіатрів, психологів, дефектологів, знаходяться переважно асоціальні і хворобливі форми компенсації – девіантна поведінка, відставання у навчанні, непрацездатність, емоційна обмеженість, агресивність і т.п. – в їх єдності з фізіологічними дефектами. Позитивістське тлумачення перетворює їх далі в нозологічні ознаки (наслідки) цих дефектів.

Феномен компенсації запускає органічну систему, що володіє властивістю самозміни, завдяки якій стає можливим відновлення або заміщення функції ураженого органу. У тваринному світі компенсація є найважливішим засобом пристосування організму до навколишнього середовища. Тіло людини – також біологічна система, в якій діють природні компенсаторні механізми – при видаленні одного з парних органів (нирки, легені), наприклад, інший бере на себе його функції, введення дитині малої дози хвороботворних мікробів тягне за собою вироблення антитіл і т. д. Звідси може виникнути думка, що соціально-психологічна реалізація дефекту в розвитку особистості являє собою не що інше, як різновид феномена компенсації.

Л. С. Виготський розвінчує міф про біологічну природу психологічного заповнення дефекту. Існує досить поширене уявлення, пише він, про те, що мудра і передбачлива природа винагороджує людину за дефект одного органу більшою чутливістю іншого, немов би виправляючи допущену нею помилку. «Так часто розповідають напівдивовижні історії про незвичайні

почуття дотику у сліпих або зору у глухонімих» [4, с. 34]. Спеціальні дослідження спростовують це твердження – ніяких значних фізіологічних особливостей сприйняття у людей з дефектами слуху та зору немає. Незвичайність зору глухих і дотику сліпих виявляється лише на рівні вищих психічних процесів: глухі, наприклад, зчитують людську мову за допомогою зору (по губах), сліпі читають за допомогою дотику (пальцями) і т. д. «Іншими словами, причини цього не органічні, що полягають в особливості будови органа або його нервових шляхів, а функціональні, які з'являються в результаті тривалого використання даного органа в інших цілях, ніж це буває у інших людей» [4, с. 31]. Екстраординарним у сліпих є не дотик, а те, що у формуванні вищих психічних процесів він замінює собою іншу – відсутню – первинну функцію (зір), яка виступає фізіологічною основою для здатності до читання [там же].

Також, вчений визначає і інший бік даного питання – компенсація досить часто буває невдахою – зіткнення з труднощами призводить не до розвитку, а до невротизації, хвороби, деградації, часом і до розпаду особистості. «Невдала компенсація перетворюється на захисну боротьбу за допомогою хвороби, у фіктивну мету, яка напружує все життя хибним шляхом» [5, с. 23].

Відкриття соціальних закономірностей патогенної психологічної компенсації, яка належить З. Фрейду, показало, що психічні розлади («невротичні симптоми») являють собою результат багатоступінчастого вирішення протиріч «неорганічного» життя – протиріч, що виникають при зіткненні особистості з труднощами в спілкуванні з іншими людьми. Симптом є «перетвореною формою» таких протиріч. У класичному випадку Анни О., наприклад, що не знайшли виходу і дозволу в силу жорстких моральних заборон сильні почуття огиди (до гувернантки), страху смерті і любові до батька трансформувалися в симптоми спастичного паралічу обох правих кінцівок з відсутністю чутливості, розлади зору, відрази до прийому їжі, порушення мови, стану сплутаності, марення, зміни всієї особистості дівчини [10, с. 25]. Істерична конверсія, витіснення, проекція, заперечення, заміщення, раціоналізація, реактивне утворення, регресія – всі ці добре вивчені психоаналізом «механізми захисту» є не чим іншим, як різними обхідними шляхами патогенної компенсації. Органічні дефекти являють собою лише один із видів труднощів, з якими стикається людина у своєму розвитку.

Таким чином, компенсація – це універсальний спосіб перебудови психологічних систем. Вона може вести як до зростання, творчого і соціального затвердження особистості, так і до неврозу, хвороби, ізоляції і навіть смерті. У зв'язку з цим неминує виникання питання про природу тієї доцільності, яка виявляється при аналізі не тільки позитивної, але й патогенної компенсації.

А. Адлер і його послідовники вважали, що обов'язковою умовою психологічного подолання дефекту є усвідомлене почуття неповноцінності, що надає процесу заміщення функцій позитивний (соціально прийнятний) напрямок. Джерелом компенсації вони вважали, таким чином, автономний суб'єкт. Якщо ж у людини немає почуття і свідомості власної неповноцінності, то шлях позитивної компенсації для неї закритий. На цій підставі адлерівська школа скептично оцінювала потенції розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, які не визнають своєї своєрідності, не помічають своєї недостатності, задоволені собою, а значить, не відчують почуття неповноцінності, що лежить в основі компенсаторних процесів у інших дітей.

Фактично такий підхід заперечує можливість обхідних шляхів особистісного розвитку для всіх випадків, в яких психологічний конфлікт не призводить до низької самооцінки або, незважаючи на наявність труднощів (органічних дефектів, наприклад), відсутній зовсім. Проте, соціально-психологічне подолання дефекту відбувається, і вельми ефективно.

Суб'єктивістське розуміння компенсації характерно для багатьох шкіл психотерапії. Зазвичай вирішення особистісних протиріч пов'язують виключно з процесом їх усвідомлення. Вже Фрейд вживав безліч способів, якими в обхід індивідуальної свідомості формуються невротичні симптоми, він вважав, що найбільш необхідною і достатньою умовою їх зникнення є їх усвідомлення пацієнтом. Між тим, це не пояснює не тільки успішного подолання дефекту, наприклад, сліпоглухонімими дітьми (вивченням яких Фрейд не займався), але і феномена сублімації, який Фрейд вивчав і описував як процес, який протікає несвідомо.

Отже, біологічна та психологічна компенсації визначаються якісно різними системами і здійснюються за різними законами. Відкривши закон природного відбору, Ч. Дарвін матеріалістично обґрунтував телеологізм органічних компенсаторних процесів. Теорія культурно-історичного розвитку психіки дозволила зробити такий же прорив у розумінні психологічної компенсації. Стимулом до формування будь-яких компенсаторних механізмів служать об'єктивні труднощі, з якими стикається в ході життя та чи інша органічна цілісність. Біологічний організм заповнює дефект парного органу, тому що це дозволяє йому як цілому взаємодіяти з навколишнім середовищем визначеним виробленим в процесі еволюції способом, який і покладено в форму його тілесності. Специфіка людського способу існування полягає, як було показано вище, не в будові тіла або мозку, а в зв'язку між тілами і мізками представників виду *Homo Sapiens*. Саме цей зв'язок, або конкретна система відносин між людьми, що є цілісністю, що визначає спосіб життя і думки – форму людської особистості, а також мети її компенсаторних процесів. Ось чому у дітей з одними і тими ж органічними вадами «компенсація протікає у зовсім різних напрямках в залежності від того, яка ситуація створилася, в якому середовищі дитина виховується, які труднощі виникають для неї з цієї недостатності» [4, с. 45].

Оскільки форма індивідуальної психіки соціально обумовлена, при наявності органічних дефектів або інших об'єктивних труднощів, що перешкоджають взаємодії людини з іншими людьми, її психологічна система перебудовується таким чином, щоб вона могла обійти ці перешкоди. У необхідності пристосуватися до соціально-культурного середовища знаходиться корінь як успішної, так і невдалої компенсації: заміщення зором слуху дає можливість глухому зчитувати мову інших людей, тобто спілкуватися з ними, але і істерика дозволяє обхідним шляхом привернути до себе увагу оточуючих, стати об'єктом їх турботи і піклування.

Звідси випливає, по-перше, що об'єктивний сенс компенсаторних процесів може бути виявлений лише на основі аналізу системи відносин людини з іншими людьми. По-друге, не може розглядати компенсаторні процеси, у всякому випадку самі по собі, як головний організуючий принцип своєї роботи; його завдання жодною мірою не зводиться до їх фасилітації. Вона полягає в тому, щоб, використовуючи різні соціокультурні засоби, допомогти дитині подолати зумовлені її органічною недостатністю ускладнення в освоєнні загальних форм діяльності і стати повноцінною, тобто включеною в спільноту людей, людиною.

Висновки: Поняття «компенсація», центральне для дискурсу багатьох психологічних напрямів, відтак потребує філософського осмислення у широкому антропологічному контексті. У статті розглянуто лише два напрямки компенсації: біологічний та психологічний. Вже цього достатньо щоб побачити, що цей розподіл все ж потребує філософського ситнезу. Однак, ми вбачаємо тут достатньо аргументів для поглиблення розуміння соціальної природи людини взагалі та її психіки зокрема, безумовно пов'язаної зі структурою мозку особистості та особливостями її соціального розвитку. Усі напрацювання в цій царині мають безпосереднє і опосередковане відношення до психофізіологічної компенсації. Сучасні уявлення філософії і педагогіки неможливі без включення до неї ставлення до людей, які потребують цієї компенсації. Без таких загальних філософських обґрунтувань неможливо вважати обґрунтованими антропологічні уявлення про доцільність праці в багатьох сферах соціального відтворення. Сучасне завдання філософської антропології розгляд компенсації взагалі, як феномену, та загальне теоретичне підґрунтя компенсації у всіх можливих випадках її реалізації.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Понять природу человека. – СПб., 1997.
2. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека [Текст] / Ф. Б. Березин. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1988. – 270 с.
3. Выготский Л. С. О психологических системах // Выготский Л.С. Собр. соч.: В 6 т. М., 1983. Т. 1. С. 109-132.
4. Выготский Л. С. Основы дефектологии // Выготский Л.С. Собр. соч. в 6 т. М., 1983. Т. 5.
5. Выготский Л. С. Психология и учение о локализации психических функций // Выготский Л. С. Собр. соч.: В 6 т. М., 1983. 175 с.

6. О.В. Попович, «Зміст поняття «компенсація»: наближення до цілісного бачення», журнал Грані № 1, 2014. – 234 с.
7. Штомпка П. Социология социальных изменений / Пер. С англ. под ред. В. А. Ядова — М.: Аспект-Пресс, 1996. – 416 с.
8. Юнг К. Г. Психология бессознательного. – Мн. : Харвест; 1993. – С. 103–249.
9. Холмогорова А. Методологические проблемы современной психотерапии // Вестник психоанализа. 2000. № 2. С. 83-90.
10. Фрейд З. Будущее одной иллюзии [Текст] // Фрейд З. Психоаналитические этюды. – Мн. : Попурри, 1997. – 525 с.

Pavlenko Kateryna

Postgraduate student of the Department of Philosophy, Faculty of History and Philosophy
Odessa National University I.I. Mechnikov

SOME PHILOSOPHICAL-ANTHROPOLOGICAL OF MEASUREMENT PSYCHO-PHYSIOLOGICAL ASPECT OF COMPENSATION

***Abstract.** Author from a philosophical point of view considers the actual issue of the essence of two directions of manifestation of compensation – biological and psychological. The emphasis is on the role of compensation, which, by various sociocultural means, contributes to the inclusion of people with special needs in society. The significance and role of versatile scientific views on the deepening of the understanding of the social nature of man in general and his psyche in particular, which is unconditionally associated with the structure of the personality brain and the features of its social development, is revealed. Conclusions are formulated regarding the importance for modern philosophical anthropology of considering compensation as a phenomenon, in general, and a general theoretical justification for compensation in all possible cases of its implementation.*

It is shown that biological and psychological compensation are determined by qualitatively different systems and are implemented according to different laws. The theory of cultural and historical development of the psyche made it possible to understand psychological compensation in understanding. The stimulus to the formation of any compensatory mechanisms is the objective difficulties that this or that organism encounters during the course of life. Biologically, the body makes up for the defect of the paired organ, as this allows it, as a whole, to interact with the environment in a certain way developed in the process of evolution. The specificity of the human mode of existence is, as shown above, not in the structure of the body or brain, but in the connection between them in representatives of the species Homo Sapiens. It is this connection, or a specific system of relations between people, that is integrity, determines the way of life and thought – the form of the human person, as well as the purpose of its compensatory processes. That is, the objective meaning of compensatory processes can be found only on the basis of an analysis of the system of human relations with other people. Consideration of compensatory processes in the semantic plan is to use the various sociocultural means to help the child overcome the complications caused by his organic insufficiency in mastering general forms of activity and become a full-fledged person, that is, a person included in the community.

Key words: *philosophy, anthropology, psychology, compensation, psyche, society.*

Пальчинська Мар'яна Вікторівна

доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії, психології та педагогіки
Одеської національної академії зв'язку імені О.С. Попова

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Одним з факторів, що впливають на особистість, є виникнення нових агентів соціалізації, які виявляються у процесі інформаційної взаємодії. Тому дослідження даних чинників впливу на соціалізацію особистості, причин і наслідків змін, яким підлягає особистісна структура, виявляється досить перспективним. Вихідною і фундаментальною передумовою при розгляді проблеми соціалізації є теза про нерозривну взаємодію людини і суспільства. В сучасних умовах віртуальний простір може значно впливати на соціальні процеси, в тому числі, на соціалізацію у просторі сучасного суспільства.

З поняттям особистість соціальна філософія пов'язує вищу форму існування представника людського суспільства. Індивід у процесі соціального розвитку рухається від людини до індивідуальності і від неї до особистості. Соціалізація передбачає процес становлення соціальної сутності людини, включення її в систему соціальних ролей і статусів, її розвиток як суб'єкта соціальної життєдіяльності. Вона є безперервним процесом, проміжні та кінцеві результати якого викарбувано усім масивом життєвих вражень і досвіду особистості, які вона набуває у процесі своєї життєдіяльності.

З огляду на складності процесу соціалізації прийнято виділяти первинну і вторинну соціалізації. Підставою для такого розрізнення виступають, передусім, первинні групи, під якими розуміються соціальні утворення, які характеризуються тісними, безпосередніми зв'язками із окремим індивідом. Вони первинні в декількох сенсах, але головним чином є фундаментом для формування соціальної природи і системи ціннісних орієнтацій. Первинна соціалізація визначається як та, якій індивід піддається в дитинстві і завдяки якій він стає членом суспільства. В результаті первинної соціалізації у людини формується достатній рівень самосвідомості, здатності до самоконтролю, освоєння рольової поведінки, які призводять до виникнення адекватних зв'язків з оточуючими людьми і соціумом.

Серед усіх осіб, які оточують людину, на першому місці в цьому процесі знаходяться ті, кого можна назвати «значимі інші»: ті, до кого прислухається, з ким себе ідентифікує конкретний індивід.

Вторинна соціалізація – це кожний наступний процес, який дозволяє вже соціалізованій особистості адаптуватися до нових соціальних умов. І первинна, і вторинна соціалізації опосередковуються іншими елементами суспільства як системи: як окремими індивідами, так і соціальними групами та інститутами. З цього великого спектра значень у кожній окремій ситуації вибирається тільки одне і стає спонукачем до дії, протидії, або бездіяльності. Соціалізація – це не механічна передача суми знань, умінь і установок. Нова соціокультурна ситуація ретельно відбирає з досвіду минулого ті елементи, які прямо або побічно сприятимуть їхньому розвитку, прагнучи виключити те, що не сприяє цьому. У процесі соціальної практики завжди відбувається відбір найбільш значимого для життя суспільства соціального знання, вміння і установок.

Трансформація соціального простору детермінована тим, що границі одного і того ж соціального утворення видозмінюються за рахунок ступеня поширення конкретних соціальних смислів і значень. Слід при цьому зазначити, що до складу духовного виміру соціального простору входять не лише усвідомлювані, а й несвідомі архетипічні образи, які впливають на поведінку людей. Крім того, теж саме соціальне середовище дає абсолютно різні результати соціалізації у різних людей та соціальних груп. Можна припустити, що такі результати обумовлені тим, як вже було зазначено вище, що протягом кожного моменту соціалізації на людину впливають різні життєві враження. Соціалізація і культурна ідентифікація людини в інфокомунікаційному просторі комп'ютерних мереж реалізується завдяки приналежності індивіда до того чи іншого мережевого співтовариства або через віртуальну реконструкцію соціального статусу, або через активне і вільне конструювання свого віртуального «Я» і персональної ідентичності

Ключові слова: особистість, соціалізація, віртуальний простір, віртуальна реальність, соціальний простір.

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що простір сучасного соціуму під впливом інформатизації та глобального поширення комп'ютерних мереж віртуалізується, впливаючи на існуючу систему соціальних відносин і соціалізацію особистості.

Підставою віртуалізації суспільства та виникнення віртуального простору став перехід до постіндустріального, або інформаційного суспільства, базисом функціонування якого є інформація та технології, що дозволяють оперативно працювати з нею. Одне з провідних місць зайняли комп'ютерні технології, які стали основою комп'ютерної віртуальної реальності, тобто «форми об'єктивованого існування, різновиду буття в формі тотожності матеріального та ідеального, інтегральна якість, що породжується механізмом репрезентативної належності взаємодіючих елементів складної системи» [11, с. 109].

Наслідки функціонування інфокомунікаційних технологій надзвичайно різноманітні: вони змінюють характер соціальної взаємодії особистості, його соціальні зв'язки, організаційні форми та суттєво впливають на життєдіяльність особистості. М. Маклюен наголошує на їх впливі на зміну мислення особистості, її соціальну поведінку: линейное мышление стало вытесняться «мозаичным», відроджується міфологічне мислення як структуруючий принцип свідомості. Вищезазначене неабияким чином впливає на соціалізацію особистості, оскільки діяльність особистості у віртуальному просторі спонукає до дотримання норм і правил, які певною мірою відрізняються від тих, що притаманні простору соціальному. Це призводить до моделювання іншої стратифікаційної системи, створення віртуальних мережеспівтовариств, появи нових засобів трансляції та засвоєння соціального досвіду та ін. Таким чином, віртуальний простір став невід'ємним елементом сучасного суспільства, який змінює соціокультурний простір на кожному структурному рівні.

Ступінь розробки проблеми. Для вивчення проблеми соціалізації в умовах віртуалізації суспільства важливе значення мають наступні напрямки досліджень: концепція інформаційного («постіндустріального») суспільства розроблялась такими вченими, як Ж. Фурастьє, Е. Масуда, М. Маклюен, Е. Тофлер, Д. Бел, А. Турен, М. Кастельс, Т. Стоуньєр та ін.; дослідження феномену суб- і контркультур в роботах С. Коена, Т. Розака та ін.; аналіз віртуальної реальності та віртуальних співтовариств (С. Бондаренко, П. Колока, А. Сміта, Г. Рейнгольда, Э. Рейда, С. Томаса, Н. Щербини и др.).

В контексті соціальної філософії розгляд даної проблематики має фрагментарний характер. Окремі аспекти означеної проблеми аналізувалися в роботах Орехова С., Гримак Н., Опенкова М., Абдеева Р., Скворцова Л., Носова Н., Пивоварова Д., Розіна В., Хоружего С., Юхвида А., Корольова С. та ін.

Комунікативний аспект віртуального простору і проблеми самопрезентації особистості отримали висвітлення в роботах Войскунського А., Белинської Е., Жичкиної А., Ринкявичуса Л., Буткявичене Е. та ін.

Метою даної роботи є аналіз впливу віртуалізації як глобального процесу на соціалізацію особистості.

Викладення основного матеріалу.

Починаючи з другої половини ХХ століття західними соціологами і соціальними філософами активно обговорюється питання про вступ найбільш розвинених країн в якісно іншу стадію соціального розвитку, охарактеризовану ними як постіндустріальне або інформаційне суспільство, головним критерієм якого є визначальна роль інформаційних технологій у всіх сферах життєдіяльності людей. Якщо на початку свого виникнення ідеї про новий тип соціального устрою мали скоріше характер футурологічних прогнозів, то в ході вдосконалення інфокомунікаційних і цифрових технологій, ряд прогнозів знайшли своє реальне втілення: вони виявилися в бурхливому розвитку засобів масової комунікації, в створенні і широкому поширенні персональних комп'ютерів, в побудові глобальних інформаційних мереж, в розробці технологій віртуальної реальності та інших технологічних інноваціях.

У своїй сукупності, ці досягнення докорінно змінили життя суспільства, не тільки висунувши на перший план інформаційну діяльність, тобто діяльність, пов'язану з виробництвом,

споживанням, трансляцією і зберіганням інформації, але і ускладнивши і трансформували світ так, що осмислити його в рамках традиційних підходів стало досить важко: «Людина входить в новий техногенно виготовлений світ і його свідомість «формально» відділяється від реального світу і переходить як би в «паралельний» простір, в інший світ, причому це світ не тільки споглядань, а світ реальних дій і переживань» [4, с. 101]. Таким чином, перехід до інформаційного суспільства висуває на перший план проблеми, пов'язані з тим, як відбувається адаптація особистості до нових умов, що «детермінується цілісністю організації життєвого процесу, різними сторонами якого є всі конкретні питання про суспільство і свідомість» [8, с. 259].

Проблема віртуалізації суспільства у глобальному масштабі відображена в філософії пост-модернізму, в контексті якої вона інтерпретується як феномен, властивий інформаційному суспільству. Він сприяє утворенню особливої системи соціальної взаємодії на основі часткової симуляції соціальних процесів. В контексті інтерпретацій сучасної соціальної філософії проблема віртуалізації суспільства отримує нові імпульси до подальшого осмислення, оскільки саме масштабне поширення комп'ютерних технологій створює нові аспекти віртуального простору, забезпечуючи можливість його інтерсуб'єктивності: «Буття тут-і-тепер має на увазі непричетність тривалості ...» [10, с. 19].

Віртуалізація як глобальний процес, який притаманний сучасному соціуму, сприяє інтенсифікації соціокультурних перетворень: «Виникнення гіперпростору мережі Інтернет є результатом використання суспільством нових форм комунікації ... Зміна суспільства розглядається як структурна диференціація системи внаслідок появи в ній нових елементів - віртуальних аналогів реальних комунікацій» [5, с. 25]. У якості прикладу впливу віртуалізації як глобального конвергентного процесу на особистість слід розглянути ті видозміни, які відбуваються в процесі соціалізації.

Соціалізація є функціональною передумовою будь-якого суспільства, вона виступає умовою соціокультурного відтворення форм системи соціальної взаємодії. У концепції П. Бергера і Т. Лукмана соціалізація розглядається як соціальне конструювання реальності і визначається як «... всебічне і послідовне входження індивіда в об'єктивний світ суспільства або в окрему його частину» [1, с. 212]. Соціалізація передбачає засвоєння особистістю соціального досвіду суспільства в цілому і соціальних груп зокрема, всієї системи зв'язків і відносин, в яку особистість включена як суб'єкт діяльності і пізнання.

З огляду на складності процесу соціалізації прийнято виділяти первинну і вторинну соціалізації. Підставою для такого розрізнення виступають, передусім, первинні групи, під якими розуміються соціальні утворення, які характеризуються тісними, безпосередніми зв'язками із окремим індивідом. Вони первинні в декількох сенсах, але головним чином є фундаментом для формування соціальної природи і системи ціннісних орієнтацій. Первинна соціалізація визначається як та, якій індивід піддається в дитинстві і завдяки якій він стає членом суспільства. В результаті первинної соціалізації у людини формується достатній рівень самосвідомості, здатності до самоконтролю, освоєння рольової поведінки, які призводять до виникнення адекватних зв'язків з оточуючими та соціальним середовищем.

Вторинна соціалізація – це кожний наступний процес, який дозволяє особистості адаптуватися до нових соціальних умов. І первинна, і вторинна соціалізації опосередковуються іншими елементами суспільства як системи - як окремими індивідами, так і соціальними групами та інститутами. Соціалізація – це не механічна передача суми знань, норм та навичок. Нова соціокультурна ситуація ретельно відбирає з досвіду минулого ті елементи, які сприятимуть їхньому розвитку, прагнучи виключити непотрібне. У процесі соціальної практики завжди відбувається відбір найбільш значимого для життя суспільства соціального знання, вміння і установок.

Соціалізація є безперервний процес, проміжні та кінцеві результати якого обумовлені всією сукупністю соціальних правил і норм, під впливом яких відбувається формування особистості, її власного досвіду. Саме залучення до норм, цінностей, системи статусів та ролей, притаманних певному суспільству, відбувається не тільки під впливом окремих агентів та інститутів соціалізації, а й завдяки інтеріоризації, яка сприяє особистісному відображенню об'єктивної соціальної реальності.

Соціалізація передбачає процес становлення соціальної сутності людини, включення її в систему соціальних ролей і статусів, її розвиток в якості суб'єкта соціальної життєдіяльності. Для соціальної філософії вихідної й фундаментальної посилкою при розгляді проблеми соціалізації є теза про нерозривний зв'язок, єдність і взаємодію людини і суспільства. В сучасних умовах віртуальний простір може значно впливати на соціальні процеси, в тому числі, на процес соціалізації в соціальному просторі.

Віртуалізація суспільства підсилює тенденцію до розвитку технічно «опосередкованої соціальності», що впливає на процес соціалізації, оскільки вона все більше підпадає під вплив імітаційних утворень, які видозмінюють існуючі соціальні відносини. Сам концепт глобальної комп'ютерної мережі веде до абстрагування від реальних історичних подій та локальних географічних особливостей до підпорядкування логіці позасоціального, логіці «індивідуалізованого суспільства», з якою віртуальний простір пов'язують різноманітні коди, які в кінцевому рахунку включені в цифровий аудіовізуальний гіпертекст. «Опосередкована соціальність» відображає панування стихійних і неупорядкованих процесів, зростання невизначеності людського буття. Результатом є віртуалізація образу світу, який в більшій мірі схильний до перетворювальної діяльності суб'єкта, ніж соціальна реальність. Світ вже не тільки не постає перед індивідом у якій б то не було об'єктивності, більш того, відображення об'єктивної соціальної реальності втрачає безпосередній зв'язок із ним: «... людська раса сьогодні успішно створює досконалу миттєвість, часто звану реальним часом. Необоротно збільшуючи свою владу, людська раса вміє скасовувати людське сприйняття і часу, і простору. Втрата трансцендентального, тобто нездатність організувати світ відповідно до нашого сприйняття сенсу і людським функцій, незмірна (незлічима)» [2]. В цих умовах віртуальний простір, існуючий за допомогою нових інфокомунікаційних технологій, стає потужним агентом вторинної соціалізації особистості: соціалізації стосовно не тільки до мережевих спільнот, а й до офлайнної дійсності - того соціального середовища, в якому людина існує.

Слід зазначити відмінності агентів первинної та вторинної соціалізації у віртуальному просторі. Агентами первинної соціалізації у суспільстві виступає найближче оточення індивіда, що здійснює безпосередній вплив: сім'я, батьки, друзі, ровесники, вчителі, тренери та ін. Термін «первинна» відноситься до всього, що становить безпосередню і найближче оточення людини. Первинна соціалізація відбувається в сфері міжособистісних відносин в малих групах, якій індивід піддається в дитячому віці, стаючи членом суспільства. У віртуальному просторі розширюється спектр агентів первинної соціалізації, оскільки на особистість мають безпосередній вплив також ті індивіди та групи, які у просторі соціальному не мають такої можливості, оскільки віртуальний простір заповнений «проекціями людей, породженими ними текстами, зображеннями – від реалістичних до фантастичних» [3, с. 75].

Вторинну соціалізацію здійснюють люди, пов'язані формально-діловими відносинами, школа, соціальні інститути, ЗМІ, офіційні представники держави та ін. Термін «вторинна» описує тих, хто здійснює менш вагомий вплив на людину. Вторинна соціалізація відбувається на рівні великих соціальних груп, за допомогою якої вже соціалізована індивід інтегрується в нові сектори суспільства. Віртуальний простір стає потужним агентом вторинної соціалізації особистості: соціалізації стосовно не тільки до мережевих спільнот, але й до офлайнної дійсності – до того соціального простору, в якому здійснюється життєдіяльність особистості.

Значний вплив віртуального простору глобальної комп'ютерної мережі на соціум в цілому і особистість зокрема, розпочався з можливості інтернет-користувачів активно брати участь в інформаційних потоках, а в деяких випадках створювати інформаційний простір за власним бажанням і потребами: «Людська комунікація все більш щільно охоплюється мережею технічних стандартів, які опосередковують всі соціальні взаємодії і укладають їх в специфічний технологічний каркас, який можна назвати мережевою моделлю» [9, с. 58]. У сучасному суспільстві віртуальна комунікація стає одним із системоутворюючих елементів функціонування соціокультурного простору сучасного суспільства, у процесі якої створюються і підтримуються певні зразки, норми і правила поведінки, напрацьовуються певні соціокультурні

ресурси, вибудовуються стратифікаційні системи, створюються віртуальні мережеві спільноти тощо. Внаслідок цього інформація як один із базових елементів постіндустріального суспільства, визначається «не тільки і не стільки своєю масовістю чи загальнодоступністю, економічним чи політичним потенціалом, скільки можливістю персоналізації» [13, с. 7], що задає нові грані самоідентифікації.

Віртуалізація суспільства докорінно модифікує механізми соціалізації особистості, які притаманні існуючій системі соціальних відносин. Можна припустити, що стратифікація відповідно до інформаційного критерію (наприклад, обмеження доступу до мультисервісних мереж) спонукатиме до формування нового типу соціальної нерівності. Також вплив віртуальних спільнот на процес соціалізації також потребує спеціальної уваги: «...малопередбачуваною є відповідь на питання про вплив (прямий чи непрямий) поширення нових інформаційних технологій на динаміку зміни системи цінностей» [6, с. 24].

За допомогою віртуального простору можливе не тільки проектування нових соціокультурних форм з принципово іншими властивостями, але і їх відтворення в просторі соціальному. Подальший розвиток інфокомунікаційних та комп'ютерних технологій, які є основою для функціонування віртуального простору, сприятиме його подальшій інтеграції з базовими елементами соціальної структури, в більшій мірі актуалізуватиме проблему впливу віртуалізації на систему суспільних відносин і визначення адаптаційного потенціалу суспільства в цілому і особистості зокрема до нових умов: «Комунікаційна система, заснована на мережевих технологіях, здатна радикально змінити морфологію громадських зв'язків, заснованих на традиційних ієрархічних взаємовідносинах» [7, с. 59]. В рамках соціально-філософського дискурсу, перш за все, актуалізується проблема впливу віртуального простору на формування таких структурних компонентів особистості, як світогляд, система ціннісних орієнтацій, підстави соціальної життєдіяльності.

Глобальність віртуального простору дозволяє поглянути з якісно нової сторони на його роль як соціалізуючого фактору: інтеграція віртуального простору з простором соціальним стає причиною утворення суто мережевих патернів (наприклад, мережевого сленгу, віртуальних релігій, маргінальних груп, діяльність яких здійснюється переважно або виключно у віртуальному просторі та ін.), що дозволяє констатувати інваріантне розширення і ускладнення соціокультурного середовища сучасного суспільства.

Віртуальний простір має багатовекторний соціалізуючий потенціал, внаслідок чого в умовах активної взаємодії з віртуальним простором особистість може бути схильна до трансформацій, які можуть бути виражені в таких поняттях, як «мережева особистість» або «віртуальна особистість». Даний тип особистості є структурним компонентом особистості, яка формується під віртуальною взаємодією, який забезпечує ефективну взаємодію в момент віртуальної активності.

Віртуальна особистість символічна, множинна, має певну автономність дій у віртуальному середовищі. Вона може створюватися як через перенесення соціально і культурно значущих рис людини у віртуальний простір упродовж спілкування з іншими користувачами або за допомогою надання собі нових властивостей, рис і особливостей, значимість яких усвідомлюється індивідом завдяки реакції інших відвідувачів чату, дошки оголошень, конференції тощо. Звідси зрозуміло, що відображення людської особистості у віртуальному середовищі може мати різні ступені відповідності особистості, яка існує у просторі соціальному.

Висновки

На віртуалізацію як глобальний процес, притаманний сучасному суспільству, вказує збільшення сфер використання комп'ютерних технологій. За рахунок віртуалізації як процесу, який притаманний сучасному соціуму, відбувається інтенсифікація соціокультурних перетворень, що в свою чергу суттєво впливає на соціалізацію особистості.

Актуальність дослідження соціалізуючого потенціалу віртуального простору полягає у припущенні, що одним з факторів, що впливають на особистість, є виникнення нових агентів соціалізації, які виявляються у процесі інформаційної взаємодії. Тому дослідження даних чинників впливу на соціалізацію особистості, причин і наслідків змін, яким підлягає особистісна

структура, виявляється досить перспективним. Вихідною і фундаментальною передумовою при розгляді проблеми соціалізації є теза про нерозривну взаємодію людини і суспільства. В сучасних умовах віртуальний простір може значно впливати на соціальні процеси, в тому числі, на соціалізацію у просторі сучасного суспільства. Альтернативність патернів поведінки, представлених у віртуальному просторі глобальної комп'ютерної мережі, ставить особистість в ситуацію перманентного вибору: в результаті віртуалізація спонукає до появи агентів соціалізації, які існують у віртуальному просторі, а результати їх впливу відображаються у просторі соціальному.

Процес соціалізації особистості у віртуальному просторі супроводжується придбанням і засвоєнням нових цінностей, навичок у зв'язку із переходом в інваріантний соціокультурний простір. Створений за допомогою цифрових технологій, він стрімко впроваджується не тільки в життя сучасного суспільства, а й у структуру життєвого простору особистості, оскільки має змогу бути одночасно відкритим і закритим для доступу, забезпечувати багатоканальність спілкування, впливати на простір соціальний та ін. В найзагальнішому вигляді віртуальну соціалізацію особистості можна визначити як процес передачі певного досвіду, що відбувається у віртуальному інформаційному просторі. Саме тут і полягає основна проблема сучасного етапу розвитку суспільних систем, коли різні форми соціалізації особистості починають не тільки співіснувати, але і конфліктувати між собою, вносячи свої корективи, як у структуру особистості, так і в суспільну систему.

Соціалізація і культурна ідентифікація людини в інфокомунікаційному просторі комп'ютерних мереж реалізується завдяки приналежності індивіда до того чи іншого мережевого співтовариства або через віртуальну реконструкцію соціального статусу, або через активне і вільне конструювання свого віртуального «Я» і персональної ідентичності.

Поряд із процесами соціалізації у віртуальному просторі відбуваються і процеси ресоціалізації, тобто засвоєння індивідами та соціальними групами нових цінностей, моделей поведінки та ін. у зв'язку із взаємодією з іншим середовищем. Таким чином, соціалізація особистості у віртуальному просторі здійснюється як взаємовплив двох процесів, а саме перенесення певних норм і правил соціального простору, а також засвоєння норм і правил, які існують у межах простору віртуального як в цілому, так і в окремих віртуальних спільнотах та групах. Віртуальне середовище структурується з інших підстав, ніж соціальне. Передусім це стосується мережевих спільнот, де вибудовується своя система цінностей, переваг, ієрархічних взаємин, які роблять можливими нові форми прояву особистості, розширюють особистісний досвід, коло спілкування, можливості самовираження тощо. Саме тут виникають інші соціокультурні структури, які у соціумі були б неможливі. Таким чином, віртуальний простір стає невід'ємним атрибутом життєдіяльності сучасного суспільства, який змінює соціокультурне життя в цілому за допомогою інтенсифікації соціальних взаємодій, збільшення обсягу інформації, розширення спектра поведінкових моделей, появи нових способів ретрансляції соціального досвіду та ін.

Список використаних джерел

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман – М.: «Медиум», 1995. – 323 с.
2. Бодрийяр В Тени Тысячелетия, или Приостановка года 2000 / Ж. Бодрийяр. – Режим доступа: URL: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Bodr/2000.php
3. Войскунский А. Метафоры Интернета / А. Войскунский // Вопросы философии. – 2001. – № 11. – С. 64 – 79.
4. Гримак Л. Супергипноз виртуальной реальности / Л. Гримак // Виртуальная реальность: Философские и психологические проблемы. - М.: 1997. – 187с.
5. Иванов Д. Виртуализация общества. Версия 2.0. / Д. Иванов. – СПб.: «Петербургское Востоковедение», 2002. – 224 с.
6. Иванов Д. Общество как виртуальная реальность // Информационное общество. М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 270 с.

7. Королев С. Параллельная жизнь: человек в интернете/ С. Королев // Философские науки. – 2010. – № 9. – С. 112-129.
8. Кули Ч. Человеческая природа и социальный порядок (пер. с англ.) / Ч. Кули. – М.: Дом интеллектуальной книги, 2000. – 320 с.
9. Назарчук А. Социальное время и социальное пространство в концепции сетевого сообщества / А. Назарчук // Вопросы философии. – 2012. – №9. – С. 56 – 67.
10. Опенков М. Виртуальная реальность: онто-диалогический подход: автореф. дис. д-ра филос. наук / М.Ю. Опенков. – М., 1997. – 38с.
11. Орехов С. Поиск виртуальной реальности / С. Орехов. – Омск: Изд-во ОмГПУ, 2002. – 184 с.
12. Пальчинская М. Интернет как пространство социальных коммуникаций/ М. Пальчинская // Научное познание: методология и технология. – 2012. – вып.1(28). – С. 118–123.
13. Хомяков А. К Всемирному саммиту по проблемам информационного общества / А. Хомяков // Слово – № 45. – 2003. – С. 7.
14. Janin H. The Post-Information Society. <http://www.vqronline.org/articles/1994/winter/janin-post-information-society>

Palchinska Marya

Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Head of the Department of Philosophy, Psychology and Pedagogy
Odessa National O.S. Popov Academy of Telecommunications

SOCIALIZATION OF A PERSONALITY IN THE CONDITIONS OF SOCIETY VIRTUALIZATION

Abstract. *One of the factors affecting the individual is the emergence of new agents of socialization, which are manifested in the process of information interaction. Therefore, the study of these factors influencing the socialization of personality, causes and consequences of changes to which the structure is subject, is quite promising. The starting point and the fundamental prerequisite for considering the problem of socialization is the thesis about the inseparable interaction of man and society. In modern conditions, virtual space can significantly influence social processes, including socialization in the space of modern society.*

With the concept of personality, social philosophy connects the highest form of existence of a representative of human society. The individual in the process of social development moves from the individual to the individual and from it to the individual. Socialization involves the process of becoming a social entity, its inclusion in the system of social roles and statuses, its development as a subject of social life. It is a continuous process, the intermediate and final results of which are captured by the whole array of life experiences and personal experiences that it acquires in the course of its life.

Given the complexity of the process of socialization, it is customary to distinguish primary and secondary socialization. The basis for this distinction is, above all, the primary groups, which are understood as social formations, which are characterized by close, direct ties with the individual. They are primary in several senses, but they are mainly the basis for the formation of a social nature and a system of value orientations. Primary socialization is defined as the one to which an individual undergoes in childhood and through which he becomes a member of society. As a result of primary socialization in a person a sufficient level of self-awareness, ability to self-control, the development of role-playing behavior are formed, which lead to the emergence of adequate relationships with others and society.

Among all the people around you, in the first place in this process are those who can be called "significant others": those who are listened to, with whom identifies a specific individual.

Secondary socialization is every subsequent process that allows an already socialized individual to adapt to new social conditions. Both primary and secondary socialization are mediated by other elements of society as a system: both individual individuals and social groups and institutions. From this large range of values in each individual situation, only one is selected and becomes the trigger for action, counteraction, or inaction. Socialization is not a mechanical transfer of the sum of knowledge,

skills and attitudes. The new socio-cultural situation carefully selects from the experience of the past those elements that directly or indirectly contribute to their development, seeking to exclude something that does not contribute to it. In the process of social practice, there is always a selection of social knowledge, skills and attitudes most important to society.

The transformation of social space is determined by the fact that the boundaries of the same social formation are altered by the extent of the distribution of specific social meanings and meanings. It should be noted that the spiritual dimension of social space includes not only conscious but also unconscious archetypal images that influence people's behavior. In addition, the same social environment gives completely different results of socialization in different people and social groups. It can be assumed that such results are due to the fact that it has been stated above that during each moment of socialization a person is affected by different life experiences. Socialization and cultural identification of a person in the infocommunication space of computer networks is realized through the affiliation of an individual to a particular network community or through virtual reconstruction of social status, or through active and free construction of their virtual "I" and personal identity.

Key words: *personality, socialization, virtual space, virtual reality, social space.*

УДК 14:[304+308]:316.7

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-2-13>**Прокопович Лада Валеріївна**

кандидат технічних наук,
доцент кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури
Одеського національного політехнічного університету

ТЕОРІЇ МІФУ В ДИСКУРСІ ТЕАТРАЛЬНОСТІ БУТТЯ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** Постійне прагнення людей до театралізації певних видів їх діяльності визначає постійну актуальність дослідження причин та соціально-філософських основ цього прагнення.*

Перехід від античних ритуалів міфологічного змісту (Діонісійські таємниці) до театру як нової форми актуалізації міфологічного сюжету та способу розуміння дійсності показав необхідність розгляду таких процесів у контексті «драми», встановленої міфами і міф-мислення.

Мета дослідження - інтерпретація міфу як драматичної складової «театру» буття (на основі соціально орієнтованих теорій міфу). Методологічна стратегія цього дослідження - це поєднання різних теорій міфу з концепцією театральності буття.

Такий підхід дозволив проаналізувати існуючі теорії міфу, фіксуючи поступовий відхід від герменевтики до соціально-філософських інтерпретацій. Кожна з цих теорій має обмежений гносеологічний ресурс (через вузьку сферу застосування, позицію щодо спостерігача / дослідника тощо). Подолати ці обмежуючі фактори можливо при комплексному використанні різних теорій, залежно від цілей та предметів дослідження. Використання цих теорій в рамках концепції театральності буття дає можливість виявити міфологічну основу в «драмі» не тільки магічних ритуалів, але й інших видів людської діяльності.

Онтологічний ресурс такої стратегії значно розширюється за допомогою використання метафори «лялькового театру» життя або метафори «хитроці» як актора в деяких культурних та соціальних процесах.

Дослідження показало, що всі теорії міфу спрямовані не стільки на вивчення міфології, скільки на вивчення людини через її призму. Це, мабуть, пояснює той факт, що всі теорії міфу, які містять «соціальний» компонент, пов'язані з театральністю буття. Це виявляється і в культурних практиках (як форма актуалізації міфологічних сцен), і в міфологізації дійсності (як форми інтерпретації соціальної реальності).

Результати дослідження показують можливість включення міфологічного (або міфопоетичного) аналізу до складу методологічного апарату, який використовується для філософського розуміння театральності як сутності та форми суспільної реальності.

***Ключові слова:** міф, театральність буття, соціальна реальність, міфосвідомість, культурні практики.*

Постановка проблеми. Прагнення людей до театралізації різних сфер свого життя проявляється з давніх часів і залишається актуальним сьогодні, коли соціум зазнає значних трансформацій – структурних, інституціональних, смислових, ціннісних тощо. Тому і дослідження причин та соціально-філософських засад цього прагнення є завжди актуальними, зокрема ті, що дозволяють виявити та осмислити основи «драматургії» соціального «театру».

Вивчення форм і сутності соціальної реальності в рамках концепції театральності соціокомунікативних проявів культури [1] передбачає не лише виявлення рис театральності в окремих видах людської діяльності, а й намагання знайти витоки цієї театральності та її «драматургічне» підґрунтя.

Ці пошуки вже призвели до розуміння того, що театр, як вид мистецтва, і «театр» життя походять від давньогрецьких містерій, які присвячувалися богам землеробства, виноробства, плодючості землі – Діонісу, Деметрі, Персефоні. Саме перехід від ритуалів міфологічного змісту до театру як нової форми актуалізації міфологічного сюжету і способу осмислення дійсності [2] показав, необхідність розглядати такі процеси в контексті «драматургії», яку задають міфи та міфомислення.

Тому **метою** даного дослідження є аналіз теорій міфу в дискурсі театральності буття.

Викладення основного матеріалу. До початку XIX століття існували три типи розуміння міфології: вербалістський (в «живих» релігіях), алегоричний та поетичний.

Вербалістське сприйняття міфології ґрунтується на буквальному розумінні священних текстів. Найбільш активно цей підхід практикується в християнстві та іудаїзмі під час трактування Біблії.

Мусульманський різновид вербалізму виглядає досить «умовним», бо, по-перше, не додає нічого нового до методів, напрацьованих в християнському та іудейському вербалізмі, по-друге, не користується текстом першоджерела. У мусульман трактування Корану – явище лише останніх часів (коли, наприклад, салафістам знадобилося підмінити сутність поняття «джихад»).

Незважаючи на палкі догматичні суперечки, що виникають між християнськими та іудейськими вербалістами, користуються вони одним методом, який ґрунтується на ретельному філологічному аналізі (звідки, власне, й пішла герменевтика). І християнські, і іудейські вербалісти намагаються не доводити буквально розуміння тексту до абсурду (як це робили, наприклад, схоласти або антирелігійні памфлетисти), а залишають місце для умогляду, певної абстракції. Відмінність полягає, на думку Л. Мосіонжника, лише в рисах національного темпераменту. «В Талмуді ми знаходимо іудейський дух, парадоксальним чином однаково схильний і до педантизму, і до гумору та буйної фантазії. Святий же Василій – представник духу грецького, з його витонченістю, піднятою умоглядністю, широкою ерудицією та філософською ґрунтовністю» [3, с. 129]. Проте ці відмінності навряд чи можна сприймати як підґрунтя для непримиренних суперечок, бо вони, напроти, гарно доповнюють одна одну.

З наукової точки зору вербалістський тип біблейської екзегетики не є перспективним, бо ігнорує все, що не міститься у самій Біблії, будує хиткі логічні конструкції, деякі з котрих спираються на помилки у перекладі.

Альтернативою вербалізму став алегоризм, який запропонував метод не прямого сприйняття Біблії та інших культурних текстів міфологічного змісту.

Алегорія – це символ, за яким стоїть якесь досить конкретне поняття. Зв'язок між цим поняттям та його алегоричним образом однозначний та раціональний. Розшифрування цього образу також може бути однозначним, якщо і автор алегорії, і той, кому вона адресована, мають однаковий хід думок, якщо адресат володіє відповідними кодами. Тобто алегорія є одночасно і художнім прийомом, і формою кодування інформації: якщо замість образів і метафор підставити відповідні їм поняття (як в математиці або криптографії), смисл послання буде зрозумілим.

Перші прояви цього підходу можна знайти вже у Продіка Безбожника (V ст. до н.е.), який вважав, що віра народилася із поклоніння людей корисним для них явищам природи: «Сонце, Місяць, річки, джерела ... древні називали богами за користь, яку вони від них отримують... І тому хліб був названий Деметрою, вино – Діонісом, вогонь – Гефестом, і так само все, що є корисним [4, с. 215].

Потім з'явилась думка філософа зі школи кіренаїків Евгемера (IV–III ст. до н.е.) про те, що боги – це обожнені видатні люди минулого (звідси назва вчення – евгеризм).

До міфу, як до алегорії, ставились і неоплатоніки, в числі яких – імператор Юліан Відступник. Проте для нього головне у міфі – не образи та їх тлумачення, а моральний підтекст. У листі до свого друга – прокуратора Георгія, Юліан пише: «...нехай і балакуча Відлуння буде визнана богинею, як ти пропонуєш, а якщо хочеш – то й дружиною Пана, я заперечувати не стану... Але ж яке це має значення для мене, коли, демонструючи тобі свою дружбу, я значно перевершив Відлуння?» [5, с. 648].

Втім, саме грецькі міфи стали найбільш привабливими об'єктами для алегоризму в XVIII–XIX ст. Тоді народились «теорія символів» Ф. Крейцера та «порівняльно-міфологічна школа» М. Мюллера, який вважав, що первісні творці міфів використовували метафори лише тому, що не вміли ще ясно висловлювати свої думки. До цієї концепції належить «солярна», або «метеорологічна» теорія, згідно з якою *весь* зміст грецької міфології – від Хаосу до Троянської війни – не більш, ніж спостереження за фазами Місяця, Сонця та змінами погоди. Наприклад, Клітемистра вбиває Агамемнона – це треба розуміти так, що хмара або ніч закрила Сонце, Орест мстить за батька – світло перемогло темряву і т.д. [6, с. 251].

Недовіра до цього підходу виникає із-за намагання деяких дослідників побачити алегорії геть у всіх міфологічних образах та сюжетах. Тому порівняння та «розшифровки» іноді виглядають натягнутими і, навіть, абсурдними.

Ще один недолік алегоризму висвітлюється тоді, коли тлумачі, беручись за пояснення міфів, не враховують того факту, що їх власна логіка та тип раціональності – не єдині з можливих, що різні народи в різні історичні епохи могли мислити інакше (не неправильно, або «примітивно»).

Автори «солярної» теорії мали свої уявлення про Сонце та інші небесні об'єкти та явища – їх вони і знаходили в древніх міфах. А з тим, що в ці «пояснення» не вкладалось, не знали, що робити. Іноді просто «не помічали».

Втім, назвати цей підхід зовсім невинуватим теж неможна. Треба лише більш точно визначити межі його застосування. Бо авторські інтерпретації, якщо розглядати їх як гіпотези, «робочі» припущення, часто спонукають до дискусії, до пошуку нової аргументації, задають нову точку зору. Перевірка цих гіпотез через застосування інших дослідницьких методів, співставлення із загальним культурним контекстом дозволяє формувати нові трактовки відомих фактів або навіть виявляти факти нові.

Так само і «поетичний» підхід, який розглядає міф як чисто художній вимисел, теж виглядає досить «слабким», непереконливим, якщо поширювати його на всю міфологію без визначення певних методологічних обмежень.

Втім, вже у XIX ст. з'явився принципово новий підхід до розуміння міфології. Його основу заклали німецькі романтики: І.Г. Гердер, А.В. Шлегель, брати Я. і В. Грим, які побачили в міфології вираження народного духу і «сутність розуміння ним природи та суспільства» [7, с. 347]. Брати Грим, до того ж, заклали основу порівняльного вивчення міфології різних народів.

Найбільш досконало романтична концепція представлена у працях Ф. В. Й. Шеллінга. Відкинувши «поетичний» та алегоричний погляди, він знайшов пояснення, яке сам назвав «релігійним»: «в міфології як такої є істина», тобто «будь-яка людина, яка наділена природним чуттям, розуміє, що перше розуміння складних речей частіше за все буває вірним. Вірним в тому сенсі, що правильно намічається ціль, до якої має спрямуватися думка, – не в тому, щоб її відразу ж досягти» [8, с. 170].

Шеллінг стверджував, що народ і його міфологія виникають одночасно, в результаті єдиного процесу, що народ, який немає своїх міфів, – не народ зовсім, а стадо не пов'язаних між собою особнів. Таким чином, міфотворчість – процес не довільний та свідомий, а природний та закономірний.

Міфологію з поезією Шеллінг також пов'язував, але інакше: «Оскільки філософія, а з нею й всі науки, були народжені та підживлені поезією, то слід очікувати, що, досягнувши свого завершення, вони повернуться окремими потоками в той спільний океан поезії, з котрого вони вийшли» [8, с. 170]. А міфологія буде для них зв'язуючою ланкою.

Тобто поетичність, що іноді притаманна міфології, це не стільки зміст, скільки форма. Форма, яка дозволяє гармонійно поєднатись різним видам мислення: міфологічному, художньому, філософському, природничому.

У другій половині XIX ст. виникла ще одна школа – «антропологічна». Її представники (Е. Тейлор, Л.Г. Морган, Дж. Дж. Фрезер, Л. Леві-Брюль та інші) джерелом міфотворчості вважали передфілософську рефлексію древньої людини про оточуючий світ та своє місце в ньому. Вчені «антропологічної школи» збагатили науку цінними ідеями: вони, зокрема, доказали зв'язок багатьох елементів міфу, які вважались плодом фантазії, із реальними звичаями деяких народів [9, с. 9–10].

Слабким місцем «антропологічної школи» деякі вчені вважають впевненість у тому, що кожен широко розповсюджений міфологічний сюжет має лише одне джерело, з якого його позичають інші народи. Таке, дійсно, іноді буває (приклад – світові релігії). Але є й приклади дуже схожих міфів у народів, настільки ізольованих один від одного, що ні про яке позичання не може бути й мови, – вважав С. Радциг [6, с. 252]. «Дійсно, якщо світ єдиний, єдина Реальність, що лежить в його основі, і єдина сутність людей у всьому світі, то неможливо, щоб уявлення людей про один і той же світ не мали б нічого спільного», – додає Л. Мосіонжник [3, с. 141].

Втім, відкриття останніх років в царині історії, археології, ДНК-генеалогії змушують засумніватися в уявленнях про ізоляцію деяких стародавніх племен, народів, культур.

Особливий погляд на міфологію сформувався в надрах марксизму. К. Маркс та Ф. Енгельс вважали, що людина, не маючи можливості зрозуміти дійсні закони світобудови, просто вигадала своїх богів та духів. Але угорський письменник Лайош Мештерхазі – комуніст, який у більшості своїх творів не відхилився від «соцреалізму», в романі «Загадка Прометея» висунув припущення, що наші предки не вгадували, не припускали, а бачили в хмарі, що клубочиться, скудланого гнівного Зевса; не вірили, що бачать, а справді бачили у блискавці викуваний Гефестом меч Зевса, і не шукали ніяких причинно-наслідкових зв'язків між вчинком Прометея і покаранням, що було отримано за нього [10, с. 26–27].

З часом марксистки переглянули ставлення до міфу, і їм вдалося визначити важливу відмінність міфу від інших форм світобачення: «Міфологічна свідомість містила в собі також пошук єдності природи і суспільства, світу і людини, розв'язання протиріч, гармонії, внутрішньої злагоди людського життя» [11, с. 31].

Як історично перший тип світобачення, міф розглядав і О.Ф. Лосєв. Але не сприймав спрощень та поверхневих трактувань. «Звичайне пояснення міфології зводиться до того, що вона є продуктом незрілого мислення, далекого від встановлення та використання законів природи. Проте само це мислення потребує для себе пояснень... Бо будь-яке пояснення – це переведення незрозумілого у зрозуміле. Але ж чому знезацька виявилось зрозумілим, що сонце – це бик, а місяць – корова, або що грім і блискавка не є громом і блискавкою самі по собі, а є зброєю в руках Зевса чи Юпітера» [12, с. 8].

Пояснює О.Ф. Лосєв це тим, що первісній людині була зрозумілою лише одна форма відносин – общинно-родова, яка пов'язувала її із родичами. Коли ж людині треба було пояснювати явища зовнішнього світу, відношення між його елементами, вона переносила на них ті ж самі общинно-родові зв'язки.

А оскільки і формати суспільного життя, і форми господарської діяльності з часом змінювались, то змінювалась і міфологія. Тому в будь-якому грецькому міфі можна знайти елементи як найдревніших, так і пізніших епох. Таким чином, будь-який міф – це комплекс, в якому слід виділяти його «центральне ядро», «рудименти» минулого та «ферменти» майбутнього [12, с. 17–27].

В ХХ ст. міф все частіше стає об'єктом досліджень західних вчених, і поступово з «історичного релікту», примітивної форми свідомості перетворюється на свого роду ключ до розуміння природи людської психіки, культури.

Особливий внесок в це перетворення зробив Карл Юнг. Саме в міфах він виявив архетипи, як системи зв'язків між природними явищами та міфологічними образами/символами, які є вродженими для людини, як *Homo sapiens*, і вкорінюються в спільному для всіх «колективному неусвідомленому». Приділенням особливої уваги до символів К. Юнг відрізнявся від З. Фрейда, але, певною мірою, перетинався з поглядами, наприклад, Г.В. Плеханова, який вважав, що всі людські відчуття – це лише символи, «ієрогліфи», котрі лише позначають речі зовнішнього світу.

Так чи інакше, але Юнгу не вдалося створити стройну, цілісну теорію, подібну хоча б фрейдівській. В наші дні поняття «архетип» іноді застосовується вже без зв'язку із юнганством, для позначення найбільш поширених, загальних, фундаментальних міфологічних образів і мотивів, що лежать в основі художніх структур (в культурних текстах, артефактах) і соціальних подій.

Вчення К. Юнга серйозно вплинуло на дослідження Ернста Кассірера, який розглядав міф як складову символічну систему, і Мірчі Еліаде, який створив цілісну концепцію міфологічного відношення до часу і простору.

Як зазначав М. Еліаде, Акти Творіння здійснюються богами, напівбогами та героями у міфологічному часі, тобто поза будь-яким конкретним часом, у позачасовій вічності. Тому найкраще, що можуть зробити люди, – наслідувати цим актам. Ці творчі акти описані в міфах, виражені у символах, а земним, практичним їх повторенням є ритуали.

Для міфологічної свідомості, на думку М. Еліаде, реальним є лише те, що відображає якусь міфологему – ідеальний план, створений богами. Тому будь-яка, навіть рутинна справа архаїчної

людини – це священнодійство. Шлюб здійснюється тому, що він встановлений богами, кожна молада пара символічно відтворює перший шлюб Неба і Землі. Також і танці – кожен з них повторює чи то танець якогось бога, чи то танець тотемної тварини. Навіть війни та дуелі не потребували матеріального підтвердження – вони велись як ритуальні дії, відтворюючи вічну боротьбу Добра зі Злом.

Тут М. Еліаде нібито слідує за Дж. Дж. Фрезером. Але для Фрезера ритуал є первісним, а міф складається пізніше, щоб пояснити ритуал, що склався. Для Еліаде, навпаки, первісним є саме міф: людина свідомо намагається здійснювати якісь дії саме тому, що їх колись здійснювали боги (або культурні герої). Втім, як сам же Еліаде і відмічав, це не принципово: у будь-якому разі «абсолютною» може бути лише інформаційна реальність [13].

Дещо інакше до інформаційного змісту міфу підходять структуралісти. Структуралізм прагне звести будь-яке явище світу до структури, тобто системи інформаційних зв'язків, незалежної від змісту.

Найбільш важливих досягнень серед структуралістів здобули В.Я. Пропп та Ю.М. Лотман. В.Я. Пропп зумів знайти метаструктуру, що лежить в основі всіх чарівних казок, та виділити 31 функцію, які виконують герої цих казок. Взагалі цей жанр він пов'язував з обрядами ініціації у доросле життя. Ю.М. Лотман розглядав культуру як знакову систему, а завданням вважав викривати «підсвідомість» культури, її реальний підтекст, котрий не завжди усвідомлюється її носіями, а іноді навіть і не приймається.

К. Леві-Стросс до пошуку структур підходив більш формально. Історизмом він свідомо нехтував, вважаючи, що історичне пізнання тільки заважає чіткому розумінню структур, тому структурний метод був для нього «засобом убігти від історії». Особливу увагу К. Леві-Стросс приділяв бінарним опозиціям – парам понять типу «верх – низ», «день – ніч» і т.д. Такі пари досить зручні для структурування будь-яких уявлень та текстів, тому Леві-Стросс шукав їх всюди. Втім, як справедливо зауважив Л.С. Клейн, бінарні опозиції можна знайти між будь-якими двома поняттями, тому вони можуть говорити про будь-що, а частіш за все – ні про що [14].

Близькими до структуралізму є й погляди Ролана Барта. Якщо для М. Еліаде міф – це спосіб розуміння світу у архаїчних народів, то для Р. Барта міф – це невід'ємна частина будь-якої свідомості. Це метамова, надбудована на живій мові, вона паразитує на ній. Її метод – присвоєння словам сенсу, якого вони самі по собі не мають, її мета – «деформація» дійсності [15, с. 86–87]. Пояснює це Р. Барт такими прикладами. Ось на обкладинці журналу чорношкірий солдат віддає честь французькому прапору. Хіба це просто картинка? Ні, це – символ, який вказує на міф. Міф про Французьку імперію і про те, як вдячні їй народи колоній. Або ось путівник по Іспанії. Хіба він говорить правду про режим Франко, про репресії, про цензуру, про технічну відсталість? Ні, він малює міфічну Іспанію, яку шукають туристи: з готичними соборами і яскравим сонцем, з набожним населенням та його колоритними фольклорними святами. Або такий, найбільш виразний приклад: реклама прального порошку, який «вбиває бруд», як святий Георгій вбиває дракона. І так у всьому, без винятку.

Втім, і структуралізм має недоліки, головним з яких є, знову ж таки, намагання реконструювати архаїчні міфи з позицій сучасного мислення. На це вказував, зокрема, один з відомих антиковедів – І.М. Дьяконов. Він зауважив, що структуралісти, конструюючи за первісну людину міфологеми, приписують їй такий рівень абстрактного мислення, котрого та мати не могла. Створені ними структури, наприклад, «Світового древа = Світової вертикалі» ґрунтуються на сучасній логіці та порівнянні багатющого міфологічного матеріалу зі всієї планети, хоча архаїчна людина не володіла абстрактним мисленням і не співставляла свої міфи з чужими [16, с. 51–59]. Отже, виходить, що структуралізм не може вловити ту межу, за якою він переходить від аналізу реальних міфів до аналізу власних уявлень вченого.

Цю критику можна було б визнати справедливою, як би дослідники міфології ставили за мету лише реконструювання або розшифровку конкретних міфів. Але сучасні дослідження все більш спрямовуються на теоретичні узагальнення: на розуміння природи міфологічної свідомості та міфотворчості, на встановлення ролі міфів у розвитку культури, соціуму.

І тут без порівняльного аналізу не обійтись.

Адже саме цей метод дозволив Дж. Кемпбеллу зробити декілька важливих узагальнень. В книзі «Герой з тисячею облич» дослідник зазначає, що основу будь-якого героїчного міфу складають символічні форми вираження двох найважливіших для людської історії подій – створення світу та становлення особистості. В епосах про героїв різних народів закладено основний космогонічний міф і обряди ініціації [17].

Зміна соціального статусу героя, що складає головну мету ініціації, передбачає відміну попереднього становища, набуття нових культурних функцій. Це є одним із способів залучення людини до суспільства і культури, в якій вона живе. І саме це привернуло увагу Дж. Кемпбелла. Спираючись на праці З. Фрейда, К. Юнга, він зводить власні роздуми до висновку, що казкове оповідання або міф (Кемпбелл не проводив чіткого розмежування між ними), що претендує на описання життєвого шляху легендарного героя або могутнього божества, тотемного предка, є просто символічне вираження неусвідомлених бажань, комплексів, страхів і конфліктів, які лежать в основі свідомих моделей людської поведінки. За словами Кемпбелла, «міфологія – це психологія, помилково прочитана як біографія, історія та космологія» [17].

На всьому шляху героя, у всіх ініціаціях його «єго» не знищується, а, навпаки, рамки його уявлення про себе розширюються: замість того, щоб піклуватись лише про себе, герой, як індивід, стає відданим суспільству, в якому він живе.

Тобто міфи розповідають про те, що для людей має першочергове значення, – основні вічні принципи, які треба знати кожному. Це необхідно для того, щоб «наша свідомість не втратила зв'язок із найпотаємнішими сховищами душі, звідки виходять головні прагнення» [18].

Таким чином, в теорії Дж. Кемпбелла бачимо те, що й в інших теоріях міфу, – намагання не стільки дослідити міфологію, скільки крізь її призму роздивитись Людину.

Тому вихід з проблеми, позначеною І.М. Дьяконовим та іншими критиками, полягає у комплексному застосуванні різних теорій, в залежності від цілей, задач та предметів досліджень.

Досить гармонійно різні теорії міфу поєднуються в рамках концепції театральності буття, коли не лише магичні ритуали в якості «драматургічної» основи містять міфологічні сюжети, а й інші види людської діяльності з елементами ритуалізації та соціокультурної комунікації. До таких видів діяльності можна віднести деякі заходи публічної політики (наприклад, церемонію висадки дерев політичними діячами [19]), створення ритуальних та колекційних ляльок (як аналогія із міфологічним Актом створення людей богами [20]) тощо.

Певне міфологічне підґрунтя «театру» буття виявляється і під час філософського осмислення соціальної реальності через метафору «лялькового театру» життя [21] або через феномен трикстера як діючої особи в деяких культурних і соціальних процесах [22].

Таким чином, бачимо, що поєднання деяких теорій міфу (особливо тих, що є соціально спрямованими) із концепцією театральності буття може бути корисним і ефективним для осмислення сутності та форм соціальної реальності.

Висновки. Всі теорії міфу, що містять «соціальну» або «знаково-символічну» складові, так чи інакше пов'язані із театральністю буття. Бо саме театралізація різних культурних практик є найбільш ефективним засобом актуалізації міфу і міфологічної свідомості. І навпаки – міф є драматургічною основою для багатьох «спектаклів» у «театрі» буття. Тобто театральність буття є тісно пов'язаною із міфологічною свідомістю і, як наслідок, із міфологізацією дійсності.

Це дає підстави для включення міфологічного (або міфопоетичного) аналізу до складу методологічного апарату, який застосовується для філософського осмислення театральності як сутності та форми соціальної реальності.

Список використаних джерел

1. Прокопович Л.В. Театрализация социокультурной коммуникации: методологическое обоснование исследовательского подхода / Л.В. Прокопович // ScienceRise. – 2017. – № 7(36). – С. 29–32. DOI: 10.15587/2313-8416.2017.106701.
2. Прокопович Л.В. Дослідження генезису театру та театралізації життя як феноменів європейської культури / Л.В. Прокопович // Evropský filozofický a historický diskurs (European philosophical and historical discourse). – 2018. – V. 4, Iss. 3. – P. 112–117.

3. Мосионжник Л.А. Человек перед лицом культуры: курс лекций / Л.А. Мосионжник. – Кишинёв: Высшая Антропологическая школа, 2004. – 402 с.
4. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней философии / А.Н. Чанышев. – Москва: Высшая школа, 1981.
5. Император Юлиан. Письма. Против христиан. Враг бороды // Поздняя греческая проза. – Москва: ГИХЛ, 1961. – С. 639–654.
6. Радциг С.И. Введение в классическую филологию / С.И. Радциг. – Москва: МГУ, 1965.
7. Kernbach V. Dictionar de mitologie generală / V. Kernbach. – București, 1989.
8. Шеллинг Ф.В.Й. Сочинения. В 2 т. / Ф.В.Й. Шеллинг. – Москва: Мысль, 1989.
9. Васильев Л.С. История религий Востока / Л.С. Васильев. – Москва, 1983.
10. Мештерхази Л. Загадка Прометея / Л. Мештерхази. – Кишинёв: Литература артистикэ, 1985.
11. Введение в философию. В 2 ч. / Под ред. акад. И.Т. Фролова. – Москва: ИПЛ, 1989. – Т. 1.
12. Лосев А.Ф. Античная мифология в её историческом развитии / А.Ф. Лосев. – Москва, 1957.
13. Элиаде М. Тайные общества: Обряды инициации и посвящения / М.Элиаде. – Киев: София; Москва: Гелиос, 2002. – 352 с.
14. Клейн Л.С. Археология в седле (Косинна с расстояния в 70 лет) / Л.С. Клейн // Stratum plus. № 4 (Время великих миграций). Санкт-Петербург – Кишинёв – Одесса – Бухарест, 2000. – С. 88–140.
15. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика // Р. Барт. – Москва: Прогресс, 1989. – 616 с.
16. Дьяконов И.М. Архаические мифы Востока и Запада / И.М. Дьяконов. – Москва: Наука, 1990.
17. Кэмпбелл Дж. Герой с тысячью лицами: Миф. Архетип. Бессознательное / Дж. Кэмпбелл. – Санкт-Петербург: София, 1997. – 335 с.
18. Кэмпбелл Дж. Мифы, в которых нам жить / Дж. Кэмпбелл. – Киев: София; Москва: Гелиос, 2002. – 252 с.
19. Прокопович Л.В. Эксплуатация архетипа Древа жизни в политических PR-технологиях / Л.В. Прокопович // Аркадія. – 2010. – № 3(29). – С. 21–24.
20. Прокопович Л.В. Соціально-філософські аспекти культурних функцій ляльок у «театрі» буття / Л.В. Прокопович // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 140(1). – Ч. 2. Філософські науки. – С. 83–88.
21. Прокопович Л.В. Філософсько-аксіологічний аспект «лялькового театру» буття / Л.В. Прокопович // Scientific Journal “Virtus”. – 2018. – #28. – P.39–42.
22. Прокопович Л.В. Фольклорні та літературні трикстери у «театрі» буття: соціально-філософський аналіз / Л.В. Прокопович // Гілея: науковий вісник. – 2019. – Вип. 141(2). – Ч. 2. Філософські науки. – С. 111–116.

Prokopovich Lada Valeriivna

Candidate of Technical Sciences,

Associate Professor of the Department of Cultural Studies,

Art Studies and Philosophy of Culture of

Odessa National Polytechnic University

THEORIES OF MYTH IN THE DISCOURSE OF THEATRICALITY OF BEING: THE SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECT

Abstract. *The constant striving of people for the theatricalization of certain types of their activities determines the constant relevance of research into the causes and socio-philosophical foundations of this striving.*

The transition from ancient rituals of mythological content (Dionysian Mysteries) to the theater as a new form of actualizing the mythological plot and way of understanding reality has shown the need to consider such processes in the context of “drama”, which is set by myths and myth-thinking.

The purpose of the study is the interpretation of myth as a dramatic component of the “theater” of being (based on socially oriented theories of myth). The methodological strategy of this study is the combination of different theories of myth with the concept of the theatricality of being.

This approach made it possible to analyze existing theories of myth, fixing a gradual departure from hermeneutics to socio-philosophical interpretations. Each of these theories has a limited gnoseological resource (due to the narrow scope of applicability, the position of an observer/researcher, etc.). To overcome these limiting factors is possible with the complex use of different theories, depending on the purposes and subjects of research. The use of these theories within the framework of the concept of theatricality of being make it possible to identify the mythological basis in the “drama” of not only magical rituals, but also other types of human activity.

The ontological resource of such a strategy is significantly expanded by using the metaphor of the “puppet theater” of life or the metaphor of the “trickster” as an actor in some cultural and social processes.

The study showed that all theories of myth are aimed not so much at the study of mythology, as at the study of Man through its prism. This probably explains the fact that all theories of myth, which contain the “social” component, are associated with the theatricality of being. This is manifested in cultural practices (as form of actualization of mythological scenes), and in the mythologization of reality (as a form of interpretation of social reality).

The results of study show the feasibility of including the mythological (or mythopoetic) analysis into the composition of the methodological apparatus, which is used for philosophical understanding of theatricality as the essence and form of social reality.

Key words: *myth, theatricality of being, social reality, myth consciousness, cultural practices.*

Родян Марія Володимирівна

старший викладач кафедри культурології факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ПРОБЛЕМА ПОШУКУ ІДЕНТИЧНОСТІ В СЬОГОЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. У статті розглядається проблема пошуку ідентичності в сучасному інформаційному суспільстві. Увага зосереджена на концепції «ідентичності» та проблемі існування людини в умовах сучасного інформаційного суспільства. Також проаналізовано стратегії пошуку самоідентифікації в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Поява нових особливостей інформаційного суспільства, таких як розмивання меж між людиною та машиною, поглиблення суперечностей між глобалізацією світу та особистістю конкретної людини, наявність не лише позитивних, але й негативних наслідків нових технологій вимагають адекватного розуміння того, що інформаційне буття людини, особливості її особистості потребує розробки конкретної стратегії пошуку особистої ідентичності.

В сучасних умовах доцільно припускати, що етнічна ідентичність отримує друге дихання у нашому світі тенденції до неправильної ідентичності, схильної до перетворення життєвих позицій. Але тоді методологічно важливим є аналіз не лише процесу формування ідентичності, але й механізмів підтримки її стабільності. Також сам процес цих механізмів і є головним предметом етнологічного пізнання сьогодні. Ось чому проблема формування та підтримання ідентичності на сьогодні стає ключовою як для методології, так і для теоретичних і емпіричних досліджень.

Сучасна філософська традиція бачить особливий зв'язок людини зі світом в тому, що суб'єкт описує свою участь у цих стосунках через різні мовленнєві форми, які розкривають внутрішні причини його бачення. Все, що людина говорить про свої вчинки та пов'язані з ними бажання та переконання, вписується в межі її соціальних та індивідуальних практик та створює існування особистості. За допомогою розповіді ми надаємо практиці форму та значення, організуємо свій досвід тимчасово та логічно, виділяючи в ньому початок, середину, кінець та центральну тему. Наративи є всюдисущими як механізми організації людського досвіду. Будучи локальним в силу історично специфічних способів їх сприйняття, вони мають соціальну інструментальність та прагматичний потенціал. Наративи заповнюють весь наш соціокультурний простір, ми даємо розповідний опис себе та оточуючих нас, описуючи їхні минулі вчинки, своє ставлення до них, надаючи тим самим сенс власній поведінці та поведінці інших.

Найважливішою особливістю історичного оповідання є його самодостатність, повнота у вигляді висловлювання, яке містить уже визначені моральні моменти або ціннісні аспекти. Це також метод дискурсу, за допомогою якого організація досвіду соціального, біографічного часу надає можливість глибше зрозуміти сенс будь-якого твору. Кожна історична епоха розкриває притаманні їй культурні традиції, представляючи запас сюжетів, які згодом можуть бути використані для організації подій життя та історії, іншими словами, оповідь створює образи для майбутніх поколінь. Її винятковість полягає не лише у простому відображенні послідовності подій та їх збереженні, не лише в реєстрації події, а й у можливості створити щось нове, новаторське. Отже, з його допомогою ми можемо дати пояснення долі особистості, людей, етнічної групи, проаналізувати події та зробити власні висновки до прийдешнього.

Ключові слова: ідентичність, самобутність, стратегія, самоідентичність, інформаційне суспільство, інформаційне буття.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема ідентичності та визначення соціально-філософських підстав її вивчення є актуальними не тільки через те, що характеризується дослідниками як «криза ідентичності» сучасної людини, а й у зв'язку із сьогоденними соціальними змінами. Слід зазначити, що для наукових досліджень дуже важливим аспектом є конкретизація даного поняття особливо в епоху інформаційного суспільства.

На даний момент поширення інформатизації є реальністю, незважаючи на нерівність її розповсюдження в суспільному просторі та часі. Саме процес інформатизації є технічною основою нового розвинутого суспільства. Інформаційні технології, занурюючись в усі сфери життя соціуму, істотно впливають на способи і форми буття окремої людини. У зв'язку з цим проблеми інформатизації привертають увагу як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Особливе значення має дослідження даного феномену на філософсько-світоглядному рівні.

Поява нових особливостей інформаційного суспільства, таких як розмивання меж між людиною і машиною, поглиблення протиріч між глобалізацією світу і самотністю конкретної людини, наявність не тільки позитивних, але й негативних впливів нових технологій на неї потребує адекватного осмислення інформаційного буття людини, особливостей її індивідуальності та необхідності вироблення особливої стратегії пошуку саме персональної самоідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наш час є значна кількість робіт, присвячених філософському, соціологічному, культурологічному та психологічному аналізу проблеми самоідентичності. Самоідентифікація людини стала предметом уваги психологів, соціологів і культурологів у зв'язку із помітним явищем кризи ідентичності людини (роботи Е. Еріксона [10], Е. Гідденса [3], Е. Фрома [9] та ін.). Увагу дослідників викликають наслідки глобалізації для формування ідентичності людини в контексті змін, що відбуваються у культурі та суспільстві (З. Бауман [2], Н. Загурська [5]) та самоідентичності людини в інформаційному суспільстві (М. Кастельс [6], О. Тоффлер [8]).

Мета роботи – проаналізувати поняття «ідентичність» та проблему існування людини в умовах сучасного інформаційного суспільства, а також дослідити стратегії пошуку самоідентифікації в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема ідентифікації людини в культурі стала актуальною темою філософського дискурсу не так давно. Хоча в європейській філософії категорії рівноцінності і відмінності обговорювалися починаючи ще з Античності, але аж до ХХ ст. проблема самоідентичності людини (тобто її самототожності, особистісної єдності та біографічної безперервності) і шляхів її досягнення (самоідентифікації) не виступали як філософське актуальні. Ситуація змінюється лише у ХХ столітті, причому переважно з другої його половини, коли ряд психологів, соціологів та філософів досліджують феномен так званої «кризи самоідентичності».

Слово «ідентичність» (*identitas*) походить від класичної латинської «*idem*», що означає «той самий». У буквальному перекладі «*identity*» має два значення: впізнавання і ототожнення. У філософії термін «ідентичність» пов'язують з процесом індивідуалізації в епоху модерну. Термін «ідентичність» стає популярним в 50-х рр. в США після появи робіт Е. Еріксона [10, 11]. Е. Еріксон, який, власне, і ввів цей термін в науковий обіг, розглядав ідентичність як «процес, зосереджений на суті людини і культури, до якої даний індивід належить» [10, с. 340]. Фактично ідентичність – це певна форма відповідності людини і культури. У подальших роботах, де автор розглядає це поняття, воно стало включати такі сенси як «бути незалежною особистістю»; «володіти послідовністю характеру»; «бути здатним до солідарності з ідеями групи»; «відчувати себе зручно з тим, хто і що ти є» тощо.

Слід принаймні зазначити два визначення ідентичності, надані Е. Еріксоном, які досить чітко описують це поняття. По-перше, ідентичність визначається як суб'єктивне відчуття тотожності і цілісності своєї особистості, що виникає мимохіть, несподівано, як впізнавання своєї сутності. По-друге, ідентичність розуміється як результат переживання і усвідомлення своєї належності до певної соціальної групи завдяки протиставленню існування інших груп [11]. В подальшому цей термін починає здобувати ще більш широкий спектр значень: самовизначення, самотність, психофізіологічна цілісність, безперервність досвіду, сталість у часі, психологічна визначеність, саморегульована єдність, тотожність (з самим собою або серед розмаїття інших об'єктів), самість як справжність індивіда, соціокультурна відповідність, саморегульованість, цілісність, ступінь відповідності соціальним категоріям, модель розрізнення «я» від «не-я», релевантність внутрішнього досвіду зовнішньому.

Сучасна «криза самоідентичності», на відміну від тих, що відбувалися в минулому при традиційному укладі життя, має свої особливості. Пронизуюча всі шари людського досвіду культурна діяльність людини, постійна зміна теоретичного образу природи і її практичне перетворення ставить під сумнів уявлення про незалежний – від людини і від створеної нею культури – порядок буття (сакральний, космічний або природний). Культурно-історична обумовленість всіх аспектів життя стає все більш очевидною для людини. Звичним, і навіть бажаним, виявляється зміна роду занять і професійна перепідготовка; динамічність соціуму і культури утворює норму життя. Саме людське тіло і властиві йому глибинні життєві процеси, а також психічна структура людини не тільки залучаються до потоку технологічних інновацій, а й потрапляють у смислову перспективу змін, що відбуваються. Постійно змінюються і переосмислюються реальності, ще недавно практично не залежали від людини і здавалися природними – спадковість, дітонародження, фізичні і розумові здібності.

Завдяки тому, що самоідентичність людини в сучасній культурі усвідомлюється як історично обумовлена, виявляється важлива риса, притаманна ідентифікації в її культурно-історичному вимірі. Говорячи про себе в повсякденному житті, людина зазвичай ідентифікує себе відносним чином: наприклад, щодо своєї спорідненості, походження, приналежності до різних груп (статевої, етнічної, культурної, релігійної, освітньої, професійної тощо). Однак в попередні епохи європейської історії переживання себе в повсякденності доповнювалося, що передбачало віднесення особистості до абсолютизованого символічного «іншого» (до Космосу, Бога, Природи). На відміну від цього наша епоха, що виявила історичну та соціокультурну опосередкованість будь-якого символічного «іншого», ставить під питання всі історично реалізовані абсолютизації символічного «іншого».

З огляду на культурно-історичну опосередкованість будь-якого самоопису, дослідження самоідентичності людини сьогодні не може не брати до уваги питання про її становлення в історії і культурі. В цьому випадку при обґрунтуванні самоідентичності методологічно недостатньо спиратися лише на розум, психічну конституцію, громадську природу людини та ін. Доводиться звертатися до аналізу історико-культурного становлення розумності, соціальності тощо. Феномен самоідентичності при цьому також постає не як прояв тілесної і психічної природи людини або суспільства: мова йде про становлення будь-яких реалій в світі людини і про становлення її самої як суб'єкта такого процесу.

Якщо розглядати ідентичність як явище, що виникає як результат процесу становлення, цілком можливо ставити собі дослідницьку задачу в такий спосіб: визначити, наскільки в умовах сучасності та динамічності культури і суспільства можна говорити про самоідентичність як про деяку позитивну даність і, разом з тим, яка опосередкована соціальними, культурними, історичними процесами. При такій постановці проблеми самоідентифікації також береться до уваги питання про її становлення і культурно-історичну обумовленість. На даний момент, велика частина численних сучасних досліджень по темі самоідентифікації розвиваються саме в цьому напрямку.

Однак при цьому залишається малодослідженою інша можливість: наскільки можливо уявити самоідентичність не в якості якоїсь даної досліднику позитивної реальності, а як результат її породження іншим? При цьому мова йде про таке породження іншим, яке не усуває в самоідентифікації якості самості, оскільки інакше самоідентичність втратить властиву їй потенцію самосвідомості. Тут постає питання про принципове значення для самоідентифікації детермінації себе від самого себе і іншого.

В умовах сучасного постіндустріального суспільства вкрай назріло питання про те, яким повинен бути цей клас нового гуманізму: чи повинен він бути орієнтований на ідеологію прав людини (що передбачає визнання у нього якихось природних прав) або ж він повинен ґрунтуватися на визнанні якогось іншого ставлення до людської індивідуальності, яка передбачає пріоритетність деяких досить високих вимог, яким повинна відповідати людина, що претендує на свою приналежність до людства. Принципи, покладені в основу концепції нового гуманізму, виступлять в якості найважливіших регулятивів міжособистісних взаємин майбутньої епохи,

на порозі якої ми нині перебуваємо. Ось чому так важливо сьогодні створити оптимальні формулювання принципів, без яких неможливо виробити нову ідеологію міжособистісних відносин в інформаційному і постіндустріальному суспільстві.

Сучасна ситуація в соціальній сфері також робить проблему гуманізації міжособистісних відносин вкрай актуальною. Сучасне цивілізоване суспільство переживає процес поступового переходу від індустріального до постіндустріального стану, в ході якого змінюються ціннісні орієнтири і механізми взаємодії між членами суспільства. Відбувається, зокрема, втрата звичного для буржуазної моралі способу оцінки людської поведінки: на зміну психології активного бізнесмена і виробника приходять психологія пасивного споживача, орієнтованого лише на отримання «дарів» від суспільства, достатку. Цей процес супроводжується також втратою зв'язків між людьми, які починають спілкуватися не стільки один з одним, скільки з оточуючими їх речами. Споживацька психологія проникає і в сам процес спілкування між людьми, відносини між якими втрачають свою стійкість і стають дедалі коротшими і поверхневими. Людина все більше схильна бачити в іншому лише засіб для власного зручного існування, тобто займати по відношенню до нього чисто споживчу позицію. У міжособистісних відносинах помітна та сама тенденція, що і в споживанні товарів, де на перший план виходить сам процес їх придбання і зміни одного іншим, замість тривалого використання однієї речі (що було характерно для попередніх століть). Сучасна людина, таким чином, втрачає можливість встановлення тривалих і надійних зв'язків з оточуючими людьми, відбувається часткове відчуження між нею і соціумом, вона замикається в світі власної самотності, знаходячи компенсаторне задоволення у віртуальній реальності. Життя, таким чином, все більше зміщується в напрямку вектору віртуалізації і втрати зв'язку з безпосередньою реальністю. Людина не стільки живе, скільки спостерігає за життям, поточними подіями, які підносять йому зведення новин.

Ще Е. Фром у своїй роботі «Втеча від свободи» вказував на те, що індивідуалізація людини в суспільстві має дві тенденції. З одного боку, люди усвідомлюють себе самотійними соціальними суб'єктами, які діють незалежно від традиційних соціальних структур, таких як громади, групи, клани тощо. З іншого боку, відбувається ослаблення соціальних зв'язків, які склалися століттями і ґрунтувалися, в тому числі, на принципі взаємодопомоги [9].

Визначаючи інформаційне суспільство, більшість дослідників зазначає, що це нова якісна ступінь суспільного розвитку, заснована на пріоритетному значенні і використанні інформаційних ресурсів (по відношенню до інших, традиційних ресурсів) у всіх системах життєзабезпечення суспільства, поширення яких відбувається за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій в загальносвітовому масштабі. Техносфера, створена людиною в процесі своєї діяльності, поступово трансформується в інформаційну, що проявляється в зростанні ролі інформаційних технологій, у створенні та використанні об'єктів техногенної реальності. Масштаби поширення і застосування проявляються як у загальносвітовому масштабі, так і під час інтелектуалізації діяльності та її результатів. Створення штучного матеріального середовища обумовлено всім комплексом соціально-культурних факторів, з одного боку. З іншого боку, «матеріальне середовище виявляється не просто фоном, але однією з умов соціальної динаміки суспільства і процесу формування економічних і політичних обставин його життя» [12, с. 4].

Проблема ідентичності посилюється ситуацією постмодерну, яка призводить не тільки до еkleктичності соціокультурного простору, але і самої людини. Так, концепція надлюдини, котра є результатом одночасно діючих нескінченних і кінцевих зовнішніх сил в додатку до людської істоти. Такий множинний вплив призводить до того, що людська істота розпадається і усвідомлює власний розпад.

Теорія багаторівневої організації людини була запропонована Б. Г. Ананьєвим в рамках антропологічного підходу в психології – визнання людини цілісною біосоціальною і духовно-практичною істотою, що відбивається тріадою «індивід – особистість – індивідуальність» [1]. Так, поняття «індивід» описує одиничність людини з позиції її біологічної, природної детермінанти. Особистість характеризує неповторність людини з точки зору її соціального визнання, в той час як індивідуальність описує своєрідність людини, що формується

в процесі інтеграції біологічних і соціальних факторів. Однак, індивідуальність не слід сприймати лише як синтез індивіда і особистості, який проявляється в особливості конкретної людини. Справжня унікальність, «екзистенціальна неповторність – це потенції індивідуальності, яка актуалізується в момент «третього народження», тобто коли виникає відчуття самоцінності внутрішнього духовного життя, потреби в ньому як такому» [7, с. 142].

Саме індивідуальність має душу, неповторність, самоцінність початку суб'єктивності, «самість». Таким чином, індивідуальність можна визначити як відкриту, цілісну систему, яка має внутрішню структуру, що включає біологічний, соціальний рівні і екзистенціальну неповторність (духовний рівень), усвідомлює свої особливості, виходячи з яких вона об'єктивується. Невід'ємною частиною індивідуальності є самосвідомість, яке дозволяє людині здійснювати дистинкції між існуючою даністю і можливістю її сприйняття як самостійної і окремої. «Той, хто задається питанням про себе і хто знає про своє знання (або незнання), принципово відмінний від того, хто таким знанням не володіє, розчинаючись в навколишньому світі» [4, с. 153].

Самосвідомість дозволяє індивіду ототожнювати себе з тими чи іншими цінностями і з тими чи іншими носіями таких. Процес самоототожнення, впізнавання самого себе називають іноді набуттям ідентичності. Ситуація посилення «атомізації» суспільства, еклектичності буття дезорієнтує чоло століття і, відповідно, мотивує його до пошуку ідентичності, яка є частиною самосвідомості і об'єктивації індивідуальності. «На рівні природно-історичного процесу індивідуальність проявляється тільки тими рисами, в яких вона об'єктивується» [7, с. 142].

Зміна соціокультурного контексту призводить до трансформації форм об'єктивації людини і посилення зовнішнього способу її формування. Ступінь проникнення інформаційних технологій та їх вплив на внутрішні структури обумовлюється багатьма показниками. Серед них можна виділити, принаймні, два. Один показник визначається часом. Іншими словами, деякі проблеми людини з адаптації, використання інформаційних технологій будуть вирішені в міру зміни поколінь, що підтверджується історичним досвідом впровадження технічних інновацій і не призводить до значних, що визначають трансформації внутрішніх структур людини. Інший показник обумовлений наростанням вимог насамперед до інтелектуальних, творчих та інших здібностей людини. Це може призводити до протиріччя зовнішнього і внутрішнього факторів існування і реалізації людини, породжуючи парадокси і посилюючи негативний вплив на нього. Можна виділити такі парадокси: зниження мотивації до генерування нового знання в силу його доступності, відторгнення знання через зростання його обсягів, ускладнення прийняття рішень як результат збільшення кількості альтернатив, відторгнення традиційного способу соціалізації внаслідок його віртуалізації.

Сформульовані парадокси і несформованість інформаційної культури людини, поряд з іншими факторами, перешкоджають цілісному розумінню картини світу, підсилюють її фрагментарне бачення і посилюють кризу ідентичності. «Мільйони індивідів напружено шукають власну ідентичність або деяку магічну терапію, що полегшує можливість возз'єднати їх особистість, щоб перемогти хаос, внутрішню ентропію, сформувати власний порядок» [8, с. 502]. Сприятливим середовищем для рішення названого завдання (пошуку ідентичності) є співтовариство, в якому в ході комунікацій і відбувається з'ясування і визначення спільності і відмінності людей, тобто встановлюється ідентичність.

Реалізація стратегії пошуку ідентичності конкретною людиною за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (онлайн-конференції, веб-форуми) на практиці, в порівнянні з соціальними організаціями та сформованими групами, менш ефективна. Складність полягає в тому, що не завжди реальна і віртуальна ідентичність збігаються. Нерідко вони можуть вступати в протиріччя, що сприяє подоланню невпевненості, відчуттю нестабільності у людини і мотивує його до продовження вироблення стратегії пошуку ідентичності.

Одним із варіантів нової стратегії пошуку ідентичності, може стати поєднання реального і віртуального способів ідентифікації. Однак з'єднання двох стратегій не повинно відбуватися автоматично, простим підсумовуванням. В основі реально-віртуальної стратегії повинен лежати принцип взаємопроникнення, синтезу. Віртуальна ідентичність органічним чином переті-

кає, реалізується в комунікаціях «обличчям до обличчя», і навпаки. Усвідомлення і реалізація запропонованого шляху ідентифікації можливе індивідуальністю, що прагне до максимальної об'єктивності себе, тому що об'єктивність можлива не тільки через артикуляцію зовні, але і через спільну діяльність, вчинки тощо.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, вивчення ідентичності як реального явища в житті людини, маючи на увазі його онтологічну підставу, можливо в рамках реконструюючого комплексу соціально-філософських вимірювань, які репрезентують саме ідентичність. Теоретичне і методологічне значення поняття «ідентичність» пов'язане з його багатомірністю як соціально-психологічного феномену, забезпечує людині форму привласнення та безперервності переживання досвіду, а також психологічну визначеність. Проте, не дивлячись на вельми широку представленість в науковій та філософській літературі проблематики ідентифікації, залишається недостатньо розробленою здійснювана постановка питання про самоідентифікацію як антропогенний феномен, що породжується ініціацією з боку іншого в формах культури, тобто в формах звернення іншого. Вона впливає з викладених вище міркувань, що стосуються самоідентифікації людини в умовах усвідомлення культурно-історичної обумовленості образу самого себе в сучасній культурі, що веде до необхідності сконцентрувати увагу на становленні соціальності, розумності, суб'єктивності людини та її культури.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Л.: ЛГУ, 1968. 337 с.
2. Бауман З. Глобализация, или кому глобализация, а кому локализация. *Глобализация: Контуры XXI века*. М., 2002. С. 134-136.
3. Гидденс Э. *Социология*. М.: Эдиториал УРСС, 1999. 703 с.
4. Дорофеев Д. Ю. Предмет и содержание самосознания. *Метафизические исследования. Вып. 1: Альманах лаборатории метафизических исследований при философском факультете СПбГУ*. СПб.: Изд-во СПбГУ, 1997. С. 153-159.
5. Загурская Н. В. Постчеловек: положение человеческого существа в ситуации после пост-модерна. *Человек постсоветского пространства: Сборник материалов конференции*. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2005. Вып. 3. С. 245-250.
6. Кастельс М. *Информационная эпоха: экономика, общество и культура*. М.: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
7. Сагатовский В. Н. *Философия развивающейся гармонии (философские основы мировоззрения)*. СПб.: Петрополис, 1999. Ч. 3. 228 с.
8. Тоффлер О. *Третья волна*. М.: АСТ, 2004. 781 с.
9. Фромм Э. *Бегство от свободы*. М.: Флинта, 2006. 246 с.
10. Эрикссон Э. *Детство и общество*. Обнинск: Принтер, 1993. 502 с.
11. Эрикссон Э. *Идентичность: юность и кризис*. М.: Прогресс, 1996. 425 с.
12. Чешев В. В. *Техническое знание*. Томск: Изд-во Томского арх.-стр. ун-та, 2006. 267.

Rodian Maria Volodymyrivna

Senior Lecturer in the Department of Cultural Studies, Faculty of History and Philosophy
Odessa I.I. Mechnikov National University

PROBLEM OF IDENTITY SEARCH IN THE MODERN INFORMATION SOCIETY

Abstract. *The article deals with the problem of identity search in today's information society. Attention is focused on the concept of «identity» and the problem of human existence in the conditions of modern information society. Also is analyzed the strategies of self-identification search in the conditions of application of information and communication technologies. The emergence of new features of the information society, such as blurring the boundaries between man and machine, deepening the contradictions between the globalization of the world and the identity of a particular*

person, the presence of not only the positive but also the negative effects of new technologies on it requires adequate understanding of the information being of the person, features of his personality and need development of a specific strategy for the search for personal identity.

In modern conditions it is reasonable to assume that ethnic identity will receive the second breath in our world of fragile and incorrect identities and inclined to transform life positions. But then, methodologically important is the analysis of not only the process of identity formation, but also the mechanisms for maintaining its stability. Also, the process of these mechanisms itself, and is the main subject of ethnological knowledge today, but today lies the mystery of ethnicity and ethnicity as independent phenomena of our world. That is why the problem of the formation and maintenance of identity becomes today key both for the methodology and for the methodology of both theoretical and empirical studies of ethnicity.

Modern philosophical tradition sees the special relationship of man with the world in the fact that the subject describes his participation in these relationships through various speech forms that reveal the internal causes of his vision. Everything that a person says about his actions and the desire and conviction associated with them fit in the boundaries of his social and individual practices and makes the existence of the individual. Through narrative or narration, we give form and meaning to practitioners, organize our experience temporally and logically, highlighting the beginning, the middle, the end and the central theme in it. Narratives are ubiquitous as mechanisms of organization of human experience, local in virtue of historically specific ways of their perception, they have social instrumentality and pragmatic potential. Narratives fill our entire socio-cultural space, we give a narrative description of ourselves and those around us, describing their past actions, their attitude towards them, thus giving meaning to their own behavior, the behavior of others. The narrative makes it possible to realize what people really are.

The most important feature of a historical narrative is its self-sufficiency, completeness in the form of a statement, which contains already defined moral points or value aspects. It is also a method of discourse, with the help of which the organization of the experience of social, biographical time, makes it possible to understand more deeply the meaning of any work. Each historical epoch reveals its inherent cultural traditions, representing the stock of plots that can be used later for the organization of events of life and history, in other words, the narrative creates images for future generations. Its exclusivity lies not only in the simple display of the sequence of events and their preservation, not just in the registration of the event, but also in the ability to create something new, innovative. So, with his help, we can provide an explanation of the fate of the individual, people, ethnic group, analyze events and make their own conclusions to the coming.

Key words: *identity, identity, strategy, self-identity, information society, information being.*

УДК 165 / 168: 001.8 (043.3)

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-2-15>

Савусин Николай Павлович

методист департаменту освіти та науки

Одесского городского совета,

соискатель степени кандидата философских наук

факультета истории и философии, кафедры философии и методологии познания

Одесского национального университета имени И.И. Мечникова

ЛОГИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДЛЯ РАСШИРЕНИЯ ФОРМАЛЬНОГО АППАРАТА (ЯЗЫКА ЯТО), ОБСЛУЖИВАЮЩЕГО ПАРАМЕТРИЧЕСКУЮ ОБЩУЮ ТЕОРИЮ СИСТЕМ

Анотація. Параметрична версія загальної теорії систем (*GST PV*) поки що розроблена з використанням мови опису терміналу (*LTD*)

Завдяки версії мови *LTD-4*, у *GST PV* були досягнуті значні результати. Однак було виявлено ряд недоліків *LTD 4*. Щоб усунути такі недоліки, мову *LTD-4* потрібно розширити. Модифікований таким чином *LTD -4* можна назвати *LTD-5*.

Початкові (елементарні) добре сформовані формули (*WFF*) з алфавіту *LTD-5* є лише такими: *t*; *a*; *A*; *E*. Формули *t* і позначають відповідно певну і невизначену річ. Формула *A* означає будь-яку (довільну) річ.

Формула *A* англійською мовою більше відповідає слову «будь-який».

Формула *E* позначає об'єкт, який виступає за поняття «кожна річ» або «кожна». Поняття «кожна річ» англійською мовою відповідає слову «Every». За асоціацією з ним, *E* – це кожна річ.

Оригінальні неелементарні (або складні) *WFF* мають два типи. У першому класі – пропозиції *WFF*. Він відображає деякі (фундаментальні) кореляції між речами, властивостями та відносинами. У другому класі – концептуальні *WFF*. Він відображає об'єкти, отримані з фундаментальних відносин (визначених фундаментальними відношеннями).

За концепціями другого класу стоять об'єкти, на яких реалізуються ці фундаментальні відносини; це об'єкти, що визначаються їх участю у фундаментальних відносинах. Іншими словами, це речі, в яких з'являються об'єкти, беручи участь у фундаментальних відносинах.

Усі складні *WFF* відповідають наступним ситуаціям та об'єктам, що в них беруть участь.

Перші вісім оригінальних *WFF* є такими ж, як і в *LTD -4*. Їх можна трактувати як ту схему, показану нижче.

1. «Річ *A*, має властивість *B*».

2. «Реч *A*, що володіє властивістю *B*».

3. «Реч *A* служить властивістю для об'єкта *B*».

4. «Властивість *A*, притаманна (або – належить, додається) об'єкту *B*».

5. «Річ *A* має відношення *B*».

6. «Реч *A*, яка має відношення *B*».

7. «Річ *A* служить відношенням до об'єкта *B*».

8. «Зв'язок *A*, реалізований (або заснований) на об'єкті *B*». Іншими словами, «Річ *A*, задана як відношення до об'єкта *B*».

Наступні вісім джерел *WFF* є підсумком попередніх восьми *WFF*,

9. «Річ *A* має річ *B*». Тобто $\{A \text{ має } B\}$ (або – $\{A \text{ мають } B\}$).

10. «Річ *A*, що володіє об'єктом *B*».

11. «Річ *A* притаманна об'єкту *B*». Іншими словами,

$\{A \text{ належить } B\}$. У цій схемі можна поставити дієслово належати (у відповідній формі).

12. Річ *A*, притаманна об'єкту *B* «.

13. «Річ *A* і річ *B* якимось чином пов'язані».

14. «Речі *A* і *B*, якимось чином пов'язані між собою.

15. «Реч *A* і річ *B* якимось чином пов'язані або залежні».

16. «Речі *A* і *B*, пов'язані між собою (пов'язані або знаходяться в залежності)».

Далі автор моделював в *LTD-5* або уточнив низку концепцій та пропозицій, які є найбільш важливими для *LTD*. Зокрема, – наступне.

Якась відповідна (або відповідна) річ. 2. Універсальна якість (якість, яка належить кожній речі; загальна для всіх). 3. *Universum*. 4. Конкретний об'єкт та деякі його конкретні випадки. 5. Атрибутивні та реляційні ідентичності відповідно до ідей тотожності за Арістотелем та Лейбніцом. 6. Заступник конкретного об'єкта в заданій кореляції. Автор також розкрив ієрархічні зв'язки фундаментальних відносин в LTD-5. Спираючись на запропоновані нововведення в LTD, автор має намір запропонувати в майбутньому ряд наступних моделей. *Дескриптор речі. Генетичні та дескрипторні співвідношення. Імплікативні відносини в ТОВ як аналоги імплікації: 1) атрибутивні; 2) конкретно влучні; 3) нейтральний імплікативний; 4) відносно імплікативний; 5) мереологічно-імплікативна. Зв'язки між зазначеними імплікативними відносинами. Синтетичні та аналітичні властивості об'єкта в ТОВ.*

Ключові слова: річ, властивість, відношення, визначене, невизначене, довільне, універсальне, система.

1. Предпосылки для расширения категориальных основ языка тернарного описания (ЯТО).

1.1. Актуальность задачи по модификации ЯТО. Суть проблемной ситуации.

Состояние разработки данной темы.

Параметрический вариант общей теории систем (ОТС ПВ) до настоящего времени развивался с использованием языка *тернарного описания* (ЯТО) [1 – 35]. Благодаря версии языка ЯТО-4, в ОТС ПВ были достигнуты существенные результаты. Однако при этом обнаружился и ряд недостатков ЯТО-4. Они снижают *выразительные возможности, конструктивность и операциональность* ЯТО, затрудняя развитие ОТС ПВ. Для ликвидации таких недостатков язык ЯТО-4 нуждается в его расширении. Модифицированный таким образом ЯТО-4 можно назвать ЯТО-5 [32].

Базисными категориями в обычно употребляемой (четвёртой) версии языка ЯТО послужили две тройки категорий. Первая тройка – это «вещь», «свойство», «отношение». Другая тройка состояла из категорий «*определённое*», «*неопределённое*», «*произвольное*» [1 – 11; 20; 23 – 33]. Она обусловила *триадную шкалу* предметных значений для формул ЯТО-4.

В настоящее время зародились основания не только для уточнения *философских предпосылок* ЯТО-4, но и для выделения более общих *связей или зависимостей* между базисными категориями ЯТО. Кроме того, появилась возможность упростить *правила вывода* в ЯТО за счёт расширения упомянутой *триадной шкалы* на основе категории «универсальное». Так назрела необходимость расширить *алфавит* языка ЯТО-4, пополнить набор его *фундаментальных отношений*, а также уточнить его *синтаксис* и *семантику* [32]. В целом, выявилась реальная перспектива модифицировать ЯТО до его версии ЯТО-5, от которой ожидается большая её эффективность в деле развития *параметрического варианта* ОТС.

Здесь мы обсудим несколько основных определений, предлагаемых для ЯТО-5. Они призваны помочь преодолеть некоторые известные затруднения в применении ЯТО-4. Многие трудности, возникающие в ЯТО-4, становятся заметными уже при попытках формализовать с его помощью набор из следующих понятий и суждений.

1. Контекстуальная неопределённость, которая соответствует понятию “уместная вещь”.
2. *Действенные* отношения, то есть, отношения, которые служат не свойствами для данной вещи, а выражают действия, осуществляемые этой вещью или же действия, применяемые к ней.
3. *Импликация*, в консеквенте которых отражены *действенные* отношения (в ЯТО-4 импликация понимается в обобщённом смысле и называется *импликацией*; в её консеквенте могут отражаться не только суждения, но и понятия).
4. Определение тождества, по Аристотелю и определение тождества, приписываемое Лейбницу.
5. Определение понятия о конкретном объекте, как об объекте, определяемом контекстуально (по его месту в синтаксически определённом соотношении).
6. Семантика, референтативное значение списка формул ЯТО -4; онтологический статус понятия о списке формул ЯТО -4, объём понятия о нём.
7. Понятия об объектах, которые рассматриваются вместе (то есть, – о вещах, *вместе взятых*).
8. Понятия о вещах, *взятых порознь* (то есть, – о вещах, которые рассматриваются по-отдельности).
9. *Валентности* и их частные случаи (такие, как *истинность* и *ложность*).
10. Операция *контрадикторного отрицания* суждений.

Трудности, обнаруженные при попытках формализации упомянутых понятий и суждений в ЯТО -4, мешают развитию Параметрической Общей Теории Систем, которая базируется на языке ЯТО -4 [32]. Данная работа призвана усовершенствовать этот язык, путём перехода к его расширенной версии, к ЯТО-5. За счёт этого, по мнению автора, повысится *эффективность* языка ЯТО как языка описания систем.

1.2. Пути расширения категориальных основ ЯТО.

Среди философских предпосылок, на которых основывался ЯТО, лежит особый анализ вещей. ЯТО базируется не на пространственном, а на *качественном* понимании вещи. То есть, – на понимании вещи *как единства её свойств* [1 – 11; 20; 23 – 35].

Понятия «вещь» «объект», «предмет» в ЯТО рассматриваются как синонимичные. Они играют ту же роль, что и категория «вещь». Во взаимосвязях с категориями «свойство» и «отношение» они играют ту же роль, что и категория «вещь». Связи же между категориями «вещь», «свойство» и «отношение» заложены в синтаксисе языка: различие между категориями этой (*первой*) тройки отображается в структуре правильно построенных формул ЯТО. Существует также *иерархия* упомянутых связей, но она в версии ЯТО-4 не учитывается. Если такую *иерархию* выявить, то расширится и набор *фундаментальных отношений* ЯТО.

Категории же *второй* тройки используются на уровне интерпретации правильно построенных формул и доопределяют семантику языка ЯТО. Это – категории «определённое», «неопределённое» и «произвольное». Им сопоставлен спектр из тройки объектов (**t**, **a** и **A**) в алфавите ЯТО. Такие объекты входят в *триадный спектр предметных* (или *референтативных*) значений для формул алфавита. Однако, на практике, в различных системах знаний, эффективный спектр значений важного системного дескриптора часто оказывается *более широким*. Разрабатывая более адекватную системным исследованиям версию ЯТО, стоит расширить *тернарный* спектр букв алфавита ЯТО до *квадратичного*. Так внутри философских оснований ЯТО может фигурировать категория *универсальности*. Для этого, необходимо добавить в алфавит ЯТО новую формулу для понятия «каждая вещь» [32].

2. Характер основных и производных правильно построенных формул (ППФ) в ЯТО-5.

Базисный алфавит нашего языка ЯТО-5 состоит из четырёх символов: **t** ; **a** ; **A** ; **E** . Кроме того, для обозначения *производных* объектов, определяемых с помощью символов базисного алфавита (обычно, – в качестве сокращений), используются такие знаки: 1) чёрточки (– ; ≡); 2) волнистые чёрточки (~ ; ≈); 3) стрелки и дужки (⇒ , → , ⇨ , ⇢ ; ⇠ ; ⊃ ; ⊂ ; ∃ , ε); 4) греческая буква *йота* (в её прямом **ι** и перевёрнутом написании **ι**) без индексов или с индексами; 5) ряд букв латинского алфавита: 1) **S** ; 2) **N** ; 3) **T** ; 4) буква *джей*, в её прямом написании **J** и в перевёрнутом **f**.

В качестве технических символов используются: 1) звёздочка * ; 2) точка • в центре строки; 3) двоеточие вокруг черты ÷ ; 4) уголки > и < ; 5) скобки.

Для удобства чтения формул, используется многообразие скобок. Это – следующие виды скобок. Круглые скобки () , квадратные [] , фигурные { } . Могут использоваться и скобки с числовыми индексами, например, $\gamma(\)_7$.

В качестве метаязыковых символов, обозначающих формулы ЯТО, используются большие буквы *готического* алфавита: **A** , **B** , **C** , **D** , **E** , **F** , **G** , **H** , **Z** . То есть, большая готическая буква обозначает *схему формулы* (иначе говоря, – *формульную схему*, или – *схематическую формулу*). В дальнейшем, там, где это не вызывает недоразумений, можно поступать следующим образом. Вместо слов «*схематическая формула*» (а также вместо слов «*формульная схема*») – вместо этих слов можно писать слово «*схема*» или – слово «*формула*».

Ради большей краткости, иногда, вместо словосочетания «объект, формула которого имеет схему **A** », мы будем писать также слова «объект по имени **A**» или – даже просто слова «объект **A**».

Предполагается, как обычно в логике, что одна и та же буква обозначает одну и ту же формулу. Кроме того, вместо выражения «по определению, означает» применяется метаязыковый СИМВОЛ =_{def}.

Исходными (элементарными) правильно построенными формулами (ППФ) в ЯТО-5 являются только следующие: t ; a ; A ; E .

3. Семантика элементарных формул (из алфавита ЯТО-5).

Формула A обозначает *любую* вещь. Формуле A в английском языке больше соответствует слово «*any*» [10, с. 57; 2, с. 156 – 157]. Формула E обозначает тот объект, что стоит за понятием «*каждая вещь*», или «*всякая вещь*». Понятию «*каждая вещь*» в английском языке соответствует слово «*every*». По ассоциации с ним, E – это *каждая вещь*. Как обычно в ЯТО, t – это определённая вещь, и a – это неопределённая вещь.

Обратим внимание на то, что буквы из алфавита ЯТО-5, как знаки данных формул, поданы в *прямой* (некурсивной) прописи. Это – в отличие от курсивной прописи алфавита ЯТО-4. Взглянём на алфавит ЯТО-5 пристальнее.

Итак, формула t обозначает *определённый, фиксированный, заранее заданный* объект (вещь, предмет). Он определён в том широком смысле этого слова, о котором идёт речь в [1 – 5; 29]. «В процессе применения ЯТО к той или иной предметной области, должен быть осуществлён выбор t в качестве предварительного условия этого применения».

Как и в ЯТО-4, в ЯТО-5 интерпретация формулы t , обозначающей определённый объект, тоже задаётся заранее (для всей той избранной ситуации, в которой фигурирует этот объект). И эта интерпретация не меняется. Поэтому, в ЯТО объект t считается *семантически определённым*.

Формула a обозначает некий, неопределённый, какой-то предмет. Изначально, неопределённый объект может, в частности, интерпретироваться как абсолютно неизвестный. Различие между t и a соответствует различию в значении слов с определённым и неопределённым артиклем в английском языке, так что t можно рассматривать как сокращённое обозначение для **the object** , и a – как сокращённое обозначение для **an object** ... Произвольность выражается в ЯТО употреблением ППФ A . То есть, A можно рассматривать как «**any object**» [3; 4; 26, п. 6.2, с. 64; 29; 30].

В ЯТО-5 через формулу E выражается понятие «каждая вещь». E – это символ *каждой вещи*. Это понятие соответствует понятию “**every thing**” в английской речи. Иначе говоря, символ E соответствует местоимению “**every**” в английском языке.

Подобно предпосылкам ЯТО-4, в зависимости от того, как понимается объект в той или иной предметной области, формулы t , a , A получают применительно к ней более конкретную интерпретацию. То же касается интерпретации объекта E в ЯТО-5.

В ЯТО-5, как и в ЯТО-4, символ t в разных своих вхождениях в одну и ту же формулу всегда обозначает один и тот же объект [3; 4; 26, п. 6.2, с. 64; 28; 29]. Этого нельзя сказать ни о символе неопределённого объекта, ни о символе произвольного объекта в ЯТО-4 [3; 4; 26, п. 6.2, с. 64; 28; 29]. В различных своих вхождениях в одну и ту же формулу ЯТО-4 символы неопределённого и произвольного объектов могут, вообще говоря, обозначать разные объекты [3; 4; 27, п. 6.2, с. 64; 28; 29]. Это не касается символов a , A и E в ЯТО-5.

4. Сложные (неэлементарные) ППФ ЯТО-5.

Другие (сложные) ППФ образуются (попарно) следующим образом. Если A и B – суть правильно построенные формулы языка ЯТО-5, то правильно построенными формулами будут также следующие формулы. Это – не только исходные восемь открытых (*пропозициональных*) формул, но и восемь соответствующих им закрытых (или *концептуальных*) формул. Всего таких ППФ шестнадцать:

- 1) { $A \div B$ } ; 2) [$A \div B$] ;
- 3) { $A \cdot B$ } ; 4) [$A \cdot B$] ;
- 5) { $A > B$ } ; 6) [$A > B$] ;
- 7) { $A < B$ } ; 8) [$A < B$] ;
- 9) { $(A) B$ } ; 10) [$(A) B$] ;
- 11) { $(B *) A$ } ; 12) [$(B *) A$] ;
- 13) { $B (A)$ } ; 14) [$B (A)$] ;
- 15) { $A (* B)$ } ; 16) [$A (* B)$] .

Перейдём теперь к семантике сложных формул.

5. Семантика неэлементарных ППФ ЯТО-5.

Исходные неэлементарные (или сложные) ППФ бывают двух типов. В первом классе – *пропозициональные* ППФ. В нём отображены некоторые (*фундаментальные*) соотношения между вещами, свойствами и отношениями. Во втором классе – *концептуальные* ППФ. В нём отображены *объекты*, производные от фундаментальных соотношений. За понятиями, формализованными через ППФ второго класса, стоят *объекты*, на которых реализованы данные фундаментальные соотношения; это – объекты, которые определяются благодаря их участию в фундаментальных соотношениях (определяющиеся через фундаментальные соотношения). Иначе говоря, – это то, в виде чего объекты проявляются, участвуя в фундаментальных соотношениях. Исходные ППФ соответствуют следующим *соотношениям* и *объектам*, участвующим в них.

Та ППФ, которая отражается в суждении, называется *открытой*, или *пропозициональной* ППФ. По сути, *открытая* ППФ обозначает некую *ситуацию* [36 – 38].

Можно увидеть, что в ЯТО-4 *фундаментальные* соотношения между вещами, свойствами и отношениями выражаются в двух типах предикации: 1) та предикация, что вещь *имеет* свойство или отношение; и 2) та предикация, что свойство или отношение *принадлежит* вещи. Такие предикации отображают *связи или зависимости* между вещами свойствами и отношениями. ... Отношение предикации *P* в ЯТО-4 подобно *предикабиям* Аристотеля [39, Т. 2. с. 53 – 66; 40: Гл. 2 – 6; 1а, 15-6а, 35; 41; 42, с. 20, 41; 43]. Позже в ЯТО-4 такие предикации обозначались буквой **K** [4: Part II, p. 140; Part III, 2.1.1, p. 8 – 9].

Обладание можно выразить в английском языке глаголом *to have*, а принадлежность глаголом *to belong*. Они, как известно, отображают упомянутые *связи или зависимости* [44; 45]. *Обладание* и *принадлежность* (или *присущность*) как таковые, выступают у Аристотеля, по сути, в роли *категорий* [46, с. 275; 30, с. 20 – 22, 25].

За понятиями (или ППФ) второго класса, стоят *объекты*, производные от *фундаментальных* соотношений (определяющиеся через *фундаментальные* соотношения). Это – объекты, на которых реализованы данные *фундаментальные* соотношения. Иначе говоря, – это то, в виде чего объекты проявляются, участвуя в *фундаментальных* соотношениях

Та ППФ, которая отражается в понятии, называется *закрытой* (иначе говоря, *замкнутой*, или *концептуальной*) ППФ. Открытую формулу (ППФ) можно в ЯТО замкнуть (применить к ней *концептуальное замыкание*), получив при этом *закрытую*, или *концептуальную* ППФ. При таком замыкании фигурные скобки заменяются прямоугольными.

В формализме ЯТО рассматриваются соотношения, правомерность которых не зависит от выбора предметной области [3; 4; 27, п. 6.2, с. 64; 28; 29].

Как пишет А.И. Уёмов, в ЯТО направление интерпретации формулы задаётся структурой этой формулы [3; 4; 27, п. 6.2, с. 64; 28; 29].

1. Например, ППФ $\{ \mathbf{A} \div \mathbf{B} \}$ означает *ситуацию*, продемонстрированную следующей фразой: «Вещь, обозначенная формулой \mathbf{A} , и вещь, выраженная формулой \mathbf{B} , как-то соотносятся». Например, $\{ \mathbf{t} \div \mathbf{a} \}$ означает ситуацию, когда \mathbf{t} и \mathbf{a} как-то соотносятся. Формула $\{ \mathbf{A} \div \mathbf{B} \}$ отражается в суждении, поэтому называется *открытой*, или *пропозициональной* ППФ.

По своей сущности, соотношение $\{ \mathbf{A} \div \mathbf{B} \}$ является *неопределённым* и *не имеет определённого направления*. Как видно из его смысла, знакосочетания $\{ \mathbf{A} \div \mathbf{B} \}$ и $\{ \mathbf{B} \div \mathbf{A} \}$ считаются не просто эквивалентными, но считаются одним и тем же знакосочетанием. Эта ситуация подобна ситуации в ЯТО-4 с отсутствием порядка в так называемых *свободных списках* формул.

2. Если замкнуть предыдущую (*открытую*) формулу $\{ \mathbf{A} \div \mathbf{B} \}$, то мы получим *закрытую* ППФ $[\mathbf{A} \div \mathbf{B}]$. Это – схема *объекта* по имени «Вещи, обозначенные формулами \mathbf{A} и \mathbf{B} , как-то соотносящиеся». Или – «Вещи, именуемые \mathbf{A} и \mathbf{B} , находящиеся в каком-то соотношении».

Опять же, как видно из смысла *ненаправленного соотношения* $\{ \mathbf{A} \div \mathbf{B} \}$ (или – соотношения $\{ \mathbf{B} \div \mathbf{A} \}$), замкнутые формулы $[\mathbf{A} \div \mathbf{B}]$ и $[\mathbf{A} \div \mathbf{B}]$ считаются не просто эквивалентными, но считаются одним и тем же знакосочетанием.

3. ППФ $\{ \mathbf{A} \cdot \mathbf{B} \}$ означає ситуацію, ілюстровану наступною фразою: «Вещь, обозначенная формулой \mathbf{A} , и вещь, выраженная формулой \mathbf{B} , как-то связаны или зависимы». Иными словами, – «Вещи \mathbf{A} и \mathbf{B} соединяются (соединены)».

Это соотношение также может интерпретироваться, например, как та ситуация, когда вещи *скоррелированы*. В этом *соединении* вещи как-то *соответствуют* друг другу. Здесь ещё не указано, какого типа *корреляция* между вещами имеет место (они, по крайней мере, *соединимы*). В этом соотношении вещи *проявляют* свою *значимость* друг для друга. Они проявляют себя *в плане обладания друг другом или принадлежности друг другу*.

Иначе говоря, – «Вещь, обозначенная формулой \mathbf{A} , и вещь, выраженная формулой \mathbf{B} , *соединены, или скоррелированы*». В этом *соединении* вещи как-то *соответствуют* друг другу. Здесь ещё не указано, какого типа *корреляция* между вещами имеет место (они, по крайней мере, *соединимы*). В этом соотношении вещи *проявляют* свою *значимость* друг для друга.

4. ППФ $[\mathbf{A} \cdot \mathbf{B}]$ – это формула объекта по имени «Вещи \mathbf{A} и \mathbf{B} , соединённые (связанные или зависимые)». Иначе говоря, – это то, что называется «вещи \mathbf{A} и \mathbf{B} , вместе взятые». Или «вещи \mathbf{A} и \mathbf{B} , скоррелированные».

5. ППФ $\{ \mathbf{A} > \mathbf{B} \}$ означает ситуацию, выраженную в следующей фразе:

«Вещь, обозначенная формулой \mathbf{A} , имеет вещь, выраженную формулой \mathbf{B} ». Иначе говоря, – здесь уместна и такая фраза: «Вещь, обозначенная формулой \mathbf{A} , обладает вещью, обозначенной формулой \mathbf{B} ». В английском языке данная схема звучала бы так, будто бы, вместо знака *уголка* $>$ стоял бы (в соответствующей форме) глагол *to have*. Схема ППФ $\{ \mathbf{A} > \mathbf{B} \}$ синонимична схеме $\{ \mathbf{A} \text{ has } \mathbf{B} \}$ (или – $\{ \mathbf{A} \text{ have } \mathbf{B} \}$). При этом, мы не конкретизируем характер этого обладания объектом. Здесь ситуация аналогична той панораме в ЯТО-4, когда А.И. Уёмов изначально не конкретизирует соотношения предикаций (ни ситуацию обладания свойством, ни ситуацию обладания отношением). В ЯТО-4, изначально, при введении схемы $\mathbf{A} \text{ p } \mathbf{B}$ для предикаций, сам тип предикации не конкретизируется.

6. Предыдущей (*открытой*) формуле $\{ \mathbf{A} > \mathbf{B} \}$ соответствует *закрытая* ППФ $[\mathbf{A} > \mathbf{B}]$. Она обозначает *вещь по имени \mathbf{A} , обладающую объектом по имени \mathbf{B}* . Иначе говоря, схема $[\mathbf{A} > \mathbf{B}]$ читается и так: «Вещь, со схемой \mathbf{A} , имеющая объект со схемой \mathbf{B} ».

7. ППФ $\{ \mathbf{A} < \mathbf{B} \}$ означает ситуацию, выраженную в следующей фразе:

«Вещь, обозначенная формулой \mathbf{A} , принадлежит объекту, выраженному формулой \mathbf{B} ». Синонимом предыдущей фразы будет и такая: «Вещь, обозначенная формулой \mathbf{A} , *присуща* объекту, обозначенному формулой \mathbf{B} ». В английском языке схема ППФ $\{ \mathbf{A} < \mathbf{B} \}$ синонимична схеме $\{ \mathbf{A} \text{ belongs to } \mathbf{B} \}$. То есть, вместо знака *обратного уголка* $<$ в данной схеме можно поставить глагол *to belong* (в соответствующей форме).

Опять же, при этом, мы не конкретизируем характер упомянутой принадлежности (или присущности): остаётся неопределённым смысл понимания того, каким образом вещь принадлежит объекту, как она ему присуща (или, – как, каким способом, она ему придаётся).

Здесь, снова, ситуация аналогична той картине в ЯТО-4, когда А.И. Уёмов изначально не конкретизирует соотношения принадлежности, или присущности объекту чего-либо (присущности ему – свойства или отношения).

8. Предыдущей (*открытой*) формуле соответствует *закрытая* ППФ $[\mathbf{A} < \mathbf{B}]$. Она обозначает *объект по имени \mathbf{A} , принадлежащий объекту по имени \mathbf{B}* . Иначе говоря, схема $[\mathbf{A} < \mathbf{B}]$ читается и так: «Вещь, по имени \mathbf{A} , *присущая* объекту по имени \mathbf{B} ».

9. ППФ $\{ (\mathbf{A}) \mathbf{B} \}$ означает ситуацию, выраженную в следующей фразе:

«Вещь, обозначенная формулой \mathbf{A} , обладает свойством, выраженным формулой \mathbf{B} ». Иначе говоря, здесь уместна и такая фраза: «Вещь, обозначенная формулой \mathbf{A} , *характеризуется* вещью, обозначенной формулой \mathbf{B} ». Или – более короткая фраза: «Вещь, по имени \mathbf{A} имеет свойство по имени \mathbf{B} ». Как обычно для ЯТО, мы здесь также не указываем тип предикации.

10. Предыдущей (*открытой*) формуле $\{ (\mathbf{A}) \mathbf{B} \}$ соответствует *закрытая* ППФ $[(\mathbf{A}) \mathbf{B}]$. Она обозначает *объект по имени \mathbf{A} , обладающий свойством по имени \mathbf{B}* . Иначе говоря, схема $[(\mathbf{A}) \mathbf{B}]$ читается и так: «Вещь, по имени \mathbf{A} , *характеризующаяся* объектом по имени \mathbf{B} ».

11. ППФ $\{ (\mathbb{B}^*) \mathbb{A} \}$ означає ситуацію, виражену в наступній фразі:

«Вещь, обозначенная формулой \mathbb{A} , служит свойством, для объекта, выраженного формулой \mathbb{B} ». Иначе говоря, – здесь уместна и такая фраза: «Объект, обозначенный формулой \mathbb{A} , характеризует собою вещь, обозначенную формулой \mathbb{B} ». Можно кратко выразиться и так: «Вещь, по имени \mathbb{A} свойственна объекту по имени \mathbb{B} ». Здесь также тип предикации является ещё не определённым.

12. Предыдущей (открытой) формуле $\{ (\mathbb{B}^*) \mathbb{A} \}$ соответствует закрытая ППФ $[(\mathbb{B}^*) \mathbb{A}]$. Она обозначает свойство по имени \mathbb{A} , присущее (или – принадлежащее, приданное) объекту по имени \mathbb{B} . Иначе говоря, замкнутая схема $[(\mathbb{B}^*) \mathbb{A}]$ читается и так: «Вещь по имени \mathbb{A} , свойственная объекту по имени \mathbb{B} ».

13. ППФ $\{ \mathbb{B} (\mathbb{A}) \}$ означает ситуацию, выраженную в следующей фразе: «Вещь, обозначенная формулой \mathbb{A} , обладает отношением, выраженным формулой \mathbb{B} ». Иначе говоря, – здесь уместна и такая фраза: «Вещь, обозначенная формулой \mathbb{A} , имеет отношение, обозначенное формулой \mathbb{B} ». И здесь, снова, тип предикации – неопределённый.

14. Предыдущей (открытой) формуле $\{ \mathbb{B}(\mathbb{A}) \}$ соответствует закрытая ППФ $[\mathbb{B}(\mathbb{A})]$. Она обозначает объект по имени \mathbb{A} , имеющий отношение по имени \mathbb{B} . Иначе говоря, схема $[\mathbb{B}(\mathbb{A})]$ читается и так: «Вещь, по имени \mathbb{A} , обладающая отношением по имени \mathbb{B} ».

15. ППФ $\{ \mathbb{A} (* \mathbb{B}) \}$ означает ситуацию, выраженную в следующей фразе:

«Вещь, обозначенная формулой \mathbb{A} , служит отношением для объекта по имени \mathbb{B} ». Иначе говоря, – здесь уместна и такая фраза: «Объект, обозначенный формулой \mathbb{A} , реализуется как отношение на вещи, обозначенной формулой \mathbb{B} ». Можно кратко выразиться и так: «Вещь, по имени \mathbb{A} реализуется как отношение на объекте по имени \mathbb{B} ». Здесь тоже предикация, по своему типу, неопределённая.

16. Предыдущей (открытой) формуле $\{ \mathbb{A}(*\mathbb{B}) \}$ соответствует закрытая ППФ $[\mathbb{A}(*\mathbb{B})]$. Она обозначает отношение по имени \mathbb{A} , реализованное (или установленное) на объекте по имени \mathbb{B} . Иначе говоря, схема $[\mathbb{A} (* \mathbb{B})]$ читается и так: «Вещь по имени \mathbb{A} , приданная как отношение объекту по имени \mathbb{B} ».

17. «Мы видим, что в ЯТО различия между вещами, свойствами и отношениями выражаются позиционно, то есть не начертанием символов, а их местом – позицией по отношению к другим символам. В этом – существенное отличие от логики предикатов, которое можно сравнить с различием между арабской и римской системами счисления» [3; 4; 27, п. 6.2, с. 64; 28; 29].

18. Как и в случае предикаций ЯТО-4, записав в ЯТО-5 формулы (или формульные схемы) предыдущих фундаментальных соотношений (за исключением тождества), мы ещё не считаем их истинными, то есть, мы ещё этим самым их не утверждаем. Вообще, этим мы ещё не указываем то, в каком смысле обозначенное соотношение понимается, не указываем тип этого соотношения. Например, записав схему $\{ \mathbb{A} \div \mathbb{B} \}$, мы ещё не указываем то, каким образом здесь объекты соотносятся. (оно случайно или необходимо и т.п.). Записав схему $\{ \mathbb{A} < \mathbb{B} \}$, мы ещё не указываем то, каким образом здесь вещь под знаком \mathbb{A} принадлежит или придаётся объекту под схемой \mathbb{B} .

19. Шестнадцать ППФ, учтённых выше под чётными номерами, получены из открытых ППФ, стоящих под нечётными номерами, путём концептуального замыкания. Других исходных типов ППФ не предполагается. Остальные могут строиться из исходных как результат сокращения для формул, производных от исходных ППФ. Об иерархии некоторых открытых ППФ – см. Табл. №1.

20. В Табл. №1, кроме фундаментальных ППФ ЯТО-5, указан один результат сокращения для производной ППФ ЯТО-5. А именно, – производная ППФ типа $\{ \mathbb{A}, \mathbb{B} \}$. Она описана в [32, п. 7], как та, которую можно получить в дальнейшем, путём отвергания (отрицания) исходной ППФ $\{ \mathbb{A} \cdot \mathbb{B} \}$. Но это – после введения в ЯТО-5 понятия о ложности (или небытийности [2]).

Отвергая соотношение $\{ \mathbb{A} \cdot \mathbb{B} \}$, то есть соединение \mathbb{A} и \mathbb{B} , можно получить сокращённую запись $\{ \mathbb{A}, \mathbb{B} \}$ для производного соотношения, которое интерпретируется так: « \mathbb{A} и \mathbb{B} не связаны (то есть, изолированы)». В частности, здесь может быть налицо ситуация: «Вещи \mathbb{A} и

\mathbb{B} *существуют (соналичествуют) порознь*». \mathbb{A} , замкнув формулу $\{ \mathbb{A}, \mathbb{B} \}$, то есть, перейдя к формуле $[\mathbb{A}, \mathbb{B}]$, мы бы отразили понятие «вещи \mathbb{A} и \mathbb{B} , не связанные (то есть, – взятые порознь, по-отдельности)». Последнее понятие соответствует понятию о свободном списке в ЯТО-4. В этих двух формулах ($\{ \mathbb{A}, \mathbb{B} \}$ и $[\mathbb{A}, \mathbb{B}]$) не предполагается никакого определённого порядка между их подформулами. Здесь мы также не согласны с автором работы [28, с. 24] в том, что каким бы ни было отношение между \mathbb{A} и \mathbb{B} , оно «превращает свободный список в связный». Ибо, лишь наличие *связи-зависимости* между компонентами списка делает его *связным*.

21. В тех случаях, когда это не приводит к двусмысленностям, фигурные скобки можно опускать.

22. Иерархия открытых ППФ ЯТО-5 заключается в наличии следующих отношений подчинения (а именно, – отношений типа «общее – конкретное»).

Ситуация $\{ \mathbb{A} \div \mathbb{B} \}$ конкретизируется либо как ситуация $\{ \mathbb{A} \cdot \mathbb{B} \}$, либо, – как ситуация $\{ \mathbb{A}, \mathbb{B} \}$. Ситуация $\{ \mathbb{A} \cdot \mathbb{B} \}$ конкретизируется или как ситуация $\{ \mathbb{A} > \mathbb{B} \}$, или – как ситуация $\{ \mathbb{A} < \mathbb{B} \}$. Ситуация $\{ \mathbb{A} > \mathbb{B} \}$ конкретизируется или как ситуация $\{ (\mathbb{A})\mathbb{B} \}$, или – как ситуация $\{ \mathbb{B}(\mathbb{A}) \}$. Ситуация $\{ \mathbb{A} < \mathbb{B} \}$ конкретизируется или как ситуация $\{ (\mathbb{B}^*)\mathbb{A} \}$, или, как ситуация $\{ \mathbb{A} (*\mathbb{B}) \}$.

Упомянутые отношения подчинения изображены на Таблице № 1 стрелками.

6. Примеры уместных вещей как вещей, зависимых от неопределённых объектов.

Всеобщие качества.

1. Ниже схемы *уместных* вещей и соответствующие им формулы набираются курсивным шрифтом. Иногда (там, где это не вызывает недоразумений) мы будем опускать эпитеты «уместный», или «подходящий» перед словом «объект».

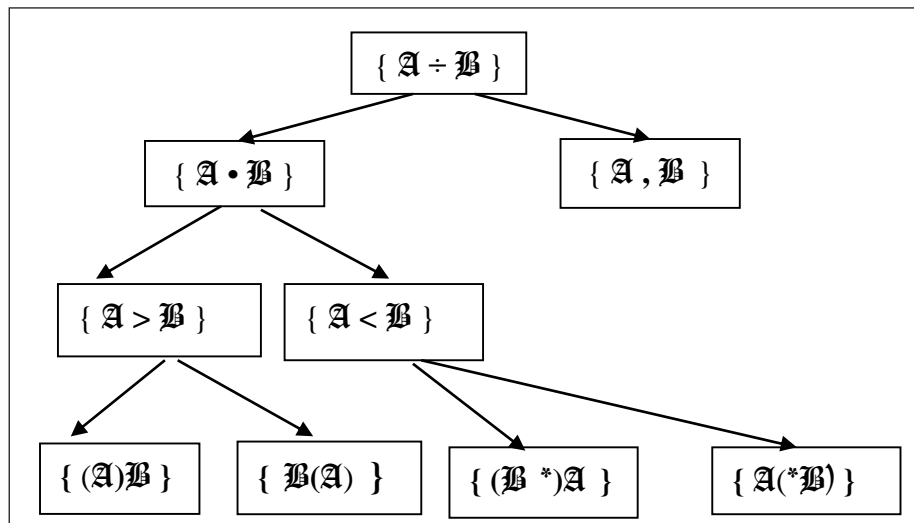

Табл. № 1. Иерархия некоторых открытых ППФ ЯТО-5

2. Некоторая *уместная* (или некоторая *подходящая, соответствующая*) вещь. Её определение таково: $a =_{\text{def}} [a < a]$.

3. Любая *уместная* (любая *подходящая*) вещь. Её определение таково:

$$A =_{\text{def}} [A < a]$$

4. Каждая *уместная* (или каждая *подходящая*) вещь. Её определение таково:

$$E =_{\text{def}} [E < a]$$

5. Определённая *уместная* (определённая *подходящая*) вещь t . Её определение таково:

$$t =_{\text{def}} [t < a]$$

6. Схема *уместной* вещи M . Её определение таково: $M =_{\text{def}} [M < a]$.

7. **Всеобщее свойство e** можно определить так:

$$e =_{\text{def}} [(E *) a]. \quad (1)$$

8. **Всеобщее отношение ε** можно определить так:

$$\varepsilon =_{\text{def}} [a (* E)]. \quad (2)$$

9. **Всеобщее качество α** можно определить так:

$$\alpha =_{\text{def}} [a < E]. \quad (3)$$

10. **Универсум** – это вещь U, где

$$U =_{\text{def}} [a > E]. \quad (4)$$

7. Конкретные объекты, или конкретны в ЯТО-5.

1. Дефиниция *конкретных* объектов давалась в ЯТО-4 как дефиниция взаимно тождественных объектов, определённых *контекстуально*, или *синтаксически* [3 – 4]. Но так было в ЯТО не всегда. Непосредственно же, синтаксически конкретный объект, или *конкрета*, определялся издавна как участник конкретного фундаментального соотношения ЯТО или – как участник ситуации, производной от фундаментального соотношения. Так было в ранних версиях ЯТО [1, с. 78 – 79; 14, с. 133; 25]. Как и в ЯТО вообще, все конкретные объекты (*конкреты*) в ЯТО-5 определяются также только посредством того, что заранее задано через ППФ ЯТО-5: 1) через то, что отражено в алфавите ЯТО и задано *семантически*; 2) через фундаментальные соотношения ЯТО, несущие в себе *синтаксическую* определённость.

2. Для указания *конкретного объекта* в ЯТО-5, нужно рассуждать, проводя *аналогии*. Сначала следует рассмотреть так называемую *прецедентную ситуацию*, в которой *участвует* заранее определённый объект **t**. Объект **t** занимает в *прецедентной ситуации* конкретное *место* (исполняя, или «играя» в ней конкретную *роль*). В таком смысле, *ролью* точки в ситуации, характерной для системы координат на плоскости, является положение этой точки, выраженное значениями её координат. Например, зададим *прецедентную* ситуацию **o** как *внутреннее* соотношение для **t**:

$$o =_{\text{def}} \{ t > t \}. \quad (5)$$

Такое отношение **o** означает, что вещь **t** *обладает сама собою t*. Скажем, она *связана с t*. Объект **t** занимает в ситуации **o** тоже конкретное *место* (исполняя, или «играя» в ней тоже конкретную роль). В ЯТО принимаются и следующие соотношения: $\{ (t) t \}$; $\{ (t^*) t \}$; $\{ t(t) \}$; $\{ t(*t) \}$. Они являются частными случаями соотношений $\{ t > t \}$ или $\{ t < t \}$. Здесь объект **t** *проявляется* так, что он сам с собою связан, сам от себя зависит (скажем, – сам собою характеризуется или сам себе свойственен и т. п.).

3. Как можно смоделировать в ЯТО *роль* объекта **t** в *прецедентной* ситуации **o**? Определим данную *роль* так: это отношение объекта **t**, свойственное *прецедентной ситуации o*. Такое \mathfrak{N} – *отношение* (схематически) имеет формулу $[(o *) [\mathfrak{N} (* t)]]$. Если же речь идёт о *каждом* таком (*уместном*) *отношении*, то используется формула $[(o *) [E (* t)]]$.

При необходимости, можно будет уточнить, что здесь под *ролью* объекта **t** в ситуациях, описанных в ЯТО, имеется в виду то или иное фундаментальное отношение для ЯТО, то есть, *связь или зависимость*, выражаемая схематически как $\{ \{ \mathfrak{A} > \mathfrak{B} \} \div \{ \mathfrak{A} < \mathfrak{B} \} \}$.

4. Пусть теперь вещь N *аналогична* (или *вполне аналогична*) объекту **t** в *прецедентной* ситуации **o**. Этот факт выразим так: «Вещь N обладает *каждым* (*уместным*) отношением объекта **t**, свойственным *прецедентной ситуации o*». Обозначим схематически этот факт через $\{ N \underset{o}{\sim} t \}$. Здесь

$$\{ \mathfrak{N} \underset{o}{\sim} t \} =_{\text{def}} \{ [(o *) [E (* t)]] (\mathfrak{N}) \}. \quad (6)$$

Иными словами, этот факт (как соотношение аналогичности $\{ \mathfrak{N} \underset{o}{\sim} t \}$) можно толковать и так: «Объект \mathfrak{N} *вполне замещает* (или *вполне заменяет*) собою ту вещь **t**, которая участвует в *прецедентной ситуации o*».

5. Теперь определим *полный заместитель*, или *полный заменитель*, вещи **t** в *прецедентной* ситуации **o**. Его определим, замкнув формулу $\{ \mathfrak{N} \underset{o}{\sim} t \}$, то есть, перейдя к схеме $[\mathfrak{N} \underset{o}{\sim} t]$.

Это – объект N *аналогичный* (вполне *аналогичный*) вещи t в *прецедентной* ситуации α :

$$[\mathfrak{N} \underset{\circ}{\sim} t] =_{\text{def}} [[(\alpha *) [E (* t)]] (\mathfrak{N})]. \quad (7)$$

Иногда, для краткости, мы будем опускать слово «полный» в словосочетании «*полный заместитель*».

6. Конкретную ситуацию α , в которой находится определённая вещь t , А.И. Уёмов назвал бы *локализирующей*, или *локализатором*. Он полагал, что синтаксически конкретная роль для вещи t , приданная её заместителю, как бы, «*припечатывает*» заместителя к её месту в *локализирующей ситуации* [25; 4: Part I, p. 363: 26; 28, с. 29].

7. Сокращением введенной формульной схемы $[\mathfrak{N} \underset{\circ}{\sim} t]$ у нас будет схема ιN :

$$\iota \mathfrak{N} =_{\text{def}} [\mathfrak{N} \underset{\circ}{\sim} t]. \quad (8)$$

Синонимом понятия, выраженного этой схемой, будет понятие « \mathfrak{N} –й конкретный объект, (или – *конкрета*)».

8. Так мы построили модель *конкретного объекта*, как объекта, заданного *остенсивно*, то есть, – путём указания на то', что он замещает определённую вещь t на её месте в синтаксически конкретной ситуации α . А последняя выражается через фундаментальные соотношения ЯТО. Символ контекстуально (то есть, – синтаксически) определённой вещи *йотируется* и, например, в аксиомах (121) для «*direct attributive restriction*» автор [4: Part III]. правильно учёл йотированный объект как определённый.

Можно было бы теперь задавать и другие *прецедентные* ситуации для конкретного объекта $\iota \mathfrak{N}$. Зададим, скажем, такую *прецедентную* ситуацию, как внешнее отношение α , где

$$\alpha =_{\text{def}} \{ a > \iota a \}. \quad (9)$$

Теперь можно уточнить *конкретный* объект ιa , как такой, что участвует и в *прецедентной* ситуации α . Тогда его дефиниция обретёт схему, подобную схеме (7), где вместо формулы t стоит формула ιa :

$$[\mathfrak{M} \underset{\pm}{\sim} \iota a] =_{\text{def}} [[(\alpha *) [E (* \iota a)]] (\mathfrak{M})]. \quad (10)$$

Синонимом понятия, выраженного этой схемой, будет понятие « \mathfrak{M} –й конкретный объект, помеченный меткой ι_a (или – йота-оператором ι_a), как символом *прецедентной ситуации* α ».

Сокращённо, опереобозначим объект $[\mathfrak{M} \underset{\pm}{\sim} \iota a]$ как вещь $\iota_a \mathfrak{M}$:

$$\iota_a \mathfrak{M} =_{\text{def}} [\mathfrak{M} \underset{\pm}{\sim} \iota a]. \quad (11)$$

8. Так мы построили модель *уточнённого конкретного* объекта ιa . Уточнённого – путём указания на то', что он замещает именно конкретную вещь ιa на её синтаксически конкретном месте в синтаксически конкретной ситуации α . Здесь можно сказать, что мы, опять же, уточнили *конкрету остенсивно*,

Аналогично, по мере необходимости, строятся и определения для других *конкрет* типа $\iota_a \mathfrak{A}$, $\iota_b \mathfrak{B}$, $\iota_\gamma \mathfrak{C}$, $\iota_\delta \mathfrak{D}$, $\iota_\epsilon \mathfrak{E}$, ... [25; 26; 28]. Как отмечалось в [32], при таком подходе к объектам из эмпирического базиса для ЯТО, мы получаем подобие следующей картины. Объект $\iota_a \mathfrak{A}$ можно именовать как «эта вещь»; объект $\iota_b \mathfrak{B}$ можно назвать «той вещью», на объект $\iota_\gamma \mathfrak{C}$ можно сказать «вот эта вещь»; на объект $\iota_\delta \mathfrak{D}$ можно сказать «вон та вещь» и т. д.

Здесь важно помнить о том частично *неявном* и, по мере необходимости, возникающем *пространстве прецедентных ситуаций*, в котором рассматриваются конкретные объекты. Например, вводя конкретные объекты $\iota_a \mathfrak{A}$ и $\iota_b \mathfrak{B}$, мы опираемся на следующие ситуации

и объекты: 1) синтаксически конкретные прецедентные ситуации α и β , о которых говорят метки при йота-операторах: 2) схемы (или «имена») А и В тех вещей, что вполне замещают определённый объект t в данных ситуациях α и β .

8. Направленное тождество. Атрибутивный тип тождества.

1. А.И. Уёмов отмечал наличие больших трудностей, возникающих при попытке выразить принцип тождества в исчислении предкатов. При этом он ссылался на обоснование такого наличия, предъявленное Л. Тондлом [4: Part 1, p. 362; 26; 27]. В ЯТО различаются два типа тождества: *атрибутивное* и *реляционное* [25; 28]. Атрибутивное (а оно восходит не только, а Фоме Аквинскому, но даже ещё к Аристотелю [10, с. 117]) в ЯТО понималось следующим образом. Две вещи тождественны, если одной вещи принадлежат все те свойства, которые принадлежат другой вещи, и наоборот [39; 40: Тописка, 152 b 27 – 30]. Несколько иного типа определение для тождества давалось позже Лейбницем. Определение тождества вещей, по Лейбницу, связано с определением *тождества вещей по их отношениям* (то есть, – с определением *реляционного* типа тождества). Тождественные вещи, находящиеся на разных местах (или – «играющие разные роли») в разных ситуациях, можно заменять друг на друга. И при этом, *истинность* ситуаций (их *реализуемость*) сохраняется [11, с. 128]. О тождестве *реляционного* типа мы поговорим позже.

Обратим внимание на слова «...и наоборот» в предыдущем абзаце. Уже в ранних версиях ЯТО формула *атрибутивного* тождества давалась по частям. При этом каждая часть принципиально представляла *направленное* тождество. Ибо, процедура отождествления объектов имеет направление [2, с. 160 – 161; 3: 1-2 as, p. 71 – 72; 26, с. 67; 28]. Всякое обычное, *ненаправленное* (*обоюдное*, или *двустороннее*) тождество определялось через направленные тождества. Определялось, – как пара, направленных. Направленных – во взаимно обратных направлениях и взятых вместе [2, с. 163 – 164]. Такое определение, правда, имеет порок, отмеченный авторами в [11, с. 128 – 129]. А именно, в дефиниенсе дефиниции *ненаправленного* тождества пришлось бы использовать знаки тождественных объектов, попадая в *порочный круг*. Поэтому для определения конкретных объектов мы будем использовать *направленное* тождество.

2. Остановимся сперва на *направленном атрибутивном* тождестве.

2.1. Формула $\{ \Gamma \mathbf{A} \mathbf{J} \mathbf{B} \}$ в ЯТО-4 обозначает тот факт, что вещь, под знаком \mathbf{A} *тождественна* объекту под знаком \mathbf{B} *по свойствам*. Мы иногда будем выражаться и так: «Вещь, под знаком \mathbf{A} *совпадает* с объектом под знаком \mathbf{B} ».

Предложенные в ЯТО-4 версии для дефиниции тождества имеют ряд дефектов [11, с. 128 – 129; 32]. Поэтому, подобные дефиниции следует уточнить.

2.2. Издавна ЯТО-3 базировалось на концепции *качественного* (*непространственного*) понимания вещей, обоснованной ранее, ещё в [29]. Вещь трактовалась как *единство граничных* (то есть, – *существенных*, или *внутренних*) *свойств* [1 – 5; 17, с. 47; 35].

С этой позиции, в одном и том же *месте пространства-времени* могут существовать разные вещи (вещи различаются тоже чисто *качественно*). А одну и ту же вещь можно обнаружить сразу в разных *местах пространственно-временного континуума* [1 – 11; 15 – 24; 26; 27; 29 – 35].

Если *место* у вещи считать её отношением к иным объектам, то оно может быть для неё *внешним*; оно также может *характеризовать её внешним образом*. То есть, – как *внешнее свойство* (*роль* объекта в конкретной ситуации также подобна его *месту* в ней). А.И. Уёмов писал: «Что касается внешних отношений, то они могут быть разными у тождественных друг другу предметов» [28, с. 30].

В ЯТО-3 вещь рассматривалась как тождественная самой себе по сути, или по *сущности*. Иными словами, – по *внутренним* свойствам. Разные *состояния* одного и того же объекта считались тождественными по их *сущности*. Если вещи отождествляются лишь по *внутренним* свойствам, то будет естественнее считать их *эквивалентными*. Видимо, этот случай имелся в виду в работе Л.Л. Леоненко [34, с. 8], когда «Два предмети можуть бути тотожними, маючи при цьому деякі різні властивості».

2.3. В дальнейшем, в случае применения ЯТО при системном подходе к вещам, эти вещи отождествлялись не просто по свойствам, *существенным* в каком-то смысле. Вещи отождествлялись *как системы*, в частности, – по таким свойствам, которые считались *существенными в заранее заданном отношении*.

2.4. Однако, в ранних версиях ЯТО [25] тождество по свойствам моделировалось как тождество *по всем свойствам*. Ранее в ЯТО предлагалась следующая более простая, чем в поздних версиях, формула для дефиниции направленного *атрибутивного* тождества:

$$\{ \Gamma \mathbf{A} \mathbf{J} \mathbf{B} \} =_{\text{def}} \{ (\mathbf{A}) [(\mathbf{B} *) \mathbf{A}] \}. \quad (12)$$

Здесь, в дефиниенсе, указано, что *вещь, скрытая под знаком A, обладает любым свойством объекта, скрытого под знаком B*.

Разумеется, эту дефиницию (11) следует уточнить. Во-первых, она будет более точной лишь для конкретных объектов. И, во-вторых, *отождествлять вещи следует по всяким возможным* для них свойствам. Точнее говоря, – по *каждому уместному* свойству. В итоге, введя конкретный объект $\mathbf{t} \mathbf{B}$, получим следующее более точное определение тождества для конкретного объекта:

$$\{ \Gamma \mathbf{A} \mathbf{J} \mathbf{B} \} =_{\text{def}} \{ (\mathbf{A}) [(\mathbf{t} \mathbf{B} *) \mathbf{E}] \}. \quad (13)$$

Этого необходимо для отождествления (\mathbf{A} с объектом $\mathbf{t} \mathbf{B}$), так как здесь имеется в виду *вообще всякое уместное свойство у объекта $\mathbf{t} \mathbf{B}$* , а не только внутреннее. Не только внутреннее, – но и *внешнее, привходящее* [1 – 5; 25; 17, с.47; 32; 35]. Иначе говоря, – *вещь A характеризуется всяким уместным свойством объекта $\mathbf{t} \mathbf{B}$ актуально или потенциально (условно), или даже безусловно*.

2.5. Заметим, что, *дефиниенс дефиниции (13) ещё не определяется через атрибутивное тождество*. Он не определяется так, ибо вещь $\mathbf{t} \mathbf{B}$ – это всего лишь (\mathbf{B} -й, по имени) заместитель объекта \mathbf{t} по его *ролям* в синтаксически конкретной ситуации \mathbf{o} . Здесь нет порочного круга в определении. Данное определение лишено того дефекта, который имеется в *ненаправленном* тождестве в ЯТО-4 [11, с. 128 – 129]. В дефиниенсе тождества (13) есть лишь отсылка к известной *аналогичности (конкрета аналогична объекту \mathbf{t})*.

2.6. Тогда, замыкая открытые формулы в дефиниции этого тождества, мы получим более корректные понятия, чем в случае замыкания дефиниенса в дефиниции (12):

$$[\Gamma \mathbf{A} \mathbf{J} \mathbf{B}] =_{\text{def}} [(\mathbf{A}) [(\mathbf{t} \mathbf{B} *) \mathbf{E}]]. \quad (14)$$

Об этом говорит фраза: «Вещь \mathbf{A} , совпадающая с объектом $\mathbf{t} \mathbf{B}$, это вещь \mathbf{A} , имеющая *каждое уместное* свойство объекта $\mathbf{t} \mathbf{B}$ ». Здесь дефиниенс более корректен, чем тот, где вместо знака \mathbf{E} стоял бы знак \mathbf{A} .

2.7. В ЯТО-4 А.И. Уёмов, очевидно, имея в виду *лишь внутренние* свойства объекта \mathbf{t} (по инерции, идущей ещё от ЯТО-3), приводил следующий пример: пусть вещь \mathbf{A} отождествляется с объектом \mathbf{t} , где \mathbf{t} – это ромб. По мнению А.И. Уёмова, «Некая фигура может быть отождествлена с ромбом, если она обладает любым свойством не просто ромба (ибо любым свойством ромба обладает и квадрат, а квадрат не тождественен ромбу), а именно любого объекта, обладающего свойством ромба» [2, с. 160 – 161]. Здесь автор, явно, *не обращает внимания на внешние* свойства. Очевидно, *квадратность*, или свойство по имени «*быть квадратом*» – это внешнее (или *не безусловное*) свойство для ромба: оно ему присуще лишь при некоторых условиях. *Неквадратность*, или свойство по имени «*быть не квадратом*» («*не быть квадратом*») – это тоже внешние свойства для ромба. И не верно будет полагать, будто для квадрата (как и для ромба) *неквадратность* тоже служит свойством. Ведь, хотя ромб может быть не квадратным, но, однако, квадрат не может быть не квадратным. Ромб может быть *неквадратом*. А квадрат – нет!

Поэтому пытаться отождествлять вещь с объектом t нужно по всяким его свойствам, в том числе и – по внешним. И смотреть – реализуется ли такое тождество. В более поздней редакции аксиом *категорического силлогизма* (111 – 113) автор эту неточность устраняет: на квадрат переносятся не всякие свойства ромба [4: Part III, p. 66 – 67]. Очевидно, на квадрат переносятся типовые (или типичные) свойства ромба. То есть, те, что присущи каждому ромбу.

2.8. В дефиниции (12) мы фиксируем формулой $\{(\mathbb{A})[(\mathbf{t} \mathbb{B}^*)E]\}$ тот факт, что вещь (\mathbb{A}) обладает каждым *уместным* свойством объекта $\mathbf{t} \mathbb{B}$. Но, так мы ещё не указываем способ этой атрибутивной предикации. Данная вещь t обладает *одними* свойствами условно, *другими* безусловно, а третьи присуще ей действительно. Во-первых, одна и та же вещь t обладает абсолютно всякими своими свойствами (как внутренними, так и внешними). Во-вторых, *одна и та же вещь t может иметь разные свойства* в разных условиях. Эти свойства являются внешними для неё. Но всякие эти *внешние* свойства тоже служат *некими* свойствами для неё (каждое из них)! Заметим, что, опять же, при этом мы ещё не фиксируем тип предикации таких свойств.

3. Для простоты выражений, знак тождества $\{ \Gamma \mathbb{A} \mathbb{J} \mathbb{B} \}$ иногда можно заменять менее громоздким (и более доступным при наборе) знаком тождества \equiv с последующей стрелкой $>$, (то есть, – знаком тройной стрелки $\equiv>$ или цельной стрелкой \Rightarrow), введя синонимию так:

$$\{ \mathbb{A} \equiv> \mathbb{B} \} =_{\text{def}} \{ \Gamma \mathbb{A} \mathbb{J} \mathbb{B} \}. \quad (15)$$

4. *Подставимость вещи* \mathbb{C} вместо объекта $\mathbf{t}_\beta \mathbb{B}$ (в любом соотношении типа $\{ \mathbb{A} \div \mathbf{t}_\beta \mathbb{B} \}$) мы определим по следующему методу: вещь \mathbb{C} заменяет собою объект $\mathbf{t}_\beta \mathbb{B}$ в ситуации δ , где

$$\delta =_{\text{def}} \{ \mathbb{A} \div \mathbf{t}_\beta \mathbb{B} \}. \quad (16)$$

То есть,

$$\{ \mathbb{C} \overset{\sim}{\div} \mathbf{t}_\beta \mathbb{B} \} \quad (17)$$

Констатируя наличие подобной подставимости, мы фиксируем тождество

$$\mathbb{C} \equiv> [a \overset{\sim}{\div} \mathbf{t}_\beta \mathbb{B}]. \quad (18)$$

Аналогично можно поступать и в более сложных соотношениях, где участвуют конкретные объекты.

5. *Отождествлённый конкретный объект.* В ЯТО-3 использовался конкретный объект, имеющий схему, снабжённую таким эпитетом: «тот же самый, который встречался ранее, и снабжённый йота-оператором \mathbf{t}_α с меткой α ». В этой связи, в ЯТО-5. вещь $\mathbf{t}_\alpha \mathbb{D}$ определяется как вещь \mathbb{D} , *атрибутивно* совпадающая с ранее введенным *конкретным* объектом $\mathbf{t}_\alpha \mathbb{N}$. То есть, мы пользуемся сокращением:

$$\mathbf{t}_\alpha \mathbb{D} =_{\text{def}} [\mathbb{D} \equiv> \mathbf{t}_\alpha \mathbb{N}] \quad (19)$$

Вещь, символ которой предварён обратным йота-оператором, назовём *упоминаемой, или референтной конкретной*. Аналогично, по мере необходимости, строятся определения и для других уже *упоминаемых* (или *референтных*) *конкрет* типа $\mathbf{t}_\alpha \mathbb{A}$, $\mathbf{t}_\beta \mathbb{B}$, $\mathbf{t}_\gamma \mathbb{C}$, $\mathbf{t}_\delta \mathbb{D}$, $\mathbf{t}_\varepsilon \mathbb{E}$...

6. Используя *конкретные* объекты, определяемые через тождество, можно резко обогатить конструктивные и операциональные возможности ЯТО.

9. Направленное реляционное тождество. Обоюдное тождество.

1. *Реляционное тождество (тождество по отношениям)*. А.И. Уёмов моделирует тождество в соответствии с методологическим *принципом тождества* двух вещей, который соответствует идее Аристотеля [28, с. 16]. По Аристотелю, «То, что сказано об одной вещи, должно быть сказано о другой» [40: Толика, 152 b 25 – 30]. При этом (скажем, – для объекта t), можно считать, что каждое высказывание об объекте t отображает некоторую характеристику для него (она служит свойством для него). В ЯТО все такие характеристики – это различные разновидности фундаментальных *соотношений*. Однако, не всякое отношение может служить свойством для вещи t . *Действенные отношения*, например, не служат для неё *свойствами* [20; 23]. Поэтому, отождествляя вещи по всем их свойствам, мы ещё не отождествим эти вещи по всем их отношениям. Тождество по отношениям (*реляционное тождество*) – это особый тип тождества. Его модель вводится как *двойственная* (по противостоянию) к модели *атрибутивного* тождества.

Рассмотрим ситуацию, когда «Вещь \mathbf{A} *реляционно* (то есть, *по отношениям*) *тождественна* объекту \mathbf{B} ». Обозначим её формулой $\{ \mathbf{A} \approx \mathbf{B} \}$. У нас эта формула отображает следующую ситуацию: «Вещь \mathbf{A} обладает *каждым* (*уместным*) отношением с конкретным объектом \mathbf{B} »:

$$\{ \mathbf{A} \approx \mathbf{B} \} =_{\text{def}} \{ [E (* \mathbf{B})] (\mathbf{A}) \}. \quad (20)$$

2. *Обоюдное, или ненаправленное, тождество*. Для уже зафиксированного *прямого атрибутивного* тождества $\{ \mathbf{A} \Rightarrow \mathbf{B} \}$ можно ввести *обратное атрибутивное* тождество, но только если его корреляты уже указаны как *конкретные*.

3. В ЯТО-5, как и в ЯТО-4 принимается *принцип утверждения* для тождества: *если записано тождество, то считается, что оно истинно (то есть, утверждается, или имеет место в действительности и т.п.)*. Иначе говоря, если тождество зафиксировано, то оно считается *истинным* (*действительным, бытийным* [2; 25]).

10. Выводы.

1. Выше даны сновные понятия и суждения, характерные для ЯТО-5. На их базе следует выразить те формальные средства, которые, для начала, позволят доказать теоремы из ОТС ПВ, доказанные в ЯТО-4. Затем, нужно расширить их число, продемонстрировав преимущества ЯТО-5 по сравнению с ЯТО-4.

2. Прежде всего, полезными будут (и в ЯТО, и в ОТС ПВ) дефиниции для различного типа *импликаций* (как обобщений для известной в логике импликации). Очень важно также задать в ЯТО-4 такие *валентности*, как *истинность* либо *ложность* (*в их обобщённом смысле*), а также *контрадикторное отрицание* [3: II-(2s), p. 78 – 81; 4: Part II p. 138 – 142].

Список использованных источников

1. Уёмов А.И. Системный подход и общая теория систем. – М.: Мысль, 1978. – 272 с.
2. Уёмов А.И. Основы формального аппарата параметрической общей теории систем // Системные исследования. Методологические проблемы. Ежегодник 1984. – М.: Наука, 1984, С. 152 – 180.
3. Avenir I. Uyemov. The Language of Ternary Description as a deviant logic. Boletim da Sociedade Paranaense de Matematica: Editora UFPR. 1-2 as, 1995, V.15 n 1/2, p. 25 – 35; II-(2s). V.17, 1/2, p. 71 – 81 (1997); III – 1998, V.18, N 1-2, p. 173 – 190.
4. Avenir Uyemov. The Ternary Description Language as a formalism for the Parametric General System Theory; Part 1—Int. J. General Systems, – 1999 OPA, N.Y., Vol. 28 (4-5). Part II-2002, Vol. 31 (2), p.p.131 – 151. Part III – 2003, Vol. 32 (6), p. 583 – 623.
5. Ujomow A., Sarajewa I., Cofnas A. Ogolna teoria systemow dla humanistow. – Wydawnictwo Universitas Rediviva, 2001. – 276 s.
6. Философ Уёмов. Biblioteka dialogu. Под ред. Анджея Горальского и Арнольда Цофнаса. – Warszawa: Wydawnictwo Universitas rediviva, 2014. – 374 с.
7. Уёмовские чтения 1 – 1V (2013 – 2016). Материалы Научных чтений памяти Авенира Уёмова. – Одесса: «Печатный дом», 2016. – 310 с.

8. RES SYSTEMICA. Збірка робіт, присвячених 90-річчю професора Авеніра Івановича Уйомова. За редакцією К. В. Райхерта. – Одеса: Видавництво 2018. – 101 с.
9. Параметрическая общая теория систем и её применения. Сб. трудов, посвященный 80-летию проф. А.И. Уёмов. – Одесса: «Астропринт», 2008. – 248 с.
10. Уёмов А.И. Метафизика. Учебное пособие. – Одесса: «Астропринт», 2010. – 260 с.
11. Уёмов А.И., Терентьева Л.Н. Лекции и задачи по метафизике: в 2 ч. – Одесса: Астропринт, 2009. – 280 с.
12. Уёмов А.И. Формализация элементарных приёмов познавательной деятельности в языке тернарного описания // Системно-кибернетические аспекты познания. – Рига: «Зинатне», 1985. – С. 41 – 88.
13. Уёмов А. И. Анализ операций как средство изучения динамики систем // Философия: вопросы методологии и логики. Научн. труды Лат. Ун.-та. – Рига, 1990. – Вып. 551. С. 143 – 170.
14. Уёмов А.И. Формальные аспекты систематизации научного знания и процедур его развития // Системный анализ и научное знание. – М.: Наука, 1978. – 247 с. С. 95 – 141.
15. Савусин Н.П. Формализация определения системы средствами новой версии ЯТО // Проблемы системных исследований. Межвузовский сб. научн. трудов. – Новосибирск: Изд.-во НГУ, 1985. С. 89 – 96.
16. Савусин Н.П. Критерии сравнения простоты-сложности систем в языке тернарного описания // Философ Уёмов. Biblioteka dialogu. Под ред. Анджея Горальского и Арнольда Цофнаса. – Warszawa: Wydawnictwo Universitas rediviva, 2014. – 374 с. С. 239 – 240.
17. Савусин М.П. Філософські й теоретико-системні передумови критеріїв порівняно більшої визначеності об'єктів у мові тернарного опису (МТО). // Перспективи. Соціально-політичний журнал. Серія: філософія, соціологія, політологія. № 4 (62). 2014. – Одеса: Вид.-во Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського, 2014. С. 45 – 57.
18. Савусин М.П. Складність-простота системи як визначеність-невизначеність у значенні системного дескриптора // Перспективи. Соціально-політичний журнал. Серія: філософія, соціологія, політологія. № 2 (64). 2015. – Одеса: Вид.-во Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського, 2015. С. 107 – 120.
19. Савусин М.П. Категоріальні й теоретико-системні засади концепції простоти-складності // Наукове пізнання: методологія та технологія. Філософія. Випуск 1 (34) 2015. – Одеса: Вид.-во Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського, 2015. С. 151 – 167.
20. Савусин Н.П. Взаимосвязь категорий «вещь», «свойство» и «отношение» в терминах языка ЯТО // Уёмовские чтения 1 – 1V (2013 – 2016). Материалы Научных чтений памяти Авенира Уёмова. – Одесса: «Печатный дом», 2016. – 310 с. С. 257 – 265.
21. Савусин Н.П. Указание объектов в языке тернарного описания (ЯТО) с помощью аналогий // Современная логика: проблемы теории, истории и применения в науке (научная конференция) 16 – 17 июня 1994 г. Тез. докл. Часть 1. Современные направления логических исследований. – СПб.: Изд.-во СПб. гос. ун.-та, 1994. – 105 с. С. 66 – 68.
22. Савусин Н. П. Системное исследование процедур формирования целевых комплексных программ. // Целевые комплексные программы хозяйственного освоения ресурсов Мирового океана. /А.И. Уёмов, Киев: Наукова думка, 1988. С. 107 – 117.
23. Савусин Н. П. Системный подход к операциям как действиям // RES SYSTEMICA. Збірка робіт, присвячених 90-річчю професора Авеніра Івановича Уйомова. За редакцією К. В. Райхерта. – Одеса: Видавництво, 2018. С. 29 – 47.
24. Отчёт по НИР «Разработка элементной базы машины, основанной на логике девиантного типа». – Одесса. ООИЭ АН УСССР. 1988. – 220 с. Машинопись.
25. Системология в Одессе. Сборник трудов республиканского семинара «Проблемы параметрической общей теории систем». Т.1 – 40. Одеса: ОТУСА ИПРЭЭИ НАН Украины, 1975 – 1996. Машинопись.
26. Уёмов А.И. Оновы формального аппарата параметрической общей теории систем, используемого для моделирования научных исследований по ЦКП // Отчёт по НИР «Моделирование научных исследований по ЦКП освоения ресурсов моря и Мирового океана». – Одесса. ООИЭ АН УСССР. 1988. – 218 с. Машинопись. С. 60 – 87.

27. А.И. Уёмов А.И. Операции в языке описания систем ЯТО // Кн.: [26]. С. 88 – 118.
28. Уёмов А.И. Язык тернарного описания как формализм параметрической общей теории систем. – Одесса, 2004 (?). Рукопись. – 38 с.
29. Уёмов А.И. Вещи, свойства и отношения. М.: Изд.-во АН СССР, 1963. – 184 с.
30. Терентьева Л.Н. Лекции и задачи по логике для тех, кто любит философию. Учебно-методическое пособие / Л.Н. Терентьева. – Одесса: Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова, 2017. – 256 с.
31. Савусін М.П. Критерії порівняння складності систем через зв'язки та залежності між системними дескрипторами. Степені цілісності та складності // Наукове пізнання: методологія та технологія. Філософія. Випуск 2 (35) 2015. – Одеса: Вид.-во Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського, 2015. С. 95 – 111.
32. Савусин Н.П. Философские предпосылки для расширения языка ЯТО, служащего формализмом параметрической общей теории систем // Наукове пізнання: методологія та технологія. Філософія. 2019. – Одеса: Вид.-во Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського, 2019. У друці.
33. Леоненко Л.Л. Язык тернарного описания и артикли: не фрегевский подход к логическому анализу натурального языка. – Философские науки. 2004, № 7. – С. 99 – 118.
34. Леоненко Л.Л. Поняття тотожності та область дискурсу мови тернарного опису. – Філософська думка.- 2001. – № 5. – , 41 – 56.
35. Леоненко Л.Л. К проблеме различения существенных и случайных отношений и свойств в параметрической ОТС. Одесса. 2015. – Машинопись.
36. Альбани Э. Чеккато С., Маретти Э. Семантическая классификация, правила и код операциональной грамматики, предназначенной для машинного перевода // Математическая лингвистика. – М.Прогресс, 1964.
37. Скороходько Э.Ф. Информационный язык для технических наук. Семинар «Математическая и структурная лингвистика». Вып.1. – Киев, 1962.
38. Клыков Ю.И. Семантические основы ситуационного управления. – М.: Изд.-во МИФИ, 1974. – 171 с.
39. Аристотель. Соч. в 4-х т., т. 2, – М.: Мысль, 1978. – 687 с.
40. Аристотель. Топика. В кн.: [39].
41. Аристотель. Категории. – Соч. в 4-х т., т. 2. – М.: Мысль, 1978.–687 с.
42. Кондаков Н.И. Логический словарь. – М.: Наука, 1971. – 656 с. С. 20, 41.
43. Микеладзе З.Н. Основоположения логики Аристотеля. Предисловие к Т.2. В кн.: [38]. С. 5–50.
44. disserCat <http://www.dissercat.com/content/predikaty-partitivnoi-semantiki-v-sovremennom-angliiskom-yazyke#ixzz5cUINnfjm>
45. disserCat <http://www.dissercat.com/content/predikaty-partitivnoi-semantiki-v-sovremennom-angliiskom-yazyke#ixzz5cUGdj3Gf>
46. Луканин Р.К. Органон Аристотеля. – М.: Наука, 1984. – 291 с.

Savusin Nick Paul

Methodist of Odessa city parliament's department of education and science,
competitioner candidate of philosophy degree, Faculty of History and Philosophy,
Department of Philosophy and Methodology of Knowledge,
Odessa's national university by name of I.I. Mechnikov

LOGICAL AND METHODOLOGICAL BASES FOR THE EXPANSION OF A FORMAL APPARATUS (LTD-LANGUAGE) SERVING PARAMETRIC GENERAL SYSTEMS THEORY

Abstract. *The Parametric Version of the General Systems Theory (GST PV) has so far developed using the Language of Ternary Description (LTD)*

Thanks to the version of the language LTD-4, significant results were achieved in the GST PV. However, a number of shortcomings of LTD 4 were also revealed. To eliminate such shortcomings, the language LTD-4 needs to be expanded. Modified in this way LTD -4 can be called LTD-5.

The initial (elementary) well formed formulae (WFFs) from the alphabet of LTD-5 are only the following: **t**; **a**; **A**; **E**. Formulas **t** and **a** denote, respectively, a definite and indefinite thing. Formula **A** stands for any (arbitrary) thing.

Formula **A** in English corresponds more to the word «any».

Formula **E** denotes the object that stands for the concept of «every thing,» or «every.» The concept of «every thing» in English corresponds to the word «every». By association with him, **E** is every thing.

The original non-elementary (or complex) WFFs are of two types. In the first class – propositional WFFs. It displays some (fundamental) correlations between things, properties, and relationships. In the second class – conceptual WFFs. It displays objects derived from the fundamental relations (defined by the fundamental relations).

Behind the concepts of the second class are the objects on which these fundamental relations are implemented; these are objects that are determined by their participation in fundamental relations. In other words, these are things in which objects appear, participating in fundamental relationships.

All complex WFFs correspond to the following situations and objects involved in them.

The first eight of the original WFFs are the same as in LTD -4. They can be interpreted as those scheme, shown below.

1. «Thing **A**, has a property **B**».
2. «Thing **A**, possessing property **B**».
3. «Thing **A** serves as a property for object **B**».
4. «Property **A**, inherent (or – belonging, attached) to object **B**».
5. «Thing **A** has a relation **B**».
6. «Thing **A**, which has a relation **B**».
7. «Thing **A** serves as a relation for object **B**».
8. «Relationship **A**, realized (or based) on object **B**». In other words, «Thing **A**, given as a relation to object **B**».

The following eight source WFFs are a summary of the previous eight WFFs,

9. «Thing **A** possesses thing **B** «. That is, { **A** has **B** } (or – { **A** have **B** }).
10. «Thing **A**, possessing object **B**».
11. «Thing **A** is inherent in object **B**». In other words, { **A** belongs to **B** }. In this scheme, you can put the verb to belong (in the appropriate form).
12. Thing **A** inherent in object **B**».
13. «Thing **A** and thing **B** are somehow related.»
14. «Things **A** and **B**, somehow related.
15. «Thing **A** and thing **B** are somehow related or dependent.»
16. «Things **A** and **B**, connected (tied or are in depending)».

Further, the author modeled in LTD-5 or clarified a number of concepts and propositions that are most important for LTD. In particular, – the following.

1. Some pertinent (or relevant) thing.
2. Universal quality (the quality, which belongs to every thing; which is common to all).
3. Universum.
4. A specific object and some of its particular cases.
5. Attributive and relational identities in accordance with the ideas of identity according to Aristotle and Leibniz.
6. Deputy of specific object in given correlation.

The author also revealed the hierarchical relationships of the fundamental relations in LTD-5.

Based on the proposed innovations in LTD, the author intends to offer in the future a number of the following models.

The descriptor of thing. Genetic and descriptor ratios.

Implicative relations in LTD as analogs of implication: 1) attributive; 2) specifically implicative; 3) neutral implicative; 4) relationally implicative; 5) mereologically-implicative. Relations between the indicated implicative relations. Synthetic and analytical properties of an object in LTD.

Key words: things, properties, relations, definiteness, vagueness, arbitrary, universality, formalism, system.

Шрагин-Кац Александраспірант історико-філософського факультета, кафедри філософії та методології познання
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова**КОНЦЕПЦИЯ ЧЕЛОВЕКА В ФИЛОСОФИИ ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМА
И МИШЕЛЯ ФУКО. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ**

Анотація. Проблема людини, її сутності та існування в матеріальному і духовному аспектах - одна з головних проблем філософської думки, яка не втрачає актуальності. У статті розглядаються філософські концепції людини найбільш відомих представників екзистенціалізму - М. Гайдеггера, Ж.-П. Сартра, А. Камю; проводиться порівняльний аналіз філософії екзистенціалізму та філософії М. Фуко в рамках філософської антропології. Автор показує, що екзистенціалізм у підході до людини своїм настроєм перетинається з підходом до людини Фуко, і в той же час принципово розминається в способах розуміння цього настрою. Не дивлячись на протилежне розуміння сутності людини, її місця і ролі в бутті, представляється можливим провести зв'язне положення між концепціями людини. Одне з фундаментальних понять в екзистенціалізмі – відчуження, як результат протистояння «буття-в-собі» і «буття-для-себе», зіткнення свідомості і світу, що породжує відчуженість від світу взагалі - світ сприймається як щось чуже і вороже. Якщо екзистенціальна відчуженість виникає і залишається на рівні свідомості, то відчуженість божевілля проникає в тілесність, впливаючи на людську форму буття в світі. Основна розбіжність філософії екзистенціалізму та філософії М. Фуко полягає в умовах сутності та існування людини. Екзистенціалізм розглядає сутність людини вдуже по відношенню до існування, тим самим пошуки «сенсу життя» втілювалися в «тут-бутті» або сенс знаходили в абсурдному світі завдяки можливості безумовного, вільного вибору суб'єкта. Мішель Фуко дотримувався ідеї, що цей сенс є зовнішнім по відношенню до суб'єкта, продуктом безособової системи, яка існує до будь-якої людської екзистенції. Але не дивлячись на протилежне розуміння сутності людини, її місця і ролі в бутті, представляється можливим провести зв'язне положення між концепціями людини: нерозчинність людини в соціальних практиках і незвідність до суми механізмів, які його породжують.

Ключові слова: концепція людини, екзистенціалізм, Мішель Фуко.

Екзистенціалізм – направление в философии, возникшее в XX веке как новое мировоззрение, выделяющее особый способ бытия человеческой личности, и берет свои истоки в иррационализме и философии жизни. Как философское течение экзистенциализм возник в Германии, наиболее ярко проявился в работах Мартина Хайдеггера после Первой мировой войны. После Второй мировой войны экзистенциализм развился во Франции в философии Жан-Поля Сартра и Альбера Камю. В центре внимания представителей экзистенциализма находились индивидуальные вопросы вины и ответственности, выбора и свободы, смысла жизни.

Екзистенціалізм провозглашается, как замена классической философии сущностей (essentia) философией человеческого существования (existentia). В противовес классической онтологии и гносеологии представители экзистенциализма ставят человека в центр философских исследований, так как сам человек является бытием, причём бытием особым и подлинным.

Отрицая объективное познание бытия человека, экзистенциализм выделял истинное знание о человеке – сознание собственной смертности и несовершенства, которое присуще индивиду. В работе М. Хайдеггера «Бытие и Время» человеческое бытие обозначается как «бытие-сознание» (Dasein) – ничто сущее, кроме человека, не сознает конечности своего бытия, смертности, так как ему ведомо время.

М. Хайдеггер обозначает целостную структуру бытия как «заботу», которая представляет собой единство трех составляющих: «бытие-в-мире», «забегание-вперед», «бытие-при-внутри-мировом-сущем». «Забота как исходная структурная целостность лежит экзистенциально-

априорно «до» всякого присутствия, т. е. всегда уже во всяком фактичном «поведении» и «положении» такового» [33, 223].

Каждая из трех составляющих заботы является определенным модусом времени: «бытие-в-мире» – модус прошлого, «забегание-вперед» – модус будущего, «бытие-при-внутри-мировом-сущем» – модус настоящего. Эти три модуса, взаимно проникая друг в друга, составляют единый феномен заботы. Модусы времени – прошлое, настоящее, будущее существенно отличаются от трех измерений объективного времени: прошлое – это не то, чего больше нет, – оно присутствует и определяет собой настоящее и будущее. Если объективное время мыслится как единая прямая линия, то у Хайдеггера каждый из модусов времени приобретает качественную характеристику: модус прошлого выражает «фактичность»; модус настоящего – обреченность вещам, сущему; модус будущего – «проект», который постоянно на нас оказывает воздействие.

Относительно того, какой модус времени ставится человеком на передний план – будущее, как направленность к смерти, или настоящее, как обреченность вещам, – человеческое бытие будет подлинным или неподлинным. Неподлинное бытие – это чрезмерное влияние модусов настоящего, которое выражается в том, что мир вещей прикрывает от человека его конечность. Мир природы, вещей и социального, где существует человек, является его неподлинным бытием, в котором человеческое бытие оказывается полностью поглощенным и рассматривает себя как вещь.

По Хайдеггеру, характерной особенностью неподлинного бытия является структура его отношений с другими людьми. Человек рассматривает себя, идентифицируя с сущим. При этом другой человек выступает тоже как сущее и личность рассматривается «объективно», что приводит к ее заменимости любой другой личностью. Поскольку личность взаимозамещаемая, то «другой» не есть кто-то конкретный, а другой вообще. В неподлинном мире человеческое бытие обретает форму повседневного бытия-друг-с-другом, где индивидуальность обесценена – шаблонный образ жизни массового общества.

Подлинное бытие – это осознание человеком своей конечности и свободы. Такое осознание достижимо только перед лицом смерти – в пограничных ситуациях. Человек может вырваться за пределы неподлинного существования, ощутив «экзистенциальный страх». Ощущая экзистенциальный страх, человек боится не найти своего предназначения, смысла жизни, ради которого он мог бы пожертвовать благами. В основе своей страх раскрывает перед человеком новую перспективу – смерть. Страх, как основное ощущение подлинного человеческого бытия, выступает средством обращения к своему Я, вырывает человека из бытия-друг-с-другом, изолирует от других, предоставляя самому себе и показывая его одиночество.

У Альбера Камю человек помещен в абсурдный мир, жизнь – абсурдна. Чувство абсурдности мира возникает у человека при соотнесении себя с окружающим, и выступает как следствие осознания бессмысленности бытия, душевной опустошенности, отчужденности себя от мира.

Каждому человеку присуще желание выразить свою индивидуальность, свое «Я». «Я», как уникальный внутренний мир человека рассматривается в соотнесенности с «не-Я» – природа и социальный внешний мир. «Не-Я», по Камю, равнодушный, таящий в себе опасность мир, с которым человек должен вести борьбу, чтобы сохранить свою экзистенцию – неповторимое личное бытие. Подлинное бытие Камю видит в бунте против абсурдного мира, против бессмысленности человеческого бытия. В этой борьбе, когда индивид оказывается в пограничных состояниях, обретается и реализуется его свобода. Следовательно, свобода есть борьба, исход которой зависит от каждого индивида и от всего человечества в целом.

Борьбу, противостояние миру мы находим и в философии Ж.П. Сартра. Мир – это полное отсутствие чего-либо, что соответствует человеческим ожиданиям, понятиям, ценностям. Миру как «в-себе-бытию», в котором нет никакого намерения, противопоставит человек, как чистое «для-себя-бытие», действия которого являются намеренными. У человека вообще не бывает произвольных действий. По Сартру, человеческие безотчетные, бесцельные действия выражают определенную расчетливость и целенаправленность. Например, падая в обморок, чело-

век просто выходит из ситуации, которая стала невыносима. Таким образом, всякий эмоциональный приступ разыгрывается самим человеком.

Такие безотчетные действия осуществляются преднамеренно, сознательно, и эта преднамеренность может выражаться как в частичном, так и полном выключении сознания. Согласно Сартру, субъект безотчетных действий вдвойне отвечает за совершенные поступки, так как он не только совершает акт действия, но и оправдывает себя беспомощностью. Такое поддельное поведение раскрывает вопрос человеческого поведения вообще. Таким образом, люди безгранично свободовольны, они несознательным образом знают о своей свободоволии и маскируют свою сущность вплоть до полного затемнения сознания как свидетельства о человеческой вменяемости.

Мораль Ж.-П. Сартра провозглашает готовность сознаться и ответить за все, что совершил человек, даже будучи в бессознательном состоянии. Такая решимость взвалить на себя бремя бытия есть суть выбора. Выбор подразумевает под собой вседозволенность при условии ответственности – критерием этических норм поведения и ценностей является сам человек.

Экзистенциализм относится к антропоцентристскому направлению в философии. Исходя из философских взглядов его представителей, можно обобщить содержание основных идей данного философского направления как субъективно-экзистенциальный антропоцентризм. Экзистенциализм отрицает первостепенность сущности и природы человека – существование предшествует его сущности. Человек, существуя и творя себя по своему усмотрению, обретает свою индивидуальную сущность. Человек в экзистенциализме есть причина самого себя.

Творя себя, человек обречён на свободу, вместе с которой приходит ответственность – свобода заставляет человека быть ответственным за свои действия и за всё, что происходит в мире. Исходя из того, что жизнь иррациональна, а существование человека субъективно, он должен сам ставить себе этические ценности и сам же являться их критерием. Но, несмотря на то, что человек является критерием нравственности, в экзистенциализме выделяются такие общечеловеческие нравственные ценности как добро, правдивость, смелость.

Экзистенциализм, уходя от рационализма, выходит к собственной, бытийной проблематике человека – к экзистенции. Экзистенция человека как реализация проекта себя путем проявления свободы. В отличие от экзистенциального обращения к бытию и пребыванию в нем человека, человеческому сознанию, как к условию осознания своей смертности и свободы, Мишель Фуко обращается к телу, которое страдает, чувствует, дышит – оно реально и конкретно в противовес опосредованным концептам человеческой сущности как сознания, духа, воли. В поисках подлинного человека Мишель Фуко, используя археологический метод, снимает опосредованные слои человеческих проявлений и пробирается к реальному – к телу с его сексуальностью и желаниями, болезнями и страданиями. Он пытается через тело пробиться к реальному индивиду.

Одно из фундаментальных понятий в экзистенциализме – отчуждение, как результат противостояния «бытия-в-себе» и «бытия-для-себя», столкновение сознания и мира порождает отчужденность от мира вообще – мир воспринимается как нечто чуждое и враждебное. Мишель Фуко, в «Истории Безумия», выявляет связь между формированием представлений о психической болезни, о безумии и определенным представлением о человеке вообще, через которую выходит на понятие отчужденности. Безумие есть отчуждение человека от своей человеческой сущности, и в тоже время оно открывает внутренний мир человеческих инстинктов, мотивов поведения, которые не вписываются в общественные нормы.

Можно провести параллель между «безумным человеком» М. Фуко и «отчужденным человеком» в философии экзистенциализма – они оба не вписываются в структуру окружающего мира. Однако «безумный человек» отчуждается от своей сущности, благодаря которой возможно существование в мире. Если экзистенциальная отчужденность возникает и остается на уровне сознания, то отчужденность безумия проникает в телесность, влияя на человеческую форму бытия в мире. Таким образом, М. Фуко стремится осмыслить внутреннее содержание безумия, как осознания себя и мира, но и переходит к внешним условиям безумия, где

проявляется отчужденность. Осмысляя отчуждение в исторической перспективе, он приходит к выводу, что изначально безумие – это свобода. И только когда безумие начинают рассматривать в социальном аспекте – противопоставляют разуму и морали, изолируют и структурируют, – тогда безумие порождает внутреннюю и внешнюю отчужденность, противоречивость.

Мишель Фуко совершает отказ от экзистенциально-феноменологической постановки вопроса о «человеке» и о «субъективности», да и вообще отказывается от терминов субъективности и поисков утаенной сущности человека. Он также отказывается от онтологии «бытия-в-мире» экзистенциализма. Уходя от существующей формы мысли о человеке, Мишель Фуко вовсе не переходит к какой-нибудь другой подобной. Наоборот, анализируя и критикуя мыслительные и культурные предпосылки субъективности, ищет возможность новой мысли. «Во всяком случае, очевидно, что именно к этому сводятся все попытки мыслить по-новому – идет ли речь о том, чтобы охватить антропологическое поле целиком и, отрываясь от него на основе того, что в нем высказывается, обнаружить некую очищенную онтологию или некую коренную мысль о бытии, или же о том, чтобы, выходя за рамки не только психологизма и историзма, но и всех конкретных форм антропологических предрассудков, попытаться вновь поставить вопрос о границах мышления, вновь связав его, таким образом, с проектом всеобщей критики разума» [32, 362].

Фуко показывает, что на протяжении истории человек перебрал различные формы субъективности, формируя себя при помощи последних, но так и не пришел к единой конечной «сущности человека».

Изучение «практик себя», способов «ведения себя» и прочей работы, которую люди совершают в отношении себя, указывает путь в разрешении вопросов касательно субъекта. Мишель Фуко предполагает рождение нового понимания человека, нового субъекта. Он определяет человека как индивидуальную трансформацию в условиях истории – процесс становления субъекта. Человек рассматривается в тех или иных дискурсивных пространственно-временных границах, то есть относительно конкретных актуальных дискурсов.

Основное расхождение философии экзистенциализма и философии М. Фуко заключается в условиях сущности и существования человека. Экзистенциализм рассматривает сущность человека вторично по отношению к существованию, тем самым поиски «смысла жизни» воплощались в «здесь-бытие» или смыслом наполнялся абсурдный мир благодаря возможности безусловного, свободного выбора субъекта. Мишель Фуко придерживался идеи, что этот смысл является внешним, по отношению к субъекту, продуктом безличной системы, которая существует до всякой человеческой экзистенции.

Мы можем наблюдать, в некотором смысле, антагонистические отношения между экзистенциальной философией и философией Мишеля Фуко. Но, не смотря на противоположное понимание сущности человека, ее места и роли в бытие, представляется возможным провести связное положение – неразстворимость человека в социальных практиках и не сводимость его к сумме порождающих его механизмов. Некое побуждение к действию, которое в экзистенциализме именовалось свободой, а у Фуко – «заботой о себе».

Список использованных источников

1. Вульф К. Антропология: История, культура, философия. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2007. – 280 с.
2. Гартман Н. Старая и новая онтология // Историко-философский ежегодник-88. – М.: Наука, 1988.
3. Гелен А. О систематике антропологии. // Проблема человека в западной философии. – М.: «Прогресс», 1988.
4. Гуревич П. С., Степин В. С. Философская антропология. Очерк истории // Философские исследования. – 1994. – № 1. – С. 114–129.
5. Делёз Ж. Фуко / Пер. с фр. Семиной под ред. И. П. Ильина. – М.: Изд-во гуманит. лит-ры, 1998.
6. Дьяков А. В. Мишель Фуко и его время – СПб.: Алетейя, 2010. – 672 с.
7. Дьяков А. В. Мишель Фуко: о «смерти человека», о свободе и о «конце философии» // Вестник истории и философии КГУ. Серия «Философия». – 2008. – № 2. – С. 45–53.

8. Екзистенційні виміри філософсько-антропологічного пізнання: творча спадщина В. Шинкарука: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 14 квітня 2011 р. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Товариство «Знання» України, Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, Університет сучасних знань. К., Товариство «Знання» України, 2011. – 359 с.
9. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство / Пер. с франц. М.: Политиздат, 1990. – 167 с.
10. Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об Абсурде. - М.: Политиздат, 1989. – 74 с.
11. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения. 1798. Кант, Иммануил Сочинения в шести томах. – М., «Мысль», 1966.-(Философ. наследие). Т. 6.- 1966. 743 с. С. 349-587.
12. Кассирер Э. Опыт о человеке: Введение в философию человеческой культуры // Проблема человека в западной философии. – М.: «Прогресс», 1988.
13. Колесников А С История философии. – СПб.: Издательский дом «Питер», 2010 – 650 с.
14. Колесников А. С. Становление проблемы субъекта: от Декарта до современной философии // Формы субъективности в философской культуре XX века. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000.
15. Крапивенский С. Э. Цивилизационный подход к концепции человека и проблема гуманизации общественных отношений. – Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 1998. – 240 с.
16. Мамардашвили М.К. Необходимость себя. Лекции. Статьи. Философские заметки. – М.: «Лабиринт», – 1996 г. – 432 с.
17. Михель Д. Мишель Фуко в стратегиях субъективации: от «Истории безумия» до «Заботы о себе». – Саратов, 1999.
18. Новейший философский словарь. – Изд. 3-е, пер. и доп. – Минск: Интерпрессервис, Книжный дом, 2003. – 1280 с.
19. Плеснер Х. Ступени органического и человек: Введение в философскую антропологию – М.: РОССПЭН, 2004. – 368 с.
20. Сартр Ж. П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Пер. с фр., предисл., примеч. В. И. Колядко. - М.: Республика, 2000. – 639 с.
21. Смирнов И. П. Два варианта человековедения // Смирнов И. П. Человек человеку – философ. – СПб.:«Алетейя», 1999. – С. 5-36.
22. Сучасне філософське антропологічне знання в контексті викликів доби: дев'яті шинкаруківські читання // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 18 квітня 2014 року. – Хмельницький: ХмЦНП, 2014. – 270 с.
23. Філософія. Буття людини в суспільстві: відносини, спілкування, духовність. Системний виклад. Монографія. / І.В. Бойченко, М.І. Бойченко та ін. – К.: Вид. «Промінь», 2012. – 592 с.
24. Філософія. Йосипенко О.М. Від мови філософії до філософії мови. Проблема мови у французькій філософії другої половини ХХ – початку ХХІ століть. – К.: Український Центр духовної культури, 2012. – 479 с.
25. Філософська антропология: словник. / Під ред. Н.В. Хамітова. –К.: КНТ, 2011. – 472 с.
26. Фуко М. Забота о себе. История сексуальности. т. 3 / К.: Дух и литература, 1998. – 283 с.
27. Фуко М. Археология знания. Пер. с фр. М. Б. Раковой, А. Ю. Серебрянниковой; вступ. ст. А. С. Колесникова. – СПб.: ИЦ «Гуманитарная Академия»; Университетская книга (Серия «Au Pura. Французская коллекция»), 2004.
28. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. Пер. с фр., сост., комм. и послесл. С.Табачниковой. – М.: Касталь, 1996. – 448 с.
29. Фуко М. Герменевтика субъекта. Курс лекций, прочитанных в Колледже де Франс в 1981–1982 уч. году / Пер. с фр. А. Г. Погоняйло. – СПб.: Наука, 2007. – 677 с.
30. Фуко М. История безумия в классическую эпоху/ Пер. с фр. И. К. Стаф. – М.: АСТ МОСКВА, 2010. – 698 с
31. Фуко М. Мужество истины. Управление собой и другими. – СПб.: Наука, 2014. – 358 с.
32. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. Пер. с фр. В. П. Визгина и Н. С. Автономовой. – СПб. А-сэд. 1994 г. – 408 с.
33. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер; Пер. с нем. В.В. Бибихина. – Харьков: «Фолио», 2003. – 503 с.

Shragin-Katz Alexander

Postgraduate student, Faculty of History and Philosophy,
Department of Philosophy and Methodology of Cognition
Odessa I.I. Mechnikov National University

**CONCEPT OF HUMAN IN THE PHILOSOPHY OF EXISTENTIALISM,
AND MICHEL FOUCAULT. COMPARATIVE ANALYSIS**

***Abstract.** The problem of human, its essence and existence in the material and spiritual aspects is one of the main problems of philosophical thought. The article deals the philosophical concepts of human of the most famous representatives of existentialism - M. Heidegger, J.-P. Sartre, A. Camus; also, a comparative analysis of the philosophy of existentialism and philosophy of M. Foucault is carried out in the framework of philosophical anthropology. The author shows that existentialism in approaching a person with its mood intersects with M. Foucault's approach to a person, and at the same time fundamentally diverges in ways of understanding this mood. One of the fundamental concepts in existentialism is alienation, as a result of the confrontation between being-in-itself and being-for-yourself, the collision of consciousness and the world, which creates alienation from the world in general - the world is perceived as something alien and hostile. If existential alienation arises and remains at the level of consciousness, then alienation of madness penetrates into physicality, affecting the human form of being in the world. Existentialism considers the essence of man for the second time in relation to existence, thus the search for the "meaning of life" was embodied in the "here-being" or meaning found in the absurd world due to the possibility of unconditional free choice of the subject. Michel Foucault adhered to the idea that this meaning is external to the subject, a product of the impersonal system that exists for any human existence. Despite the opposite understanding of the essence of human, its place and role in being, it seems possible to carry out a coherent position between the concepts of human: human insolubility in social practices and irreducibility to the sum of the mechanisms that give rise to it.*

***Key words:** human concept, existentialism, Michel Foucault.*

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-2-17>**Борінштейн Є.Р.**

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії,
соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університету
імені К.Д. Ушинського»

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Л.В. ПРОКОПОВИЧ
«ТЕАТРАЛЬНІСТЬ В СОЦІОКОМУНІКАТИВНИХ ПРОЯВАХ КУЛЬТУРИ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ»**

Сучасне людство постає перед низкою викликів, пов'язаних із суттєвими (та сутнісними) трансформаціями в соціумі. Поява нових форм соціальної реальності потребує і нових підходів до їх осмислення. В загальнонауковому аспекті це призвело до необхідності доповнення методів класичної науки некласичною та постнекласичною картинами світу.

В дискурсі соціальної філософії цей процес супроводжується генерацією нових дослідницьких концепцій/метафор на кшталт онтологічного «повороту», «соціального хаосу» тощо. Іноді ці нові підходи досить гармонійно і гносеологічно ефективно поєднуються із «старими» (але не застарілими) концепціями, які й досі залишаються актуальними.

Серед таких підходів Л. Прокопович виділяє погляд на соціальну реальність як на театр. Актуальність цього підходу до осмислення форм і сутності буття авторка пов'язує із постійним, непохитним прагненням людей до театралізації різних видів своєї діяльності.

Різні вчені по-різному пояснювали це прагнення: як бажання вийти за шаблонні рамки прісного, скучного життя; як спроби приміряти на себе чужі (або інші) ролі тощо. Проте Л. Прокопович вносить суттєве уточнення про те, що театральність виникає лише тоді, коли є «актор» і «публіка», а між ними відбувається комунікація. Тобто наявність комунікації тут розуміється як визначальна ознака і умова прояву театральності. «Оскільки першоелементом виникнення драми та театру, як видів мистецтва, став діалог, то й театральність життя неможливо розглядати без цієї складової», – наполягає дослідниця.

Це, власне і визначає особливе місце її роботи серед інших, пов'язаних із даною тематикою. І саме це допомогло авторці в результаті досліджень дійти багатьох висновків, що мають ознаки наукової новизни.

Серед них найбільш важливим представляється те, що Л. Прокопович говорить не лише про театралізацію буття, як культурну практику, а й про театралізацію свідомості, як форму (або спосіб) інтерпретації дійсності. Тут авторка проводить паралель із міфологізацією свідомості. І навіть поєднує ці дві форми осмислення дійсності, коли розмірковує, наприклад, про «ляльковий театр» буття. Аналізуючи практику виготовлення людьми різних ляльок (ритуальних, традиційних, авторських), Л. Прокопович виявляє її міфологічне підґрунтя. Вона звертає увагу на те, що в деяких антропологічних міфах йдеться про походження людей з ляльок, виготовлених Богом (чи богами). Ця міфологема породжує подвійне світосприйняття: з одного боку, вона відображає сприйняття людиною себе як ляльки у «театрі» життя, з іншого боку – роблячи ляльок, людина сама уподібнюється Творцеві.

«Це світосприйняття збереглося і дооформилося у сучасній культурі, – констатує Л. Прокопович. – Відчуття себе лялькою у «театрі» життя не заважає людині бути одночасно і глядачем в цьому «театрі», і його критиком, і – головне – його інтерпретатором».

Дослідниця вважає, що таке ставлення створює умови для формування аксіологічного аспекту осмислення «лялькового театру» буття. Завдяки метафорі, що порівнює людей із ляльками (маріонетками, іграшками), висвітлюються головні цінності людського буття – певні моральні принципи, свобода вибору, індивідуальність особистості, творче начало в людській діяльності тощо.

До аналізу міфологічного Акту Творення Л. Прокопович звертається і тоді, коли говорить про театральність буття в умовах соціального хаосу.

Розгляд цього питання вона починає з дослідження співвідношення понять «хаос» і «космос /порядок» в міфології та античній філософії. Тезаурусний, історичний та міфопоетичний методи аналізу показали, що в давнині хаос мислився не як міра порядку, а, переважно, як просторова категорія і творче начало. До того ж стійкими залишалися уявлення про одночасне існування порядку і хаосу. В монографії це доводиться і завдяки прикладам з українського фольклору міфологічного змісту: в деяких колядках, наприклад, стійким є сюжет про заснування світу деміургами, в ролі яких виступають голуби або павуки. Проте до того, як вони приступають до заснування, у первинному хаосі вже існує Дерево життя – головний структуроутворюючий елемент. Отже, в древніх міфологічних системах космос завжди міститься в середині хаосу, який оточує космос зовні. Космос/порядок, що розширяється і самоорганізується, може змістити, посунути хаос на периферію, але не подолати його.

Л. Прокопович зауважує, що ці уявлення про співвідношення хаосу і порядку транслюються і набувають нового осмислення в сучасній науці, зокрема, в сфері дослідження дисипативних систем – нелінійних, таких, що самоорганізуються. До таких систем відноситься соціальна реальність та її складові – суспільство, культура, психіка людини, соціальні комунікації тощо. А далі дослідниця, вдаючись до принципів формальної логіки, робить висновок: виходячи з того, що дисипативні системи завжди поєднують в собі і хаос і порядок, а всі соціальні системи і середовища є дисипативними, слід визнати, що в соціальних системах відбувається не зміна хаосу на порядок (чи навпаки), а зміна співвідношення хаосу до порядку.

Отже, соціальний хаос існує завжди. Тільки в деякі періоди він особливо гостро відчувається людьми, викликаючи в них відчуття кризи, занепаду, руйнування, безглуздості існування, порожнечі, апатії, душевної втоми тощо. Це відображається і на соціальному «театрі» (який також існує завжди): люди втрачають здатність виконувати свої соціальні ролі, знижується їх відчуття відповідальності перед суспільством та іншими людьми, руйнуються соціальний діалог та соціальна солідарність. Все це обумовлюється особливою онтологічною проекцією, яку деякі дослідники характеризують, як «смісловий вакуум».

Проте, якою б сильною не була нестача смислів під час хаотизації соціальної реальності, театральність в ній завжди присутня. Цей зв'язок дає авторці підстави запропонувати ще одне (на додачу до вже існуючих) пояснення прагнення людей до театралізації свого життя – як спосіб подолання психологічного дискомфорту та екзистенційних страхів в умовах соціального хаосу.

В різних соціально-культурних контекстах ця театралізація супроводжується різними формами та моделями соціальної (а також творчої, художньої) комунікації.

Наводячи різні приклади таких соціальних комунікацій із рисами театральності (в політиці, спорті, модних показах, музейній сфері, літературних пародіях, іміджмейкінгу і т.д.), Л. Прокопович показує, наскільки широким може бути діапазон застосування концепції театральності соціокомунікативних проявів культури до філософського осмислення сутності й форм соціальної реальності.

Щодо наукового рівня монографії, то його слід визнати достатньо високим. Це обумовлено, насамперед, рівнем тих фахових видань, в яких були опубліковані окремі частини праці та попередні результати дослідження. Серед таких видань – вітчизняні та зарубіжні журнали, що входять до міжнародних науко-метричних баз, мають високий Impact Factor та авторитетні редакційні колеги.

Додаючи до цього високий науковий рівень публікацій, на які посилається авторка в своєму дослідженні, потужну методологічну базу цього дослідження, велику кількість опрацьованого емпіричного матеріалу, та важливість отриманих результатів, вважаю, що оприлюднення цього дослідження буде корисним.

В цілому монографія представляє собою структуровану, логічно завершену наукову роботу, відповідає вимогам щодо оформлення такого роду наукових робіт, і може бути рекомендованою для видання.

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-2-18>

Голубович І.В.

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та основ загально гуманітарного знання
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ПРОКОПОВИЧ Л.В.
«ТЕАТРАЛЬНІСТЬ В СОЦІОКОМУНІКАТИВНИХ ПРОЯВАХ КУЛЬТУРИ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ»**

Погляд на деякі соціокультурні явища, інститути, процеси, як на театр, набуває все більшого поширення в гуманітарних науках. Підвищення зацікавленості до театральності різних форм буття обумовлена процесами, які в дискурсі філософії оформлюються в концепцію «поворотів» – перформативного, медіального, іконічного, просторового, семіотичного тощо.

Складність, багатоаспектність, міждисциплінарність досліджень цих процесів потребує такого методологічного апарату, який сформувався (і продовжує формуватись) в царині соціальної філософії. Адже саме цей апарат дозволяє досліджувати стан суспільства як цілісної системи, виявляти загальні закони і рушійні сили його функціонування, вивчати складні моделі і форми взаємозв'язків у системі «особистість – суспільство – культура». Оскільки театральність проявляється майже у всіх цих вимірах і контекстах, тема, заявлена в монографії, є актуальною.

Зазвичай, прояви театральності в культурі та соціумі досліджуються в таких аспектах: історико-філософський аспект гри, ритуалу, артистизму; погляд на театральність, як властивість театру, як вираження його видової специфіки; міжжанровий аспект, в якому театральність розуміється як загальнохудожня риса, засіб художньої виразності; екзистенціальний аспект в театральності творів мистецтва; структурно-семіотична аналітика театральності і театру як культурного тексту; соціальний аспект театральності як елемента соціокультурного простору і особливої форми соціальної комунікації. Л.В. Прокопович зосереджується на соціально-комунікативному аспекті, роблячи при цьому наголос на тому, що не лише театральність є специфічною формою комунікації, а й комунікація є визначальною характеристикою театральності. Тобто у житті театральність виникає лише в умовах публічності, при наявності умовних «актора» і «публіки», і коли між ними здійснюється акт комунікації. Це важливе уточнення дослідниця робить на підставі того, що першоелементом виникнення драми і театру, як видів мистецтва, став діалог. Отже, і театральність соціальних відносин неможливо розглядати без цієї складової.

Такий підхід до осмислення сутності й форм соціальної реальності не лише складає наукову новизну роботи та визначає її місце серед інших досліджень з подібної тематики, а й дозволив виявити та відповідним чином проаналізувати риси театральності в різноманітних сферах людської діяльності – від створення художніх текстів до іміджмейкінгу та політичної сфери. «На перший погляд тематика питань, що висвітлюються в даній монографії, та емпіричного матеріалу, на базі якого проводились дослідження, може здатись занадто різноплановою, мозаїчною, – пише авторка у вступі. – Але ця «мозаїчність» обумовлена завданням, скажімо так, другого плану – показати різноманіття соціальних форм, моделей, ситуацій та процесів, в яких поєднуються дві рушійні сили культури – комунікація та театральність буття».

Так, дійсно, строкатість емпіричного матеріалу не може не впасти в око. Але в даному випадку це є виправданим, бо авторці дійсно вдалося отримати важливі результати при аналізі театральності комунікацій в кожній з цих сфер. Тим паче, що дослідниці вдається поєднувати різні, здавалось би, сфери спільним понятійним апаратом. Наприклад, осмислення специфіки соціокультурних комунікацій в сфері моди, театралізації міського середовища завдяки інтерактивним арт-об'єктам, створення персональних «театрів» у повсякденні за допомогою іміджмейкінгу дослідниця веде через поняття «сценічного простору».

Розвиваючи ідеї Р. Барта, Ж. Липовецького, О.В. Скалацької, О.А. Бакеркіної та інших дослідників, які феномен моди розглядали в культурно-смысловому та перформативно-

просторовому контекстах, Л. Прокопович звертає увагу на те, що покази нових колекцій одягу і аксесуарів вже давно є не лише частиною fashion-індустрії, а й важливими соціокультурними подіями. При цьому вони завжди мають ознаки перформативності та відбуваються у відповідно організованому просторі, що, власне, і дає підстави розглядати їх як театральні дійства: зі сценою (подіум), акторами (манекенниці), драматургією (дизайнер), режисурою, сценографією і, обов'язково, – із глядачами. Комунікації, які виникають в середині цих «спектаклів», іноді виходять за їх межі, впливаючи на різні культурні процеси та формуючи певні соціальні відносини.

Такий самий ефект – коли театралізація якогось локального комунікативного простору дозволяє долати його межі та виходити у більш широкий соціальний простір, – Л. Прокопович виявила і в музейній сфері; і в літературних та фольклорних текстах, де головними персонажами є трікстери; і в іміджмейкінгу, як в засобі створення «театру» повсякдення.

В територіальному іміджмейкінгу цей ефект набуває ще більшої соціальної «виразності». Це Л. Прокопович показала на прикладі інтерактивних арт-об'єктів, які не лише є цікавими елементами міської архітектури, а й здатні утворювати простір, головним чинником «соціалізації» якого є соціокультурна, творча, комунікативна активність мешканців міста. Цей висновок дав дослідниці підстави запропонувати власне визначення простору інтерактивних арт-об'єктів – як предметно-сміслового, системотворчого явища, наділене театральними-креативними потенціями, які проявляються в соціокультурних комунікаціях різних видів.

Застосовуючи це визначення до аналізу особливостей територіального іміджмейкінгу Одеси (на прикладі арт-об'єкту «Древо пізнання» на території Одеського національного політехнічного університету), Л. Прокопович доводить, що імідж міста складається не лише із зовнішньої атрибутики та історичної репутації, а й із специфічних рис населення, які, власне, і створюють особливий характер та неповторний «колерит» міста.

Дослідження в цьому напрямку є досить перспективними не лише в дискурсі соціальної філософії, а й сучасної урбаністики, філософської антропології тощо. Тому вважаю, що публікація результатів дослідження Л. Прокопович буде корисною для подальшого розгортання цих дискурсів.

Щодо театралізації повсякдення, то до осмислення цієї форми соціальної реальності Л. Прокопович застосовує не лише поняття культурної ідентичності, а й метафоричні концепти «маска» та «ляльковий театр» буття. Спираючись на багатий емпіричний матеріал та теоретичну базу, створену різними вченими, мислителями та митцями, авторка доходить оригінального висновку про необхідність перефразування відомої максими про те, що весь світ – театр, а люди в ньому – актори. Вона стверджує, що «кожна людина – театр». І пропонує сприймати сучасний світ як сукупність індивідуальних, особистісних «театрів», де «грають всі, грають щось спільне, і при цьому – кожен своє».

Можливо, такий погляд став би у нагоді в глобальній дискусії, яка наразі точиться навколо питання політики ідентичності в умовах трансформації сучасного суспільства. Сутність і перебіг цієї дискусії Л. Прокопович також висвітлює, показуючи, як вона загострилася після публікацій Варгаса Льоси та Френсіса Фукуями. Всі констатують подрібнення суспільства на все більшу кількість соціальних груп та суперечки між ними. Проте по-різному осмислюють і оцінюють цю ситуацію. Л. Прокопович, виходячи зі свого погляду на театральність сучасної соціальної реальності, вважає це запорукою культурного різноманіття, яке є необхідним для розвитку соціуму як складної системи.

Тому і стан «соціального хаосу» розглядає під цим кутом, вважаючи, що театралізація життя є одним із способів «впоратись із психологічним дискомфортом та екзистенційними страхами в умовах соціального хаосу».

В цілому, монографія Л. Прокопович є цікавою, завершеною науковою працею. Всі завдання, що були поставлені для досягнення мети дослідження, вирішені, висновки обґрунтовані. Дотримано і всіх формальних вимог до подібного роду наукових праць (об'єм, структура, наявність певної кількості опублікованих статей у фахових виданнях тощо).

Тому вважаю, що дана монографія відповідає нормативним вимогам і може бути рекомендованою для видання.

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-2-19>**Корабльова Н.С.**

доктор філософських наук, професор, професор кафедри теоретичної та практичної філософії імені професора Й.Б. Шада Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Л.В. ПРОКОПОВИЧ
«ТЕАТРАЛЬНІСТЬ В СОЦІОКОМУНІКАТИВНИХ ПРОЯВАХ КУЛЬТУРИ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ»**

Сучасне людство перебуває в стані чергового глобального трансформування майже у всіх аспектах – структурному, інституціональному, інформаційно-комунікативному, культурно-смісловому, ціннісному, технологічному тощо. Докорінно змінюються деякі відносини в системі «особистість – культура – соціум».

Проте, як зазначає у вступі до монографії Л. Прокопович, «незмінною залишається схильність людства до театралізації багатьох сфер своєї діяльності. І чим більше проявляється ця схильність, тим більш актуальними стають дослідження театральності буття».

Важко з цим не погодитись. Адже якими б радикальними не були зміни форм соціальної реальності, сутність її завжди співвідноситься із сутністю Людини. А сутність Людини, людського, вже протягом тисячоліть проявляється в тому числі і в театральності буття. Л. Прокопович навіть вдається до порівняння цього феномену із поняттям констант, які застосовуються для описання фундаментальних законів всесвіту.

Проте не лише це виділяє монографію Л. Прокопович серед багатьох досліджень зі схожою тематикою. Головне, що чітко позначає місце цієї праці в загальному дискурсі, – це спроба поєднати в осмисленні соціальної реальності дві рушійні сили культури – комунікацію і театральність буття.

Здійснюється ця спроба через теоретико-методологічну концептуалізацію театральності соціокомунікативних проявів культури як форми та сутності буття в системі «особистість – соціум – культура». Провідною ідеєю тут є усвідомлення того, що театральність виникає лише тоді, коли відбувається акт комунікації між людьми, і ця комунікація здійснюється у форматі «актор» – «публіка». Тобто наявність комунікації тут розуміється як визначальна ознака і умова прояву театральності. «Бо самі лише ігрове начало, перформативність, ритуалізація та карнавалізація не утворюють театру, – пояснює Л. Прокопович. – Оскільки першоелементом виникнення драми і театру, як видів мистецтва, став діалог, то й театральність життя неможливо розглядати без цієї складової».

Цей висновок дозволив дослідниці під новим кутом проаналізувати генезис не лише театру і театральності життя, як феноменів європейської культури, а й античної філософії, в котрій діалог, як відомо, також був важливою складовою.

Визначення діалогу драматичним першоелементом дозволило авторці припустити, що театральність стала однією з форм «виростання» людства з первісного міфу: від міфологічної свідомості – до філософського методу пізнання; від містерій міфологічного змісту – до мистецтва драми і театру».

Авторка, до речі, часто звертається до міфу як до феномену, крізь призму якого можна пояснити і театральний характер окремих культурних практик, і театральність буття взагалі.

Наприклад, практику виготовлення ляльок (ритуальних, традиційних, авторських) дослідниця пов'язує із антропологічними міфами, в яких йдеться про походження людей з ляльок, виготовлених богами, Богом. Це дозволяє їй зробити висновок про те, що ця міфологема породжує подвійне світосприйняття: з одного боку, вона відображає сприйняття людиною себе як ляльки у «театрі» життя, з іншого боку – роблячи ляльок, людина сама уподібнюється Творцеві. Наразі це світосприйняття зберігається, але з додатковими функціями: людина в цьому «театрі» одночасно може бути ще й глядачем, критиком і, головне – його інтерпретатором.

До того ж, Л. Прокопович фіксує народження нового «лялькового театру» буття (чи нового «жанру» цього «театру?»), в якому з'являються нові «ляльки» – людиноподібні роботи. Авторка використовує цю ситуацію для порушення нових питань у споконвічній дискусії щодо того, що є Людина, що є Особистість, де проходить границя між людиноподібністю та людяністю.

Не менш цікаві теоретичні конструкції будуються авторкою і при співставленні образу/архетипу трикстера в міфологічних уявленнях та соціальних відносинах. Тут навіть можна говорити про практичну цінність роботи з методологічної точки зору, бо авторка здійснює імплементацію із літературознавства в соціальну філософію методів міфопоетичного аналізу тексту. Вона це робить, базуючись на культурологічному підході, де в якості тексту можна розглядати будь-який культурний продукт, соціальне явище або процес. Про ефективність цього методологічного експерименту свідчить, наприклад, осмислення соціально-філософських засад театральності політичної сфери, де для аналізу сучасних політичних процесів дуже доречним стало залучення поняття «трикстер».

В якості емпіричного матеріалу авторка використовує міфи і для осмислення театральності в умовах соціального хаосу. При дослідженні співвідношення понять «хаос» і «космос/порядок» в античній філософії та древніх міфологічних системах, Л. Прокопович наводить приклади зі скарбниці українського фольклору – колядки міфологічного змісту. Аналіз міфопоетики цих творів доводить, що в древніх картинах світу хаос завжди існував одночасно із порядком.

Ці уявлення зберігаються і в сучасній науці, зокрема, в дослідженнях дисипативних систем, до яких відноситься і соціальна реальність. Тут Л. Прокопович на перший план виводить проблему психологічного стану людей, які опиняються в ситуації соціального хаосу, яким треба адаптуватись під нову соціальну реальність, трансформації в якій відбуваються іноді занадто швидко. Наводячи низку аргументів, авторка стверджує, що часто саме сприйняття світу як театру допомагає людям впоратись із відчуттям безглуздості існування, порожнечі, руйнування. Бо театр (будь-який) «завжди передбачає наявність режисера, сценарію, законів жанру та інших компонентів, які вказують на те, що якісь правила гри, якісь план все ж такі є. Тобто не все є таким некерованим, невпорядкованим, непередбаченим, безглуздим, як здається».

Це дало підстави Л. Прокопович додати до існуючих вже пояснень прагнення людей до театралізації життя ще одне – намагання впоратись із психологічним дискомфортом та екзистенційними страхами в умовах соціального хаосу.

І це, в свою чергу, дозволило їй говорити не лише про театралізацію життя, як культурну практику, а й про театралізацію свідомості, як один із способів (наряду із міфологізацією) інтерпретування дійсності.

Таке широке застосування міфологічної складової до осмислення сутності та форм соціальної реальності обумовлено, мабуть, метафоричним характером концепції, яка розробляється авторкою, – концепції театральності соціокомунікативних проявів культури. Про гносеологічний ресурс метафор в наукових дослідженнях Л. Прокопович також говорить, і обґрунтовує доцільність їх використання з методологічної точки зору.

Певний інтерес викликає і спроба авторки показати, як комунікації, що створюються в середині текстів (літературних, фольклорних тощо), виходять за їх межі, набуваючи функцій соціальної комунікації. Це вона демонструє на прикладах літературних пародій, які розглядає як форму творчої дискусії, соціального діалогу, та народних прислів'їв, які є сценаріями/моделями соціальної поведінки в театрі життя. І показує онтологічні можливості цього дослідницького підходу.

Все це не лише надає роботі оригінальності, міждисциплінарного характеру, а й свідчить про її методологічну ґрунтовність, високий науковий рівень.

В цілому, монографія Л. Прокопович є завершеною науковою працею, яка може представляти інтерес для широкого кола науковців, для продовження наукової дискусії в різних напрямках та аспектах.

Тому вважаю можливим і доцільним видання цієї монографії.

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-2-20>**Пунченко О.П.**доктор философских наук, профессор кафедры философии и истории Украины
Одесской национальной академии связи имени А.С. Попова**РЕЗЕНЦИЯ НА МОНОГРАФИЮ ВОДОПЬЯНОВА П.А. И КРИСАЧЕНКО В.С.
«СТРАТЕГИЯ БЫТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА»
(МИНСК: БЕЛАРУСКАЯ НАВУКА, 2018. – 306 С.)**

Обращение авторов к данной жизненно важной проблеме обладает высокой степенью актуальности, социальной значимости, инновационностью не только отмеченных и поставленных проблем, но и оригинальностью предложений их реализации в условиях современного цивилизационного развития человечества. Сегодня исследуемая авторами проблема нашла свое отражение в концепции устойчивого развития, разработанной и репрезентируемой ООН еще с конца XX века; в материалах Всемирного философского конгресса, состоявшегося в Пекине в августе 2018 г., а также в юбилейном докладе руководителей «Римского Клуба», в разделе, посвященном образованию, где данная проблема фокусирует свое внимание именно на стратегии бытия человечества, в современном глобализирующем мире. Это, во-первых.

Во-вторых, данная работа ярко подтверждает идею плодотворного содружества ученых стран СНГ, поскольку глобальные научные проблемы не имеют границ. П.А. Водопьянов, член-корреспондент НАН Беларуси, доктор философских наук, профессор, а В.С. Крисаченко – доктор философских наук, профессор (Украина). Тесное научное сотрудничество этих корифеев философской мысли отразилось в их совместной работе «Великий день гнева: экология и эсхатология» (Минск: Университетское, 1993. – 282 с.), а также за разработку проблем устойчивого развития оба автора стали лауреатами премии Президентов НАН Беларуси, НАН Украины и АН Молдовы.

Анализ данной работы (а ее подзаголовки «от апокалиптики к ноосферному веку») позволяет утверждать, что проблема стратегического бытия человечества на всем этапе развития философского знания, скваженностью более 2700 лет, входила особой составляющей в комплекс ее проблем, образующих в своей совокупности интеллектуальный горизонт соответствующего типа цивилизационного развития.

Еще на заре своего становления философия, формулируя задачи, связанные с объяснением сущности мира; с объяснением сущности человека, как «мере всех вещей», ставит задачу необходимости исследования и прогнозирования развития системы «человек–мир». Эта идея вплоть до сегодняшнего дня пронизывала и пронизывает всю систему развития не только философии, но и всего научного знания. С высоты сегодняшнего дня видно, что мыслители различных эпох «подвижнически» несли «бремя» забот и ответственности за объективный анализ коэволюции природы и человека за их целостность и уникальную взаимосвязь. Они изначально осознавали, что философия призвана не только разрабатывать, но и минимизировать на всем мировоззренческом поле массив фундаментальных идей относительно взаимосвязи человека и природы, внося в них элемент упорядоченности. Попутно на ней лежал груз большой ответственности за прогресс в отношении аккумуляции и систематизации фактологического материала, за поиск такого языка интерпретации, при котором философская мысль недвусмысленно выявляла бы свою специфическую социально-онтологическую «уплотненность», не стремясь при этом, по выражению У. Оккама, «без нужды увеличивать число сущностей».

Структура работы состоит из предисловия, введения, пяти глав (22 подразделов) и заключения.

Рецензируемое монографическое исследование позволяет утверждать о высоком уровне конструктивно-критического анализа заявленной проблемы, поскольку конкретизированы структура, внутренние механизмы, принципы и требования философской критики. У авторов

она предстала не просто как мысль о реалиях бытия человечества, а как форма движения их знания, момент развития познания, слагаемое познания, как научно-практическое, концептуальное мышление, которое по своей сущности выступает как критическое.

Если в первой главе монографии «Эсхатологическое измерение традиционного мировосприятия» ярко не прослеживается конструктивно-критический характер исследования, поскольку эта глава посвящена религиозному учению о судьбах мира и человека, о всемирном потопе, как апокалипсису, как глобальной катастрофе, то такой апокалипсис может случиться и сегодня. Выход ряда стран из договора о климате, резкое потепление климата в северном полушарии планеты уже привело к таянию льдов Гренландии и отдельных участков Северного Ледовитого океана. А это открытый путь к затоплению прибрежных стран, к новому уже не религиозному объяснению потопа, а к осознанию его как глобального общечеловеческого апокалипсиса современного цивилизационного мира, вызванного корыстными интересами к природе сильных стран мира сего.

Концептуальное научно-практическое мышление авторов монографии более всего раскрывается во второй, третьей и четвертой главах, посвященных анализу природных условий жизнедеятельности людей, их взаимосвязи с естественным миром и обоснованию стратегии выживания человечества. Достоинством всех этих глав выступает большая конкретизация авторами фактологическим материалом своих идей.

Исследуя процессы изготовления орудий авторы, начиная от приготовления чопперов и чоппанг-тулов, через орудия шельской эпохи – ручное рубило, а позже через изготовление ножей, мотыг, наконечников игл, кирок, ножей, – люди обеспечивали условия своего выживания. В этом процессе, начиная от создания примитивных орудий до современности, авторы выделяют четыре промышленных революции, раскрывая при этом движение интеллекта человечества.

Рассматривая энергетическую безопасность, авторы отмечают, что этому способствовал процесс овладения энергией физико-химических процессов за счет сжигания угля, нефти и газа. В связи с этим они раскрывают географию богатств этих природных ископаемых в современном мире, а также количество их использования в преобразующей деятельности человечества.

Особое внимание в работе уделено экологическим факторам в обеспечении жизнедеятельности человека. Исходя из установки понимания экологического, как универсальной схемы исследования всех аспектов человеческого существования, обоснованной Л. Гроссманом, в работе раскрываются экологические факторы безопасности и отмечается, что они влияют не только на биологию человека, но и на его духовный потенциал. В то же время нарушение экологического баланса приводит к экологическим кризисам. В работе выделены кризисы естественного и антропогенного происхождения. Различие их в том, что первые органически присущи эволюционному процессу, но они не в состоянии уничтожить биосферу как целостную систему.

Кризисы антропогенного происхождения фокусируют внимание на негативном характере человеческой деятельности, которая в состоянии превратить кризис в глобальную катастрофу и коллапс. Результатами необузданной деятельности негативного отношения к природе выступают болезни и эпидемии; истощение земель, что вызывает дисбаланс продовольственной безопасности; резкое сокращение потенциальных и реальных ресурсов планеты; природные и социальные потрясения. И авторы приходят к выводу, что современное состояние природы определяется состоянием разума, степенью осознанности тектонических разломов во взаимосвязке «человек–мир». Нельзя жить только сегодняшним днем, надо думать о жизни будущих поколений.

И контуры стратегии выживания авторы видят: в обосновании и реализации концепции устойчивого развития как науки о рациональном принятии решений в управлении социально-экономическими процессами; в биоантропоцентристской ориентации, призванной изменить характер отношений человека к природе; в утверждении экологического мышления тесно

связанного со становлением нового гуманизма, ориентированного на формирование мировоззрения и образа жизни, которые констатируют приоритетную ценность человека не только по отношению к самому себе, но и другим людям, учитывая важность сохранения всех живых существ на планете Земля.

Заключение. Затронутый в монографии круг проблем очерчивает фрактальное поле и смысловые акценты стратегии бытия человечества. Актуализация целого комплекса проблем данного монографического исследования имеет не только теоретическую значимость, заключающуюся в глубоком научном анализе природных условий жизнедеятельности людей, начиная от становления ноосферы – мирового рублика, проясняющего сознания, от ручного рубила к овладению современными силами природы; от индивидуального интеллекта к совокупному общественному интеллекту, способному успешно решать стратегические задачи бытия человечества, но и имеет большую практическую значимость.

Данное монографическое исследование отличается высокой новизной постановки проблемы и конкретных научно-практических рекомендаций ее реализации, умелым использованием методологического инструментария. Язык монографии строго научный, четкий, легкоусвояемый, несмотря на сложность исследуемой проблематики, «работающие» в тексте понятия строго аргументированы. Авторы работы используют большой фактологический материал, дополняемый картинками по темам, что усиливает интерес к работе. Монография представляет высокую научную ценность, ее публикация уже привлекла к себе внимание и вызовет интерес у всех, кто не только интересуется, но прежде всего исследует стратегические проблемы бытия человечества.

ЗМІСТ

Богаченко В.В.

«ЧЕЛОВЕКОРАЗМЕРНОСТЬ» КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ КРИТЕРИЙ
СОЦИОСИНЕРГЕТИКИ В АСПЕКТЕ ПОСТНЕКЛАССИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ..... 4

Виноградова Н.М., Начев А.П., Дин Юйцзин

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ КОНФУЦИАНСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ
И ВОСПИТАНИИ ЛИЧНОСТИ В КИТАЕ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ.....12

Гедікова Н.П.

ПОНЯТТЯ СВОБОДИ У СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ КОНТЕКСТІ.....18

Добролюбський А.О.

ВІДОБРАЖЕННЯ СХОЖОСТІ, ПОДІБНОСТІ І АНАЛОГІЇ
ФІЛОСОФСЬКОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ В СУЧАСНОМУ БУТТІ..... 25

Пуїна Анна

SELF-REALIZATION OF PERSONALITY
IN THE CONDITIONS OF SOCIOCULTURAL TRANSFORMATION..... 32

Корсак М.В., Ямпольская Н.И.

ПРИОРИТЕТЫ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ
В УСЛОВИЯХ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ..... 39

Кравченко Г.С.

ЦІННІСТЬ ШЛЮБУ ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ
В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....47

Маді Г.І.

ВЕКТОРИ АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНОЇ МАРГІНАЛЬНОСТІ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ..... 55

Амери Сияхуи Мохаммад Амин Абдолхамид Ра

КУЛЬТУРНАЯ ГРАНИЦА КАК ТОПОС ВИРТУАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ.....63

Нерубасская А.А.

СИСТЕМНОЕ КОМПОНИРОВАНИЕ ФИЛОСОФСКИХ ИДЕЙ БЫТИЯ ЧЕЛОВЕКА
НА ПРИМЕРЕ ЭПОХИ РЕНЕССАНС..... 69

Павленко К.М.

ДЕЯКІ ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ
ПСИХОЛОГО-ФІЗІОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ КОМПЕНСАЦІЇ..... 75

Пальчинська М.В.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА..... 82

Прокопович Л.В.

ТЕОРІЇ МІФУ В ДИСКУРСІ ТЕАТРАЛЬНОСТІ БУТТЯ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ..... 90

Родян М.В.

ПРОБЛЕМА ПОШУКУ ІДЕНТИЧНОСТІ
В СЬОГОЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ..... 98

Савусин Н.П.

ЛОГИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ
ДЛЯ РАСШИРЕНИЯ ФОРМАЛЬНОГО АППАРАТА (ЯЗЫКА ЯТО),
ОБСЛУЖИВАЮЩЕГО ПАРАМЕТРИЧЕСКУЮ ОБЩУЮ ТЕОРИЮ СИСТЕМ.....105

Шрагин-Кац А.

КОНЦЕПЦИЯ ЧЕЛОВЕКА В ФИЛОСОФИИ ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМА
И МИШЕЛЯ ФУКО. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ.....122

Борінштейн Є.Р.

РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ Л.В. ПРОКОПОВИЧ
«ТЕАТРАЛЬНІСТЬ В СОЦІОКОМУНІКАТИВНИХ ПРОЯВАХ КУЛЬТУРИ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ».....128

Голубович І.В.

РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ ПРОКОПОВИЧ Л.В.
«ТЕАТРАЛЬНІСТЬ В СОЦІОКОМУНІКАТИВНИХ ПРОЯВАХ КУЛЬТУРИ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ».....130

Корабльова Н.С.

РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ Л.В. ПРОКОПОВИЧ
«ТЕАТРАЛЬНІСТЬ В СОЦІОКОМУНІКАТИВНИХ ПРОЯВАХ КУЛЬТУРИ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ».....132

Пунченко О.П.

РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ ВОДОПЬЯНОВА П.А. И КРИСАЧЕНКО В.С.
«СТРАТЕГИЯ БЫТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА»
(МИНСК: БЕЛАРУСКАЯ НАВУКА, 2018. – 306 С.).....134

CONTENTS

Bogachenko V.V.

“HUMAN-DIMENSION” AS A METHODOLOGICAL CRITERION
OF SOCIOSYNERGETICS IN THE POST-NONCLASSICAL PARADIGM'S ASPECT..... 4

Vinogradova N.M., Nachev A.P., Ding Yu.

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF CONFUCIAN VALUES IN THE FORMATION
AND UPBRINGING OF THE INDIVIDUAL IN CHINA: HISTORY AND MODERNITY..... 12

Gedikova N.P.

CONCEPTS OF FREEDOM IN SOCIO-PHILOSOPHICAL CONTEXT.....18

Dobrolyubsky A.O.

DISPLAY OF SIMILARITY, LIKENESS AND ANALOGY
OF PHILOSOPHICAL HERMENEUTICS IN MODERN LIFE..... 25

Ilyina Anna

SELF-REALIZATION OF PERSONALITY
IN THE CONDITIONS OF SOCIOCULTURAL TRANSFORMATION..... 32

Korsak M.V., Yampolskaya N.I.

PRIORITIES OF ART AND ESTHETIC EDUCATION DURING
SOCIOCULTURAL TRANSFORMATION..... 39

Kravchenko H.S.

THE VALUE OF MARRIAGE AND FAMILY LIFE
IN THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY..... 47

Madi H.I.

VECTORS OF ECONOMIC MARGINALIZATION ANALYSIS:
SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECT..... 55

Mohammad A.S.

CULTURAL BORDER AS TOPOS OF VIRTUAL CULTURE..... 63

Nerubasskaya A.A.

SYSTEM COMPOSITION OF PHILOSOPHICAL IDEAS OF HUMAN BEING
ON THE EXAMPLE OF THE RENAISSANCE ERA..... 69

Pavlenko K.M.

SOME PHILOSOPHICAL-ANTHROPOLOGICAL OF MEASUREMENT
PSYCHO-PHYSIOLOGICAL ASPECT OF COMPENSATION..... 75

Palchinska M.V.

SOCIALIZATION OF A PERSONALITY
IN THE CONDITIONS OF SOCIETY VIRTUALIZATION..... 82

Prokopovich L.V.

THEORIES OF MYTH IN THE DISCOURSE OF THEATRICALITY OF BEING:
THE SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECT..... 90

Rodian M.V.

PROBLEM OF IDENTITY SEARCH IN THE MODERN INFORMATION SOCIETY..... 98

Savusin N.P.	
LOGICAL AND METHODOLOGICAL BASES FOR THE EXPANSION OF A FORMAL APPARATUS (LTD-LANGUAGE) SERVING PARAMETRIC GENERAL SYSTEMS THEORY.....	105
Shragin-Katz A.	
CONCEPT OF HUMAN IN THE PHILOSOPHY OF EXISTENTIALISM, AND MICHEL FOUCAULT. COMPARATIVE ANALYSIS.....	122
Borinshtein Ye.R.	
REVIEW OF L.V. PROKOPOVYCH'S MONOGRAPH "THEATRICALITY IN THE SOCIO-COMMUNICATIVE MANIFESTATIONS OF THE CULTURE: SOCIO-PHILOSOPHICAL RESEARCH".....	128
Holubovych I.V.	
REVIEW OF THE MONOGRAPH OF PROKOPOVYCH L.V. "THEATRICALITY IN THE SOCIO-COMMUNICATIVE MANIFESTATIONS OF THE CULTURE: SOCIO-PHILOSOPHICAL RESEARCH.....	130
Korablova N.S.	
REVIEW OF L.V. PROKOPOVYCH'S MONOGRAPH "THEATRICALITY IN THE SOCIO-COMMUNICATIVE MANIFESTATIONS OF THE CULTURE: SOCIO-PHILOSOPHICAL RESEARCH".....	132
Punchenko O.P.	
REVIEW OF THE MONOGRAPH OF BODOP'YANOVA P.A. AND KRISACHENKO V.S. "THE STRATEGY OF MANKIND BEING" (MINSK: BELARUSKAYA NAVUKA, 2018. – 306 P.).....	134

НОТАТКИ

Наукове видання

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ

ВИПУСК 2(43) 2019

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Цифровий друк.

Обл.-вид. арк. 13,35. Ум.-друк. арк. 16,51. Зам. № 1219/262

Підписано до друку 30.09.2019. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а

Телефон +38 (0552) 39 95 80,

+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.